

ISSN 2307-8035

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ХЕРСОНСЬКИЙ ДЕРЖАВНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ФАКУЛЬТЕТ ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВА

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО
УНІВЕРСИТЕТУ**

Серія:
**ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**
Випуск 3

Херсон-2016

РЕДАКЦІЙНА КОЛЕГІЯ:

Головний редактор:

Демецька Владислава Валентинівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету, декан факультету перекладознавства

Заступники головного редактора:

Белєхова Лариса Іванівна – доктор філологічних наук, професор, професор кафедри англійської мови та методики її викладання Херсонського державного університету

Відповідальний секретар:

Гізер Валерія Володимирівна – кандидат філологічних наук, доцент, завідувач кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Члени редакційної колегії:

Біль Лучія – доктор філософії, заступник декана Інституту прикладної лінгвістики Варшавського університету (м. Варшава, Польща)

Гудманян Артур Грантович – доктор філологічних наук, професор, директор Гуманітарного інституту Національного авіаційного університету

Главацька Юлія Леонідівна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

Коломієць Лада Володимирівна – доктор філологічних наук, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу з англійської мови Інституту філології Київського національного університету імені Тараса Шевченка

Кредатусова Ярміла – доктор філософії, доцент факультету мистецтв Прешовського університету (м. Прешов, Словачія)

Покорн Ника К. – доктор філософії, професор, завідувач кафедри теорії та практики перекладу Люблянського університету (м. Любляна, Словенія)

Рєбрій Олександр Володимирович – доктор філологічних наук, доцент, завідувач кафедри теорії та практики перекладу англійської мови Харківського національного університету ім. В.Н. Каразіна

Романова Наталя Василівна – доктор філологічних наук, професор кафедри німецької мови Херсонського державного університету

Французова Катерина Сергіївна – кандидат філологічних наук, доцент кафедри перекладознавства та прикладної лінгвістики Херсонського державного університету

**Науковий вісник Херсонського державного університету.
Серія «Перекладознавство та міжкультурна комунікація» є фаховим виданням
на підставі Наказу МОН України від 11 липня 2016 р. № 820 (додаток № 12).**

**Рекомендовано до друку та поширення через мережу Internet
рішенням Вченої ради Херсонського державного університету
(Протокол № 4 від 31.10.2016 р.)**

Свідоцтво про державну реєстрацію друкованого засобу масової інформації
(серія КВ № 21018-10818Р від 29.09.2014 р.
видане Державною реєстраційною службою України)

Офіційний сайт видання: www.tsj.kherson.ua

ЗМІСТ

СЕКЦІЯ 1

ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

Глушаниця Н.В.

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ
АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ АВІАЦІЙНОЇ ТЕМАТИКИ 7

Губа Л.В.

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ..... 12

Дем'янчук Ю.І.

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО КОРПУСУ
РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ..... 17

Довбуш О.І.

ІДЕОЛОГІЯ В ЛІТЕРАТУРІ: ПЕРЕПОНА ЧИ ФІЛЬТР У МІЖКУЛЬТУРНІЙ
КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ
АМЕРИКАНСЬКОГО БЕСТСЕЛERA Е. СІГЕЛА «ОЛІВЕРОВА ІСТОРІЯ»)... 23

Кукаріна А.Д.

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ АБРЕВІАТУР
ЗА ГРАФІЧНИМ ОФОРМЛЕННЯМ У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ..... 29

Куликова В.Г.

ЛЕКСИКО-СТРУКТУРНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ
ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТІВ КОНВЕНЦІЙ..... 34

Маслова Г.М.

ІНВЕКТИВНО МАРКОВАНІ КОМПОНЕНТИ
У «ВІДКРИТОМУ ЛИСТІ» ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ..... 39

Поворознюк Р.В.

«МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ ЗУСИЛЬ» Д. ЖИЛЯ
ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ..... 44

Ребрій І.М.

МОВНІ ТА ЕТНОМЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ
ДАВНЬОСОНЯЧНОЇ МОВИ ГЛАБ-ЕРІБОЛ-ЕФКОРДІ
З «КОСМІЧНОЇ ТРИЛОГІЇ» К.С. ЛЬЮЇСА..... 49

Резнікова Н.В.

КУЛЬТУРНІ РОЗБІЖНОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ЛІНГВОПОЕТИКИ
ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ЯПОНСЬКИХ
ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)..... 55

СЕКЦІЯ 2

МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

Варешкина Н.В., Смирнова Н.Н.

МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ
НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВА
МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ..... 64

Вуколова К.В. ВАРІАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ МЕШКАНЦІВ МІСТА ПІТСБУРГ НА ПРИКЛАДІ ВЖИВАННЯ ОКРЕМИХ ЛЕКСЕМ.....	70
Гайденко Ю.О. ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МОВЛЕННЄВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ.....	75
Гарлицька Т.С. ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ МОВИ СУЧАСНОГО МІСТА : СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ.....	81
Глуцук-Олея Г.І. СПЕЦИФІКА ВИРАЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ.....	87
Кривенець І.В. СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИУТОПІЇ У ТВОРЧОСТІ БЕРНАРА ВЕРБЕРА.....	92
Куц Е.О. АКСІОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ В УПЕРЕДЖЕНОМУ МОВЛЕННІ АМЕРИКАНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИКІВ.....	97
Любимова Ю.С. СУБПОЛЕ ДОСТОВІРНОСТІ В СКЛАДІ ФСП МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ.....	102

CONTENTS

SECTION 1

TRANSLATION STUDIES

Glushanytsia N.V.

PECULIARITIES OF TECHNICAL TRANSLATION
OF ENGLISH SCIENTIFIC AVIATION TEXTS.....7

Huba L.V.

CORE PROBLEMS OF POETIC TRANSLATION.....12

Demianchuk Yu.I.

DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE RUSSIAN NATIONAL
CORPUS FOR TRANSLATION OF SPECIALIZED TEXTS..... 17

Dovbush O.I.

IDEOLOGY IN FICTION: A BARRIER FILTER IN INTERCULTURAL
COMMUNICATION (CASE STUDY OF TRANSLATION OF THE AMERICAN
BESTSELLER BY E. SEGAL "OLIVER'S STORY" INTO UKRAINIAN)..... 23

Kukarina A.D.

WAYS OF TRANSCODING GRAPHICALLY ARRANGED
STRUCTURAL TYPES OF ABBREVIATION IN MEDICAL DISCOURSE..... 29

Kulykova V.G.

LEXICAL, STRUCTURAL AND PRAGMATIC FEATURES
OF FRENCH CONVENTIONS' TRANSLATION..... 34

Maslova H.M.

INVECTIVE LABELED COMPONENTS IN «AN OPEN LETTER»
AS AN OBJECT OF TRANSLATION 39

Povoroznyuk R.V.

APPLICATION OF EFFORT MODEL BY D.GILE AS A PRE-REQUISITE
OF SUCCESSFUL INTERPRETATION..... 44

Rebrii I.M.

LINGUISTIC AND ETHNOMENTAL SPECIFICS OF TRANSLATING THE
OLD SOLAR LANGUAGE FROM C.S. LEWIS'S "SPACE TRILOGY"..... 49

Resnikova N.V.

CULTURALLY DIVERGED ELEMENTS IN LINGUOPOETICS AS AN OBJECT
OF TRANSLATION (CASE STUDY OF TRANSLATIONS
OF TARAS SHEVCHENKO POETRY INTO JAPANESE)..... 55

SECTION 2

INTERCULTURAL COMMUNICATION

Vareshkina N.V., Smirnova N.N.

METHODS OF ACTIVIZATION OF CREATIVE ACTIVITIES
OF STUDENTS AT THE CLASSES OF LEARNING ENGLISH
AS A MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION 64

Vukulova K.V. VARIATION OF PITTSBURGH CITIZENS' SPEECH THROUGH THE USAGE OF CERTAIN LEXICAL ELEMENTS.....	70
Gaidenko I.O. ON THE PROBLEM OF SPEECH ACTIVITY DEFINITION.....	75
Harlytska T.S. LEXICO-PHRASEOLOGICAL VARIETY OF MODERN CITY LANGUAGE: SOCIOLINGUISTIC ASPECT.....	81
Glushchuk-Oleia G.I. SPECIFIC FEATURES OF NONVERBAL NEGATION EXPRESSION IN SPANISH COMMUNICATION	87
Kryvenets I.V. PLOT AND COMPOSITIONAL FEATURES OF ANTI-UTOPIA IN THE OEUVRE OF BERNARD WERBER.....	92
Kushch E.O. AXIOLOGICAL STRATEGIES AND TACTICS IN THE PREJUDICED SPEECHES OF AMERICAN AND RUSSIAN POLITICIANS	97
Lyubymova I.S. SUBFIELD OF VERACITY IN THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF MODALITY IN MODERN CHINESE.....	102

СЕКЦІЯ 1 ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО

УДК 81'255.2:629.73(111=161.2)(045)

ОСОБЛИВОСТІ ТЕХНІЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ НАУКОВИХ АНГЛОМОВНИХ ТЕКСТІВ АВІАЦІЙНОЇ ТЕМАТИКИ

Глушаниця Н.В., к. пед. н.
Національний авіаційний університет

У статті представлено компаративний аналіз граматичних та лексичних систем англійської та української мов на матеріалі науково-технічних текстів авіаційної тематики. Визначено, що найбільший комплекс граматичних та лексичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури порівнюваних мов та морфологічного складу речень як мовних елементів.

Ключові слова: науково-технічний текст, адекватний переклад, граматичні трансформації, авіаційна термінологія, граматичні структури.

В статье представлен компаративный анализ грамматических и лексических систем английского и украинского языков на материале научно-технических текстов авиационной тематики. Определено, что грамматические и лексические проблемы перевода связаны с пониманием синтаксической структуры сравниваемых языков и морфологического состава предложений как языковых элементов.

Ключевые слова: научно-технический текст, адекватный перевод, грамматические трансформации, авиационная терминология, грамматические структуры.

Glushanytsia N.V. PECULIARITIES OF TECHNICAL TRANSLATION OS ENGLISH SCIENTIFIC AVIATION TEXTS

The paper presents comparative analysis of English and Ukrainian grammatical systems on the material of English aviation scientific and technical documentation. It has been determined that the most complex grammatical translation problem is proper understanding of syntactic structure of compared languages and morphological structure of sentences as language elements.

Key words: scientific and technical texts, adequate translation, grammar transformation, aviation terminology, grammatical structures.

Постановка проблеми. Необхідність лінгвістичного дослідження англійської авіаційної термінології зумовлена стрімким розвитком авіаційної науки та техніки. Термінознавство виокремлюється в самостійну лінгвістичну галузь, характерною ознакою якої є інтеграція з когнітологічними дослідженнями. На думку О. Кубрякової, лінгвістів і когнітологів об'єднує завдання вилучити з власне мовного матеріалу якомога більше відомостей про нього та про структури свідомості й когнітивні процеси [6].

Переклад англійської авіаційної термінології доцільно розглядати з позицій мовознавства та технічних дисциплін, оскільки якість відтворення англійської галузевої термінології визначається його лінгвістичною, термінологічною, фаховою правильністю та прагматичною адекватністю. Перекладач має добре знати авіабудування, англійську та українську авіаційну термінологію, а також мати ґрунтовну мовну підготовку.

Актуальність представлено дослідження зумовлена необхідністю вивчення та аналізу реалізації стилістичних особливостей функціонування англійської підмови в перекладних науково-технічних текстах авіаційної тематики з метою підвищення якості їх перекладу. Вирішенню зазначеної проблематики сприятиме дослідження специфіки перекладу англійської авіаційної термінології, яке полягає в компаративному аналізі лексичних та граматичних систем англійської та української мов з метою точної передачі змісту висловлювання.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Науковцями досліджено природу терміна, його ознаки, критерії розмежування терміна і нетерміна (G. Leech, E.A. Nida, J. Noeschler, A. Reboul, J. Lucher.), співвідношення терміна та поняття (M. Halliday, Л. Касаткин, Е. Клобуков, П. Лекант), терміна та номена (H. Marchand), способи та засоби творення

термінів (Е. Скороходько, В. Іщенко, Е. Герашенко), розроблені принципи побудови та упорядкування науково-технічних термінологій (І. Малиновска, Л. Омельченко, Е. Ряховска, Р. Цагалова). На думку провідних лінгвістів [1; 2; 3; 4; 5], правильний аналіз граматичної будови іншомовних речень є обов'язковою умовою адекватного перекладу англomовних науково-технічних текстів, оскільки саме грамати́ка найповніше відображає специфіку мови. Тому особливо цінним для нашого дослідження є комплексне вивчення граматичних особливостей перекладу, представлене в роботах вітчизняних науковців В.І. Карабана, В.В. Коптілова, І.В. Корунця, Н.Ф. Гладуш, А.Г. Гудманяна та ін. Однак проблема недостатнього вивчення аспекту перекладу англomовних науково-технічних текстів авіаційної тематики та незначна кількість праць, присвячених практичним питанням перекладу, потребує ґрунтовного опрацювання та висвітлення в наукових колах.

Постановка завдання. Метою представленої наукової розвідки є дослідження проблем перекладу науково-технічних текстів авіаційної тематики в лінгвокогнітивному аспекті мови, визначення особливостей передачі граматичних та лексичних структур при перекладі науково-технічних текстів означеної тематики на українську мову та дослідження особливостей їх відтворення на основі компаративного аналізу граматичної будови англійської та української мов.

Виклад основного матеріалу дослідження. Науково-технічна термінологія є робочим інструментом щоденного користування, оскільки знання науково-технічної термінології та вміння користуватися нею дають змогу ефективно опрацьовувати зростаючий потік іноземної наукової інформації, формують аналітичне вміння в роботі з інформацією з іноземних джерел та вміння працювати самостійно з неадаптованим науковим текстом будь-якого рівня складності. Наявність відмінностей у лексичному та граматичному складі української та англійської мов є причиною проблем, які виникають у процесі здійснення перекладу. Найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури та морфологічного складу речень як мовних елементів.

Розглянемо особливості перекладу англійських лексичних одиниць. Специфіка термінів полягає в тому, що вони виникають у процесі виробничої та наукової діяльності і тому функціонують лише серед людей, які володіють відпо-

відними науковими та виробничими вміннями та навичками. Термінам притаманні антонімія та ідіоматика. Наприклад, термін «valve» у механіці означає «клапан», в радіотехніці – «електронна лампа», в гідравліці – «затвор». Правильність перекладу складних термінологічних груп залежить від вміння перекладача виявити структуру терміна (переклад англійської термінологічної групи здійснюється справа наліво):

System – система; reference system – система координат; inertial reference system – інерційна система координат. Оскільки читання термінологічних груп подекуди викликає труднощі, спостерігається тенденція щодо скорочення їхньої назви. Скорочення є ширшим поняттям, ніж акронім або аббревіатура. Акронімом називається скорочення, фонетична структура якого співпадає з фонетичною структурою загальноновживаних слів. Для утворення акронімів використовуються частини слів, які входять до складу термінологічних груп. Наприклад, IMLI – import licence – дозвіл на ввезення.

У зв'язку з тенденцією до спрощення термінологічної бази аббревіатури, які використовуються для позначення авіаційних термінів, поступово витісняють на письмі повні форми терміноодиниць. Для здійснення адекватного перекладу необхідно володіти знаннями про способи утворення нових термінів:

- 1) афіксація (наприклад: to spray (розпилювати) + er = sprayer (розпилювач). Додавання префікса може змінювати значення вихідного терміна;
- 2) словоскладання (наприклад: wave + length = wavelength (довжина хвилі));
- 3) конверсія (наприклад: to jump (стрибати) – a jump (стрибок);
- 4) комбінування кількох вище згаданих способів. Наприклад, термін knowhow утворений за допомогою словотворення та конверсії.

Знання етимології термінів іншомовного походження дозволить уникнути їх неправильного вживання. Вивчаючи авіаційну термінологію, ми дійшли висновку, що значна частка термінів є французького походження (а також латинського та грецького).

У сфері авіації існує арготична лексика, яка використовується як засіб емоційної експресії у сфері щоденного спілкування та є підвидом спеціального сленгу. Наведемо деякі приклади вживання аргонізмів в авіаційній сфері за певними тематичними групами.

На аеродромі: зеленка, тархун – бензин Б-91/115 (від характерного зеленого кольору,

притаманного цьому бензину); борт – повітряне судно; курятина – бортове живлення; вішалка – пристрій для зважування багажу; таблетка – санітарна машина; змії горинич – теплообдувна машина для видалення обледеніння; жижа – гідрорідина; сусіди – розміщений поряд військовий аеродром. Погода: чотири дев'ятки – нормальна погода; каміння з неба – сильний дощ; мряка з молоком – туман з опадами. Елементи літака: вентилятор, м'ясорубка – гвинтовий двигун; лопухи – закрилки, інтерцептори; гальмівні щитки; дірка – ілюмінатор; удавка – пасок безпеки; роги – штурвал; газета – світло-сигнальне табло, яке знаходиться на верхньому центральному пульті; лопата – гальмівний щиток Су-27; ласти – горизонтальний стабілізатор; глазки – посадкові фари; зоб – нижній ліхтар кабіни пілота. Люди в авіації: бортач – бортмеханік; птах-говорун – бортрадист; господар глісади – диспетчер кола; пеньки, черепи – спеціалісти пілотажно-навігаційного комплексу; шнурок, кабан, мавпа – спеціаліст з авіаційного та радіоелектронного обладнання; слон – технік по літаку та двигуну. Жаргонні фрази: дрова – те, що залишається від ЛА після аварії; дров наламати – понівечити літак; «дрова будуть» – прогноз щодо очікування аварії; дерев'яний комп'ютер – НЛ-10 (навігаційна лінійка); прилетіти на рогах – пілотувати повітряне судно при відмові автопілота; махати крилами – здійснювати політ з недостатнім запасом палива чи здійснювати посадку з несправними двигунами; позолотити киль – сісти під захід сонця; повний рот землі – катастрофа; кинути колеса – випустити шасі; сідати на лампочках – сідати з критично малим залишком палива. Назви різних літальних апаратів: Airbus – арбуз; Ан-225 «Мрія» – сороконіжка; Боїнг – бобік; Боїнг 737 – маленький Боїнг; Боїнг 747 – горбатий, товстолобик; Боїнг-777 – три топора; Ан-72, Ан-74 – чебурашка.

Наведені приклади слугують переконливим доказом того, що аргонізми можуть іноді слугувати засобом пониження гідності людини. Тому доречно уникати їх вживання за допомогою активного використання термінів.

Оскільки граматику тісно пов'язана з лексикою, доречно здійснити ґрунтовний граматичний аналіз англословних технічних текстів авіаційної тематики, що дозволить встановити синтаксичні функції слів речення і синтезувати смислові значення всього речення.

Наприклад, в українській мові відсутні артиклі, герундій, часи груп Continuous та Perfect, складні підметові та додаткові інфінітивні конструкції. Натомість в англійській

мові немає дієприслівників, категорії роду іменників і прикметників, форма родового відмінку українського іменника відповідає англійській приєднанню-іменниковій конструкції “of+N” або формі загального відмінку іменника в препозиції до іншого іменника, що пояснює різний за обсягом переклад у порівнювальних мовах. Синтаксична система англійської мови, на відміну від української, ґрунтується на фіксованому порядку слів у розповідному реченні: підмет з пояснювальними словами → присудок з пояснювальними словами → додаток → обставини, що пояснюється відсутністю відмінків, а відтак вимагає зміни структури речення при перекладі: (The combustion process must proceed evenly and continuously, so that the constant temperature distribution at the combustor outlet may be provided. – Процес згорання палива має проходити рівно та безперервно, забезпечуючи розподіл постійної температури на виході з камери.). Питальні та заперечні речення мають допоміжні дієслова, які відсутні в українській мові: (What engines are used in helicopters? – Які двигуни використовуються в гелікоптерах? Gas turbine engines do not operate on the jet thrust. – Газотурбінні двигуни не працюють на реактивній тязі.). Суттєві труднощі при перекладі викликає те, що допоміжні дієслова можуть виконувати функцію смислових: to do; to have. Однак зустрічаються речення, в яких відсутній підмет. Такі речення виражають інструкцію, команду та починаються з присудка (Extend the landing gear. – Випустіть шасі).

Здійснюючи граматичне читання з метою визначення змісту речення, особливу увагу треба приділяти адекватному розумінню його синтаксичної структури. Перш за все, розпізнається присудок, основними ознаками якого є: допоміжні дієслова (have, has, shall, will, would); модальні дієслова (can, could, may, should); закінчення смислового дієслова (-es, -s, -ed, -ing); прислівники (usually, recently, often, since, lasttime). Найбільш вживаною формою присудка є сполучення модального дієслова та смислового дієслова у відповідній формі, наприклад: Engine failure may be caused by improper engine operation. – Причиною відмови двигуна може бути його неправильна експлуатація. Spars are used to carry the main wing load. – Лонжерони використовуються, щоб нести основне навантаження крила. Дієслово несе основне функціональне навантаження в оформленні висловлювань.

Підметом в англійській мові найчастіше виступає:

1) іменник (*The centrifugal compressor rotor is mounted by means of two bearings: the ball bearing and the roller bearing.* – Ротор відцентрового компресора монтується на двох підшипниках: кульковому та шариковому);

2) герундій, який не має аналогів в інших мовах, а тому унеможливує здійснення дослівного перекладу та вимагає застосування комплексних лексико-граматичних трансформацій. При цьому стилістичні норми української мови не порушуються, а сутність англійських граматичних утворень повністю передається (*Burning results in the release of heat.* – У результаті згорання виділяється тепло.);

3) інфінітив (*To anchor the flame and secure complete combustion means to produce a strong reverse flow of heated air and gas.* – Стабілізація полум'я та забезпечення повного згорання означає створення сильного зворотного потоку гарячого повітря та газів.). Варто акцентувати увагу на тому, що в англійській мові лише дві форми інфінітиву – Indefinite Infinitive Active (to repair) та Indefinite Infinitive Passive (to be repaired) – мають відповідні форми в українській мові, що спричиняє проблеми при їх відтворенні на мову перекладу;

4) інфінітивний зворот (*They are reported to have installed engine.* – Повідомили, що вони встановили двигун).

Визначено, що здебільшого підметом у науково-технічних текстах виступають іменники – терміни чи термінологічні групи (*Trimtabs are used to correct any tendency of the airplane to abnormal attitude of flight.* – Тримери використовуються для виправлення будь-якої тенденції літака до відхилення від потрібного положення в польоті. *The third-stage turbine nozzle serves the same purpose as the other nozzles.* – Сопловий апарат третього ступеня виконує ті ж самі функції, що і всі інші соплові апарати.).

Широке використання форм дієслів у пасивному стані в текстах означеного типу пояснюється тим, що основна увага спрямована на опис та пояснення процесів, а не на виконавця (*The cables are guided through fairleads and over pulleys.* – Троси приводяться в дію за допомогою вивідних трубок і шківів.). В українській мові пасивний стан використовується значно рідше.

Важливо пам'ятати, що в англійській мові в текстах описового характеру майбутній

час використовується для вираження дій, які відбуваються постійно, регулярно. Переклад таких речень на українську мову здійснюється теперішнім часом, іноді з відтінком модальності: (*Combustion process will take place in the combustion chamber.* – Процес згорання відбувається в камері згорання. *The composite materials will reduce weight by 70%.* Композитні матеріали зменшують вагу конструкції на 70%).

В англомовних технічних текстах авіаційної тематики часто використовуються еліптичні конструкції (пропуск окремих компонентів), переклад яких може викликати труднощі: *injection engine* слід перекладати не «двигун з уприскуванням», а «двигун з уприскуванням палива» (*fuel injection engine*); *solid engine* – не «твердий двигун», а «ракетний двигун з твердим паливом» (*solid propellant engine*).

Інверсія як граматичний засіб вираження емпізи використовується в англомовних технічних текстах з метою логічного виділення окремих смислових елементів: *Not only does this panel provide stiffness or additional strength, it is the place where some component is attached.* – Ця панель не тільки забезпечує жорсткість та додаткову міцність, – вона є місцем, куди прикріплюється будь-який компонент.

Вважаємо доцільним акцентувати увагу на тому, що авіаційно-технічні тексти є специфічними за використанням окремих лексем, зворотів, які можуть мати різне значення в ракурсі загальнонавчаваному та спеціальному. А тому професійно виправданим є такий методичний прийом здійснення перекладу, як звернення до Документа ІКАО 9713 «International Civil Aviation Vocabulary» («Словник міжнародної цивільної авіації»), що був опублікований у 1998 році і замінив Документ 9294 «ICAO Lexicon» («Збірка термінів ІКАО») 1986 року.

Висновки. Вищевикладене дає підстави стверджувати, що для коректного розуміння терміна необхідно визначити в ньому понятійне ядро, побічний смисл та емоційну оцінку. Фахові авіаційні терміни описано в межах когнітивної лінгвістики та концептуальної інтеграції. У статті представлено компаративний аналіз граматичних та лексичних систем англійської та української мов на матеріалі науково-технічних текстів англомовної авіаційної термінології. Виокремлено групи граматичних труднощів перекладу англомовних науково-технічних текстів. Визначено особливості передачі граматичних

структур при перекладі англomовних науково-технічних текстів авіаційної тематики на українську мову. Визначено, що найбільший комплекс граматичних проблем перекладу пов'язаний із розумінням синтаксичної структури порівнюваних мов та морфологічного складу речень як мовних елементів. Оскільки в кожній сфері діяльності існують свої вузькоспеціалізовані технічні терміни, доцільною є активна співпраця лінгвістів та фахівців різних галузей, зокрема авіаційної, з метою багатоаспектного аналізу спеціальної термінології. Переклад науково-технічної літератури авіаційної тематики доцільно розглядати з позицій мовознавства та технічних дисциплін, оскільки якість перекладу визначається його лінгвістичною, термінологічною та фаховою правильністю. Тож вихідною домінантою перекладу науково-технічних текстів авіаційної тематики вважаємо комплексний лінгвістичний підхід, основу якого становить вивчення особливостей термінології текстів окремих галузей та прийомів їх адекватного перекладу, що зумовлює подальші вектори

наукових досліджень зазначеної проблематики.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Вилюман В.Г. О способах образования слов сленга в современном английском языке / В.Г. Вилюман // Учен. зап. Ленингр. гос. пед. ин-та им. А.И. Герцена, 1955. – Т. III. – С. 47–50.
2. Гільченко Р.О. Англо-український навчальний словник авіаційних термінів / Р.О. Гільченко. – К. : НАУ, 2005. – 220 с.
3. Грачев М.А. Механизм перехода арготизмов в общенародный язык / М.А. Грачев // Русский язык в школе. – 1996. – № 5. – С. 34–37.
4. Дубічинський В.В. Сучасний тлумачний словник української мови: 65 000 слів / За заг. ред. д-ра філолог. наук, проф. В.В. Дубічинського. – Х. : ВД «ШКОЛА», 2006. – 1008 с.
5. Єнчева Г.Г. Лінгвокогнітивне моделювання процесу перекладу авіаційних термінів (на матеріалі англо-українських версій нормативно-технічної документації ICAO) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філол. наук : спец. 10.02.16 «Перекладознавство» / Г.Г. Єнчева ; ДЗ «Південноукр. нац. пед. ун-т ім. К. Д. Ушинського». – О., 2011. – 20 с.
6. Кубрякова Е.С. Язык и знание / Е.С. Кубрякова. – М. : Языки славянской культуры, 2004. – 555 с.

УДК 81'255

ОСНОВНІ ПРОБЛЕМИ ПОЕТИЧНОГО ПЕРЕКЛАДУ

Губа Л.В., к. філ. н.,
асистент

Національний транспортний університет

У статті розглядаються проблеми перекладності художніх творів, зокрема особливості перекладу поезії. Автор статті висвітлює особливо важливі проблеми в процесі поетичного перекладу. У статті пояснюється, в чому полягає складність художнього перекладу в цілому та поетичного перекладу зокрема; було розглянуто мовні особливості поетичного тексту та з'ясовано головні особливості поетичного перекладу.

Ключові слова: поезія, художній переклад, експресивність, структура вірша.

В статье рассматриваются проблемы переводимости произведений, в частности особенности перевода поэзии. Автор статьи освещает особенно важные проблемы, возникающие в процессе поэтического перевода. В статье объясняется, в чем заключается сложность художественного перевода в целом и поэтического перевода в частности; были рассмотрены языковые особенности поэтического текста и выяснены главные особенности поэтического перевода.

Ключевые слова: поэзия, художественный перевод, экспрессивность, структура стихотворения.

Huba L.V. CORE PROBLEMS OF POETIC TRANSLATION

Translating poetry is considered one of the most complicated types of translation. It encounters many difficulties, the most important of which is the question of possibility or impossibility of translating poetry. The article will elaborate upon the necessary traits of translation and poetry, and will represent the possibility or impossibility of translating poetry by representing the views for or against the translation of poetry.

Key words: poetry, artistic translation, expressive meaning, poetic structure.

«Що таке поезія? А ось що: союз двох слів, про які ніхто не підозрював, що вони можуть з'єднуватися і що, з'єднавшись, вони будуть виражати нову таємницю кожного разу, коли їх будуть вимовляти»

Гарсія Лорка

Постановка проблеми. Проблема перекладності художніх творів та зокрема поезії вже протягом довгого часу хвилює людей мистецтва. Теоретичні перекладознавчі дослідження переконливо свідчать про те, що навіть найкращий найдосконаліший високо оцінений переклад не забезпечує повної адекватності оригіналу. Зрозуміло, що відхилення значно більші – при перекладі експресивно й емоційно насичених художніх творів, що передбачає значні відхилення від оригіналу. Адже «трудність перекладача-віршовника полягає в неминучості балансувати не тільки між розбіжними вимогами двох мов, але ще більше в неминучості балансувати між вербальністю та музикою оригіналу, розуміючи під останнім усю сукупність естетичних елементів, яких дарма шукати в словнику» [2, с. 130–131].

Художній переклад – це творчий процес, а не механічна праця, спрямована на передачу інформації засобами іншої мови.

І якщо для адекватної передачі структурно-змістовного аспекту тексту оригіналу достатньо володіння лінгвістичними засобами обох мов, то для передачі ідейно-змістовного аспекту тексту, що перекладається, має значення культурно-етнічний та психологічний досвід перекладача. Текст перекладу повинен передавати ідею тексту-оригіналу, інтенції та настрої автора, зберігати стиль викладення та адекватний авторському вплив на читача.

Отже, предметом художнього перекладу є ідейно-образна структура першотвору. «Ідейно-образна структура – це пов'язані авторською ідеєю найважливіші образи твору, які обумовлюють усім багатством своїх взаємин неповторну своєрідність даного роману, новели чи поезії. Визначальні елементи цієї структури, втілені в мові, можуть розташовуватися на різних рівнях мовної ієрархії (від фонологічного до синтаксичного), що вимагає відтворення їх в перекладі на тих же рівнях» [5, с. 187–188].

Постановка завдання. Метою даної статті є висвітлення особливо важливих проблем у процесі поетичного перекладу.

Завданнями статті були наступні: 1) пояснити, в чому полягає складність художнього перекладу та зокрема поетичного перекладу;

2) розглянути мовні особливості поетичного тексту; 3) з'ясувати головні особливості поетичного перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Питання перекладу літературних творів займають у перекладознавстві особливе місце, що пояснюється, насамперед, визначною соціальною роллю художньої літератури і долею художніх творів. Попри можливі розбіжності в класифікаціях перекладу, дослідження художнього перекладу виділяється в окрему теорію за загальною одностайною згодою фахівців. Разом із тим у теорії художнього перекладу існують і розвиваються досить відокремлено два самостійні напрями: літературознавчий та мовознавчий, які розрізняються самим підходом до проблематики художнього перекладу.

Це розмежування існує вже не одне десятиліття, його можна вважати одним із наслідків бурхливих дискусій, які розгорталися в 60-70-ті рр. ХХ ст. навколо проблем перекладу і в яких взяло участь чимало діячів науки та культури. Формування і становлення лінгвістичної теорії перекладу розвивалося як процес виявлення проблематики перекладу, об'єкту теорії перекладу, її місця серед інших теорій. При цьому лінгвісти, які й ініціювали формування теорії перекладу, часто зверталися у своєму аналізі до прикладів із перекладів літературних творів. У свою чергу, письменники та поети, які склали переважну частину перекладачів літературних творів, піддавали нищівній критиці розвідки окремих лінгвістичних проблем художнього перекладу і навіть самі формулювання на зразок «граматичні питання перекладу», наполягаючи на тому, що має відтворюватися ідея, дух твору, а не його мовна форма. Дискусії, безумовно, збагатили обидві сторони. Літератори визнали, зрештою, що «дух» літературного твору має певну матеріальну форму, яку зовсім відкинути неможливо, якщо послідовно залишатися на матеріалістичних позиціях. Визнавалося також і те, що переклад з підрядника не забезпечує повноцінного відтворення оригіналу і що необхідно оволодівати мовою оригіналу. Лінгвісти, у свою чергу, усвідомлювали, що переклад літературних творів має свою специфіку. Втім визнання кожною зі сторін, що в позиції опонентів є сенс, не завершилося об'єднанням двох підходів. У працях, які відбивають літературознавчий підхід, головна увага приділяється ідейно-образній (за В. Коптіловим) струк-

турі твору і пов'язаним із нею позамовними чинниками; питання лінгвістичного характеру висвітлюються переважно тоді, коли виникають особливі труднощі у відтворенні певних мовних одиниць, як правило тих, що займають ключові позиції в структурі твору. При лінгвістичному підході досліджуються переважно проблеми, пов'язані з відтворенням окремих стилістичних рис художніх текстів, різного роду стилістичних фігур, власне того, що становить особливі труднощі для перекладу, а визнання тексту визначальною одиницею перекладу залишається дещо декларативним. Ця ситуація відбиває не так складну природу об'єкта пізнання, як стан самого пізнання. Її можна вважати розвитком аналітичного етапу в теорії художнього перекладу, на зміну якому має прийти етап синтезу [3, с. 20].

Інтегруючі процеси не менш важливі й для розвитку теорії художнього перекладу. Синтез літературознавчого та мовознавчого підходів відповідає, по-перше, самій природі художнього перекладу як об'єкту теоретичного пізнання. По-друге, для цього вже виникають певні передумови в самому пізнанні. Зокрема, це інтерес до психології художнього перекладу [4], до тексту як визначальної одиниці перекладу в перекладознавстві, у мовознавстві – здобутки лінгвістики тексту, виявлення проблем, що тяжіють до об'єднання в окремий напрям – лінгвопоетику [6].

Для розвитку інтеграційних процесів у теорії художнього перекладу особливий синтезуючий потенціал має поняття художнього образу, що є поняттям естетики і в перекладознавстві набуває специфічних ознак. Вони зумовлюються, по-перше, загальною специфікою художнього перекладу, по-друге, – особливостями співвідношеннями форми та змісту у перекладі.

Загальна специфіка художнього перекладу формується природою художньої літератури як виду мистецтва, яке є однією з форм суспільної свідомості, своєрідним способом пізнання. Об'єктом пізнання є саме людське життя у його цілісності, яке мистецтво відтворює у формах художніх образів [12, с. 227]. Поняття художнього образу є одним із ключових у мистецтвознавстві, це загальна категорія художньої творчості. У цьому загальному смислі художній образ – це сам спосіб існування художнього твору, взятий з боку його виразності, вражаючої енергії та осмисленості [12, с. 728]. Він характеризується цілісністю духовного змісту, єдністю думок,

почуттів та уявлень і виражається в конкретно-чуттєвій формі [12, с. 227].

Літературний твір є продуктом емоційного, образного, художнього, як його ще називають, мислення, який отримує свою матеріальну форму в процесі художнього мовлення. Основними одиницями образного мислення виступають уявлення та образи-уяви. У художньому мовленні уявлення та образи-уяви сплітаються в цілісну тканину, утворюючи образно-сміслову структуру літературного твору. Образний характер є основною диференційною ознакою, що відрізняє художнє мислення від мислення наукового, яке теж матеріалізується в словесній формі, але за своєю природою є понятійним, логічним, його основні одиниці – це поняття [7, с. 714–715]. У науковому мовленні поняття організовується за логічними зв'язками, утворюючи понятійно-сміслову структуру тексту.

Отже, в художньому перекладі *об'єктом відтворення* є образно-смістова структура твору.

Конкретно-чуттєвою формою літературного твору, його духовно цілісного змісту, є текст, що створюється певними матеріальними засобами. Матеріальні засоби, якими створюється художній образ, взагалі відіграють важливу роль у класифікації видів мистецтва. Способом матеріального існування художньої літератури є мова. Відомо, зокрема, що як будівельний матеріал для художнього тексту особливу цінність мають мовні одиниці з конкретним значенням та стилістичні фігури (порівняння, метафора, персоніфікація тощо). Вони найпридатніші для того, щоб викликати в нашій свідомості уявлення та образи-уяви. Образні мовні засоби влітаються в тканину тексту, утворюючи його мовленнєво-мовну структуру, яка виступає матеріальною опорою образно-сміслові структури літературного твору.

Через призму поняття художнього образу літературознавчий та мовознавчий підходи до художнього перекладу розрізняються за тим, як розглядається в об'єкті дослідження співвідношення художнього образу як способу духовного існування твору та мови як способу його матеріального існування. Іншими словами, різниця між літературознавчим та мовознавчим підходами до перекладу літературних творів виявляється як переважна або навіть виключна увага до однієї з його сторін. У дослідженні перекладу з літературознавчих позицій первинним стає образно-смістова структура, а мова, якщо й аналізується, то

як засіб конструювання образно-сміслові структури. При мовознавчому дослідженні художнього перекладу безпосереднім предметом аналізу стає мова, а образно-смістова структура виступає визначальним чинником функціонування мовних одиниць у конкретному творі, оскільки саме художній образ є найвищим критерієм при виборі адекватних засобів мови перекладу [3, с. 124].

Поезія (лірика) разом з епосом і драмою належать, як відомо, до основних родів художньої літератури. Останні два-три десятиліття характеризуються постійно зростаючим інтересом дослідників-лінгвістів до мови художньої літератури, особливо з точки зору її функціональних властивостей. Важливою рисою розвитку лінгвістичних досліджень є те, що мовні та мовленнєві закономірності побудови естетично значимого тексту розглядаються як у лінгвістичному, так і в екстралінгвістичному аспектах. «Використання мови для передачі смислу, правильне розпізнавання смислу повідомлення, оптимальний вибір мовної форми в залежності від мети та умов спілкування – всі ці питання знаходяться сьогодні в центрі уваги дослідників-лінгвістів» [11, с. 6]. Це означає, що до ряду лінгвістичних дисциплін може бути включена і лінгвістична художнього тексту. В.І. Толочин зазначає, що лінгвістичним завданням у даному разі буде опис закономірностей, що дозволяють у даному тексті, зокрема в поетичному, «розгорнутися художньому смислу і обумовлюючим можливість його пізнання читачем/слухачем». Іншими словами, «функціональна стилістика художнього мовлення вивчає тексти художньої літератури з точки зору того, яким чином вони здійснюють передавання естетичної інформації. Лінгвістична стилістика розглядає сферу художньої творчості як комунікативний акт, під час якого відбувається передавання інформації від відправника до отримувача» [11, с. 9–10].

Згідно з відомою схемою комунікативного акту Романа Якобсона лінгвістичне вивчення художнього тексту визначається наступними критеріями: під час будь-якого акту передачі інформації відправником одержувачу інформація (*message*) передається через певний канал (*contact*), який передбачає використання правил кодування інформації (*code*), що відповідають певним умовам передачі (*context*). Контекст дозволяє одержувачу однозначно зрозуміти систему кодування і отримати інформацію [11, с. 12]. Те ж саме, на нашу думку, можна віднести до лінгвістичної

природи поетичного тексту як комунікативного акту.

До проблем особливостей мови поетичного тексту зверталися, передусім, Я. Мукаржовський («Структуральная поэтика» 1996), Ю.М. Лотман («О поэтах и поэзии» 1996), В.М. Жирмунский («Поэтика русской поэзии» 2001) та багато інших. Вивчення поезії, як і будь-якого іншого мистецтва, вимагає визначення її матеріалу та тих прийомів, за допомогою яких із цього матеріалу створюється художній твір. На думку В.М. Жирмунського, художній твір відрізняється від нехудожнього своєю поетикою. Поетика – це наука, що знаходиться на межі літературознавства та лінгвістики, в основі системи поезики лежить класифікація фактів мови, яку надає лінгвістика. Якщо вважати мовний знак матеріальною основою поезії, то відношення між власне лінгвістичним та лінгвопоетичним його вивченням виглядає наступним чином:

1) фонетиці, як окремому розділу лінгвістики, відповідає поетична фонетика (евфонія) – як розділ поезики. Звуки поетичної мови впорядковані і організовані, особливий вибір звуків і їх особливе розміщення відрізняє поетичне мовлення від прозаїчного. У галузі поетичної фонетики відрізняють, як і у відповідному розділі лінгвістики, три групи явищ: метрику, словесну інструментовку (особливе розміщення голосних і приголосних) та мелодіку поетичної мови (пониження чи підвищення інтонації голосом);

2) семантиці відповідає вивчення слова як поетичної теми, питання, пов'язаних зі зміною значення слова (вчення про тропи). Кожне слово, яке має суттєве значення, є для художника поетичною темою, своєрідним прийомом художнього впливу (в той час як, наприклад, у мові науки воно виступає лише абстрактним, загальним поняттям);

3) синтаксису відповідає поетичний синтаксис (такі фігури, як інверсія, синтаксичний паралелізм, анафори тощо). Поетичний синтаксис розглядає прийоми художнього використання синтаксичних форм;

4) мова даної епохи представляє для того, хто говорить, ряд історичних та соціальних нашарувань, які мають для поета різну цінність і володіють різною художньою дійсністю. Наприклад, архаїзми, діалектизми, неологізми можуть бути використані поетом як художній прийом.

Зображувально-виражальні можливості цих пластів в естетичному тексті вивчаються лінгвопоетикою.

Усі перераховані вище розділи поезики складають разом вчення про поетичне мовлення у вузькому значенні слова, що називається стилістикою. Стилїстика, у свою чергу, і є поетичною лінгвістикою, «яка розглядає факти загального мовознавства в спеціальному художньому використанні» [1, с. 41–45]. Під час розгляду питань поезики В.М. Жирмунський виходить із поняття поетичної мови, тобто зі слова, яке підлягає художній функції. У такому випадку відмінною особливістю поетичної мови є його художня функціональність. Художня функціональність поетичної мови покликана відображати естетично значиме, емоційно впливове перетворення дійсності.

Я. Мукаржовський писав, що єдиною постійною ознакою поетичної мови є її «естетична», чи «поетична» функція, яку він визначав як «спрямованість поетичного вираження на самого себе»: «Таким чином, поетичну мову ставлять в один ряд з іншими численними функціями мови, кожна з яких означає підлаштування мовної системи до якоїсь мети висловлювання. Мета поетичного висловлювання – естетичний вплив. Хоча естетична функція, яка таким чином домінує в поетичній мові (а в інших функціональних мовах є тільки супутнім явищем), ставить у центрі уваги сам мовний знак, виступаючи, таким чином, прямою протилежністю дійсній орієнтації на мету, якій в мові служить повідомлення» [9, с. 78]. Отже, вчений визначає поетичну мову як складову частину мовної системи, як «стійке утворення, що володіє власним закономірним розвитком, як важливий фактор у загальному розвитку здатності людини висловлюватися за допомогою мови».

Але тоді поетична мова, як і природна, здатна виконувати комунікативну функцію, тобто передавати певне повідомлення про зовнішній по відношенню до тексту світ. Лінгвістична особливість поетичної мови полягає в тому, що в ній можуть бути наділені смислом будь-які мовні структури (фонетичні, словотвірні, граматичні, ритмічні і т. і.), які стають, таким чином, свого роду матеріалом для побудови нових, естетично значимих мовних об'єктів.

Ян Мукаржовський виділяє дві лінгвістичні сторони поетичної мови: звукову і смислову, розглядаючи їх з точки зору будови мовного знаку та участі окремих елементів в побудові поетичного твору. До звукової сторони поетичного знаку він відносить: звуковий склад

мовного прояву (співвідношення окремих звуків), послідовність звуків (евфонія), ритм, рифму, склад (в якості основи клаузул), інтонацію (виражену графічно пунктуацією), експірацію (наголос як носій ритмічного малюнку), забарвлення голосу чи тембр (емоційні відтінки змісту), темп (тривалість ритмічних відтінків та паузи). Сміслову (чи у вузькому розумінні – граматичну) сторону представляють наступні елементи поетичної мови: морфеми (а саме твірні морфеми), які представляють внутрішню будову слова; словесне значення – лексика поета (тобто вибір словесного матеріалу); семантична спрямованість, поетичне найменування (використання слова в конкретному випадку); смислова динаміка (на противагу статичності) контексту, монолог та діалог (приховане значення).

На думку вченого, мова, склад якої представляють перераховані елементи, за своїм знаковим характером є художнім матеріалом для побудови поетичного твору. На відміну від звичайної мови, первинної моделюючої системи (вихідної «картини світу»), поетична мова є «вторинною моделюючою системою» (в розумінні Ю.М. Лотмана), в якій сам знак моделює свій зміст. Поетична мова вже самою своєю формою пропонує адресату поетичного повідомлення усвідомити причини та наслідки вибору саме такого (інколи незвичайного), а не якого-небудь іншого способу вираження. Зовнішня буденність поетичної мови, яка інколи трапляється, сама сприймається на фоні незвичайності форми як особливий естетичний ефект [10, с. 56].

Висновки. Таким чином, створюючи своє власне інструментування, перекладачі передають як понятійний зміст, так і символічне

значення форми вираження цього змісту, яке проявляється лише на тлі інших складових синологічного рівня художнього твору. Відрізняючись від слів оригіналу, у фонетичному плані слова в перекладеному тексті по-своєму передається тональність оригінального твору, створюючи свій виражальний план відповідно до інтенції автора.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жирмунский В.М. Поэтика русской поэзии / В.М. Жирмунский. – Сбп. : Азбука-Классика, 2004. – 496 с.
2. Зеров М. У справі віршованого перекладу. Нотатки / М. Зеров // Всесвіт. – 1988. – № 8. – С. 130–131.
3. Калустова О. Художній образ: перекладознавча специфіка поняття / О. Калустова // Вісник КНУ ім. Тараса Шевченка. – Сер.: Іноземна філологія. – 2007. – № 41. – С. 31–33.
4. Коломієць Л.В. Концептуально-методологічні засади сучасного українського поетичного перекладу / Л.В. Коломієць. – К., 2004. – 521 с.
5. Коптілов В.В. Теорія і практика перекладу / В.В. Коптілов. – К. : Юніверс, 2003. – 280 с.
6. Корольова А.В. Теорія художнього мовлення в контексті лінгвоепічної парадигми / А.В. Корольова // Мовні концептуальні картини світу : Зб. наук. праць. – К., 2003.
7. Літературознавчий словник-довідник / за ред. Р. Гром'яка, Ю. Коваліва, В. Теремка. – К., 2006. – 752 с.
8. Лотман Ю.М. О поэтах и поэзии / Ю.М. Лотман. – Сбп. : Искусство-Сбп., 1996. – 241 с.
9. Мукаржовский Я. Структуральная поэтика / Я. Мукаржовский. – М. : Школа «Языки русской культуры», 1996. – 480 с.
10. Раюшкина И.В. Язык поэтического перевода в аспекте лингвистической прагматики (На материале стихотворений Эмили Дикинсон) : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.20 / И.В. Раюшкина. – Краснодар, 2004. – 185 с.
11. Толочин И.В. Метафора и интертекст в англоязычной поэзии / И.В. Толочин. – СПб., 1996. – 96 с.
12. Философский энциклопедический словарь / под. ред. С. Аверинцева. – М., 1989. – 815 с.

УДК 813.161.4

ПЕРСПЕКТИВИ РОЗВИТКУ НАЦІОНАЛЬНОГО КОРПУСУ РОСІЙСЬКОЇ МОВИ ДЛЯ ПЕРЕКЛАДУ СПЕЦІАЛІЗОВАНИХ ТЕКСТІВ

Дем'янчук Ю.І., к. екон. н.,
викладач кафедри технічного перекладу
Львівський державний університет безпеки життєдіяльності

У статті розглядаються автоматизовані паралельні додатки до Національного корпусу російської мови (НКРМ), які вважаються актуальними для перекладу спеціалізованих текстів НАТО, ООН, СОТ. Визначається роль статистичних методів виокремлення термінологічних колокацій з автоматизованих паралельних додатків. Здійснюється пропозиція щодо комплексного поєднання в НКРМ додатків спец-корпусу Sketch Engine, паралельних корпусів CRATER, InfoStream, Reverso Context, статистичних методів виокремлення колокації (log-likelihood, MI, t-score), за допомогою яких здійснюватиметься розробка словника-тезауруса спеціалізованих термінологічних сталих виразів НАТО, ООН та СОТ.

Ключові слова: НКРМ, СОТ, НАТО, ООН, колокація, паралельний переклад, спеціалізований текст, термінологічні стали вирази, статистичний метод.

В статье рассматриваются автоматизированные параллельные приложения к Национальному корпусу русского языка (НКРЯ), которые считаются актуальными для перевода специализированных текстов НАТО, ООН, ВТО. Определяется роль статистических методик выделения терминологических коллокаций автоматизированных параллельных приложений. Предлагается комплексное сочетание в НКРЯ приложений спец-корпуса SketchEngine, параллельного корпуса CRATER, InfoStream, ReversoContext, статистических методов выделения коллокации (log-likelihood, MI, t-score), с помощью которых будет осуществляться разработка словаря-тезауруса специализированных терминологических постоянных сочетаний НАТО, ООН и ВТО.

Ключевые слова: НКРЯ, ВТО, НАТО, ООН, коллокация, параллельный перевод, специализированный текст, терминологические словосочетания, статистический метод.

Demianchuk Yu.I. DEVELOPMENT PROSPECTS OF THE RUSSIAN NATIONAL CORPUS FOR TRANSLATION OF SPECIALIZED TEXTS

The article deals with automated parallel applications to the Russian National Corpus (RNC), which are considered relevant for the translation of specialized texts of NATO, the UN, the WTO. The role of statistical methods of highlighting the terminological collocations from automated parallel applications. The offer on integrating in NKRM the applications of special-corpus Sketch Engine, parallel corpuses CRATER, InfoStream, Reverso Context, statistical methods for allocation of collocation (log-likelihood, MI, t-score), by which it will be the development of a dictionary-thesaurus of specialized terminological constant expressions of NATO, the UN and the WTO.

Key words: RNC, the WTO, NATO, the UN, collocation, parallel translation, specialized text, terminological phrases, statistical method.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень та публікацій. Корпусний багатомовний переклад економічної, суспільно-політичної, юридичної та військової термінології відіграє вагомий роль у розвитку міжнародних відносин між державами-учасницями СОТ, ООН та НАТО, а також юридичними і фізичними особами. Спеціалізовані терміни міжнародно-правових організацій класифікуються за різними сферами діяльності: екологічною, правовою та військовою безпекою, промисловістю, сільським господарством, торгівлею, спеціалізованою освітою, зв'язком, мілітаризацією тощо. Відповідно, існує тісний тематичний взаємозв'язок між сталими виразами СОТ, НАТО, ООН. Виокремлення стійких словосполучень застосовується в багатьох сферах, серед яких – семантичні і лексикогра-

фічні дослідження (зокрема, створення електронних словників для Національних корпусів), у сфері автоматизованого перекладу та аналізу спеціалізованих термінів. Тому перспектива застосування статистичного підходу для виокремлення стійких словосполучень (за допомогою методу створюються частотні списки слів), статистичних заходів асоціації (log-likelihood, MI, t-score), які засновані на формулах, що використовують частоту спільного явища слів в колокації, частоти кожного компонента словосполучення, обсягу корпусу, спец-корпусу Sketch Engine, паралельних корпусів CRATER, InfoStream, Reverso Context – важливий фактор якісного корпусно-лінгвістичного дослідження спеціалізованих юридичних текстів та розробки термінологічного багатогалузевого слов-

ника-тезауруса до НКРМ. Перспективою розвитку НКРМ та розробкою спеціалізованих додатків займалися М.В. Хохлова [13], Е.В. Ягунова, Л.М. Пивоварова [14], А.І. Левінзон [2], І.Г. Федотова [15], Д.В. Січинава [11], Л.Л. Цінман [12], А.Г. Мустайоки [3] тощо. Проте перспектива розробки спеціалізованого додатка (словника-тезауруса) зі спеціалізованою термінологією ООН, НАТО та СОТ залишається відкритою.

Постановка завдання. Мета дослідження – розглянути перспективу розвитку НКРМ у контексті застосування в корпусі спеціалізованих паралельних додатків. Концептуальні завдання: визначити роль НКРМ у процесі виокремлення термінологічних колокацій СОТ, НАТО та ООН; розглянути перспективу застосування додаткових паралельних підкорпусів Sketch Engine, CRATER, InfoStream, Reverso Context та статистичних методів виокремлення колокації (log-likelihood, MI, t-score); результат дослідження співвіднести з можливою розробкою словника спеціалізованих термінів ООН, НАТО та СОТ.

Виклад основного матеріалу дослідження. Для перекладу спеціалізованих документів НАТО, СОТ та ООН, з метою корпусного виокремлення колокації пропонуємо застосовувати Національний корпус російської мови. НКРМ (Національний корпус російської мови) – це великий, збалансований за складом електронний корпус текстів; ядром НКРМ є російськомовні тексти. Також в НКРМ входить паралельний корпус, який складає багатомовна частина. Підрозділами НКРМ є [8]: основний корпус, синтаксичний корпус, газетний, паралельний (офіційно-ділові, юридичні, правові блоки), навчальний, діалектний, поетичний, усний, акцентологічний, мультимедійний і історичний корпус. Прямий пошук у НКРМ дає можливість точної вибірки. Більш складний і спеціалізований лексико-граматичний пошук у корпусі здійснюється за граматичним, семантичним і додатковим (зокрема, розділових знаків) рівнями. Доступний пошук за кількома словами дає можливість задати відстань між ними. Створення свого підкорпусу для пошуку передбачає звуження метатекстових ознак (автор і назва тексту, час створення тексту, жанрові характеристики тощо).

Словотвірна розмітка в НКРМ розглядається в двох варіантах, перший з яких – реалізація в складі семантичної розмітки; визначення параметрів словотвірної розмітки в цьому випадку проводиться вибором у формі

«лексико-граматичний пошук» вікна «семантичні ознаки» і далі – вибором параметрів групи «словотвір», доступних у даному вікні. Варіант словотвірної розмітки доступний лише в семантично розмічених корпусах НКРМ: основному, газетному, паралельному, поетичному, усному, акцентологічному, мультимедійному. Опціями, що забезпечують паралельні багатомовні корпуси НКРМ, є [8]: WebCorp, Word Filter, IntelliText. Зокрема, «WebCorp» працює над обраною інформаційно-пошуковою системою, обробляючи список URL, виймаючи зі знайдених сторінок рядки конкордансу за запитом. За допомогою оператора можна здійснити одночасний пошук за кількома словами. Квадратні дужки використовуються для згрупування елементів запиту. Опція «Word Filter» дає змогу приєднати додаткові слова, які повинні або не повинні з'являтися в лініях конкордансу, які зберігаються за пошуковим запитом. У «WebCorp» є функції обробки результатів. Також можливе групування колокацій за алфавітом та за часовими ознаками. Є дві можливості сортування за часом: можна вибрати період часу з меню, що випадає (в минулому місяці, протягом останніх трьох місяців, протягом останніх шести місяців, в минулому році, більше одного, двох чи п'яти років). Функція «Intelli Text» має спеціальну функцію «Affixes», що дає змогу здійснювати пошук префіксів або суфіксів. Якщо необхідно знайти префіксоїд, то використовується пошук по префіксах.

Перспективним є підкорпус НКРМ «Економіка, бізнес, фінанси» (як приклад для перспективних розробок щодо юридично-правових підкорпусів СОТ, НАТО, ООН) [4; 5; 6], який ґрунтується на матеріалах ЗМІ, відображає щоденні стрімкі зміни в термінології за темою. Даний підкорпус може функціонувати як загальний словник, а також словник автоматичної системи перекладу. Економічний розділ паралельних текстів представлений у НКРМ лише в російсько-англійській версії, проте розробляється російсько-німецький, а також російсько-український та українсько-російський корпус. Для вирівнювання знайдених корпусів застосовується інтерфейс користувача (GUI) та програма вирівнювання текстів HunAlign.

Для виявлення інформаційних дублікатів, представлених на різних мовах (російською та українською) як додаток до НКРМ, а також до Національного корпусу української мови, пропонуємо засто-

совувати програму CRATER [7] та контент InfoStream [9]. На основі контенту InfoStream створення паралельних корпусів офіційних документів можна розділити на дві групи [9]: традиційні і статистичні. Перспективним є підхід до створення паралельних корпусів документів, заснований на алгоритмі пошуку дублікатів документів на різних мовах. Підхід дає можливість відшукати схожі документи на різних мовах у великому масиві документів. У результаті можна переконатися в тому, що в корпус потрапили паралельні документи з різних джерел. Доцільність застосування запропонованого додатка полягає в тому, що

традиційні методи побудови паралельних корпусів у НКРМ використовують паралельні дані, що робить їх у даному випадку непридатними для використання. Запропонований контент дає можливість створити двомовний українсько-російський паралельний корпус текстів для роботи з електронними архівами, документами. В інтерфейсі російською та українською мовами наявний обсяг документів понад 500 тисяч пар. Натомість точність запропонованого алгоритму становить 98%. НКРМ можна якісно інтегрувати в контент-моніторинг InfoStream, оскільки вказаний додаток враховує не лише статистичні властивості

The screenshot displays the search interface of InfoStream Online. At the top, there is a search bar with the text 'Архивы НАТО' and a 'Найти' button. Language options for 'Русский' and 'Украинский' are visible. Below the search bar, a summary indicates 'Найдено документов - 4, страница 1 из 1' and provides word statistics: 'АРХИВ - 1519, НАТО - 8273'. The main content area is divided into two columns. The left column shows three search results in Russian, and the right column shows their corresponding translations in Ukrainian. Each result includes a title and a short text snippet. At the bottom, there are two larger preview cards for the first result, one in Russian and one in Ukrainian, providing more detailed text from the documents. The interface includes navigation links like 'Закрыть' and 'Наверх'.

Рисунок 1. Приклад результатів пошуку офіційно-ділових документів на основі термінів-ключів та аналізу окремих лексем в додатку InfoStream

офіційних текстів, а й деякі морфологічні ознаки. Відповідно з цим алгоритмом побудова паралельного корпусу відбувається в кілька основних етапів:

- 1) створення морфологічних словників офіційних документів;
- 2) створення частотних морфологічних словників офіційних документів;
- 3) створення словників перекладів;
- 4) створення процедури визначення опорних слів в міжнародних документах;
- 5) визначення різномовних дублікатів.

Доцільним, на нашу думку, є доповнення морфологічних спеціалізованих словників неологізмами, назвами міжнародних організацій, відомими прізвищами секретарів та політичних діячів, яких не було у вихідних словниках. Доцільним є додавання та застосування електронних ресурсів публікації документів та новин (наприклад, офіційного ресурсу «НАТО», «СОТ» та «ООН») (Рисунок 1) [9].

Із запропонованого ресурсу можна створити файл потрібних словоформ, сортувати леми, після чого проаналізувати кількість входжень кожної словоформи і кількість документів, в яких вона зустрілася. Знайдені частоти записуються в частотний словник, на підставі якого визначається ймовірна нормальна форма кожного слова (аналіз здійснюється через InfoStream в НКРМ).

Запропоновані інструментальні рівні можуть бути використані для подальшого лінгвістичного дослідження. Водночас лінгві-

стичні бази даних можуть бути інтегровані не лише в НКРМ, а і в україномовний, англійськомовний та німецькомовний корпуси, з різною поточною обробкою природної мовної системи.

Переклад правових, економічних термінів ООН та СОТ пропонуємо здійснювати в паралельному додатку Reverso Context [10]. Корпус має наступні характеристики: наявний модус, який перекладає автентичні тексти; за типом текстів – досліджувані тексти написані на офіційних мовах ООН, СОТ і є офіційними документами ООН, СОТ із рівноправною юридичною та торговельно-економічною силою; за обсягом – складається з підкорпусу (близько 25,5 тис. слововживань англійської та російської мови); за мовною спеціалізацією – належить до корпусу правової лексики; за кількістю слововживань – вважається об'ємним, щоб можна було робити достовірні спостереження і висновки з урахуванням поставлених перед дослідниками завдань; за жанром (регистру) – здебільшого юридичні тексти; за рівнем вирівнювання мов – це паралельний двомовний корпус (англійсько-російський); за рівнем спільності, який продукує корпус – призначений для носіїв російської та англійської мов, що займаються питаннями дотримання і захисту прав осіб, екологічної та економічної безпеки; за рівнем маркування – тексти рівноправно поділені та автентичні, тобто корпус паралельних текстів, в якому не розрізняється текст оригіналу і текст

Home / Query / WordAlign / Wiki [books] [DGT] [DOGC] [ECB] [EMEA] [EUbooks] [EU] [Europarl] [GNOME] [GlobalVoices] [hren] [JRC] [KDE4/doc] [MBS] [MultiUN] [NCv9/v11] [OO/OO3] [subs/12/13/16] [ParCor] [PHP] [SETIMES] [SPC] [Tatoeba] [TEP] [TedTalks] [TED] [Tanzil] [Ubuntu] [UN] [WikiSource] [Wikipedia] [WMT]

... the open parallel corpus

OPUS is a growing collection of translated texts from the web. In the OPUS project we try to convert and align free online data, to add linguistic annotation, and to provide the community with a publicly available parallel corpus. OPUS is based on open source products and the corpus is also delivered as an open content package. We used several tools to compile the current collection. All pre-processing is done automatically. No manual corrections have been carried out.

The OPUS collection is growing! Check this page from time to time to see new data arriving ... Contributions are very welcome! Please contact <jorg.tiedemann@lingfil.uu.se >

Search & download resources: -- select -- -- select -- all --

Search & Browse

- OPUS multilingual search interface
- Europarl v7 search interface
- Europarl v3 search interface
- OpenSubtitles search interface
- EUconst search interface

Sub-corpora (downloads & infos):

- Books - A collection of translated literature (DOGC2014-07-17.tar.gz - 236 MB)
- DGT - A collection of EU Translation Memories provided by the JRC
- DOGC - Documents from the Catalan Government (DOGC2014-07-17.tar.gz - 702 MB)
- ECB - European Central Bank corpus

Latest News

- 2016-01-08: New version: OpenSubtitles2016
- 2015-10-15: New versions of TED2013, NCv9
- 2014-10-24: New: JRC-Acquis
- 2014-10-20: NCv9, TED talks, DGT, WMT
- 2014-08-21: New: Ubuntu, GNOME
- 2014-07-30: New: Translated Books
- 2014-07-27: New: DOGC, Tanzil
- 2014-05-07: Parallel coref corpus ParCor

Рисунок 2. Зразок застосування системи Sketch Engine

перекладу; за ступенем відкритості – існує можливість постійного поповнення та накопичення даного підкорпусу; за національним вирівнюванням – це частина Національного корпусу російської мови (НКРМ), з можливою перспективою доповнення корпусу відповідними паралельними документами ООН та іншими офіційними документами (НАТО, СОТ).

Для вилучення колокацій зі стійких термінологічних виразів пропонуємо автоматизовану систему Sketch Engine (як додаток до НКРМ). Система Sketch Engine [1] розроблена англійськими і чеськими дослідниками, оперує поняттями «лексичних портретів» (word sketches), які фіксують лексичну і граматичну сполучуваність лексичних одиниць (Kilgarriff et al). На основі морфологічно розміченого корпусу дана система формує списки слів, в яких міститься інформація про їх «лінгвістичну структуру. Результат роботи програми представлений найбільш частотними (стійкими) словосполученнями, які класифікуються за типами відповідно до лексико-синтаксичних шаблонів граматики (Рисунок 2).

Sketch Engine може видавати список колокацій на потрібному лексичному рівні. Також висвітлюється список із зазначенням частоти кожної колокації в корпусі і значення зв'язку між ключовим словом і колокацією. У системі Sketch Engine є спеціальні інструменти, які визначають рівень синтагматичних та парадигматичних зв'язків на основі дистрибуції лексем в корпусі: *тезаурус* (thesaurus), *кластеризація* (clustering) і *диференціація* (differences) [1]. Робота даних інструментів ґрунтується як на статистичних критеріях, так і на розроблених багатомовних лексико-синтаксичних шаблонах. У процесі виокремлення колокацій у системі Sketch Engine висвітлюються наступні кластери [1]: 1). «джерело дослідження» – «корпус» – «словник» – «матеріал» – «система» – «база»; 2). «об'єкт дослідження» – «слово» – «одиниця» – «дієслово» – «лексема» – «іменник»; 3). «конструкції» – «словосполучення» – «термін»; 4). «термін» – «термін» – «зв'язок».

Для вилучення складових найменувань зі сталих військових, економічних, екологічних, юридично-правових термінологічних виразів НАТО, ООН та СОТ пропонується застосувати кілька статистичних методів. Найбільш важливим, на нашу думку, є так званий критерій сили зв'язку,

який використовується для визначення сили залежності між компонентами вираження. Загальна кількість цих заходів між зв'язками обраховується біграмами. Значення заходів асоціації можна вважати показниками сили синтагматичною зв'язку між елементами словосполучень. Для опису найбільш поширених заходів найчастіше застосовуються критерії MI, t-score і log-likelihood. Окремі корпусні менеджери надають можливість обрахунку потрібних заходів. Зокрема, міра MI (mutual information) порівнює залежні контекстно-пов'язані частоти з незалежними, та словом, яке з'являлося в тексті випадково. Якщо значення MI (n, c) більше визначеного значення, тоді дане поєднання слів можна вважати статистично значущим. Міра t-score також враховує частоту спільного утворення ключового слова і його колокації, відповідаючи на запитання, наскільки невідповідною є сила асоціації (пов'язаності) між колокаціями. Також досить часто застосовується міра log-likelihood, або логарифмічна функція правдоподібності.

Загалом, застосування статистичних заходів (MI і t-score) дає можливість охарактеризувати предметну сферу і стилістику спеціалізованих текстів. Списки колокацій з окремих спеціалізованих термінологічних виразів, отриманих за допомогою MI і t-score, принципово різні. Наприклад, колокації, що виділяються за допомогою MI, дають можливість визначати назви об'єктів, терміни, складні номінації, що відображають предметну сферу, а критерій t-score спрямований на виокремлення «загальномовних стійких сполучень» (похідних службових слів, дискурсивних слів) і «стійких конструкцій», де ті та інші характеризують стилістичні особливості спеціалізованих текстів.

Важливим результатом дослідження є той факт, що в процесі експерименту були виділені сталі військові вирази, які не зафіксовані ні в одному зі словників. Тому аналіз таких поєднань показав, що відомі біграми знаходяться вгорі списку (відсортованого за зменшенням). Невідомі вирази з деякою часткою ймовірності виявляються стійкими і, відповідно, можуть бути внесені в електронний словник НКРМ.

Запропоновані інструментальні рівні можуть бути використані для подальшого лінгвістичного дослідження та розробки спеціалізованого термінологічного словника колокацій ООН, СОТ, НАТО. Головне обмеження існуючих паралельних додатків – це

їх малі розміри в порівнянні з одномовними корпусами. Причина цього – алгоритмічна невідповідність. Саме тому робота над розробкою електронних словників з офіційно-діловою термінологією має продовжуватися, оскільки це дасть змогу розширити лексичну галузеву структуру національних корпусів. Проте можна використовувати різні лексичні варіанти в системі Sketch Engine, що розширює можливості статистичного підходу, збільшує вірогідність колокаційних зв'язків із заданим ключовим словом. В окремих випадках автоматизована система співвідносить лексичні терміни та сталі термінологічні вирази. Статистичні заходи (MI і t-score) дають можливість охарактеризувати предметну сферу спеціалізованого тексту. До недоліків використання заходів t-score можна віднести те, що вона виділяє колокації з великою кількістю частотних слів-колокацій (стоп-слів). Тому для t-score необхідно задавати список стоп-слів, щоб відкинути непотрібні частотні слова. Багатозначні ж колокації характеризуються високими значеннями заходів t-score. Тому здійснене дослідження стане важливим додатком до НКРМ як головного джерела для паралельного перекладу офіційних документів НАТО.

Висновки. Перспективи розвитку НКРМ та інших національних корпусів пов'язані з подальшою розробкою і поглибленням теорії і практики перекладу. Для розвитку теорії важливі результати зіставного мовознавства, загальної теорії перекладу, корпусних розробок, оптимізації і вдосконалення лінгвістичних алгоритмів. Нові та більш ефективні корпуси, які б опрацьовували тематичні офіційно-ділові документи з необхідною словниковою інформацією, термінологізацією лексики, допоможуть підвищити якість перекладу лексичних одиниць. Формальні граматики, орієнтовані на переклад, дадуть можливість оптимізувати алгоритми перекладацьких відповідників офіційно-ділових текстів. Водночас нові можливості програмування також будуть корисними для вдосконалення і подальшого розвитку додаткових паралельних блоків Національного корпусу російської мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Автоматизована система Sketch Engine [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.sketchengine.co.uk>
2. Левинзон А.И. Использование НКРЯ в преподавании русского языка иностранным студентам, специализирующимся в области экономики и финансов / А.И. Левинзон // Национальный корпус русского языка и проблемы гуманитарного образования: материалы международной научной конференции. – М. : ГУ-ВШЭ, 2007. – № 12. – С. 127–136.
3. Мустайоки А. Роль корпусов в лингвистических исследованиях языков / А. Мустайоки // Национальный корпус русского языка и проблемы гуманитарного образования: материалы международной научной конференции. – М. : ГУ-ВШЭ, 2007. – № 12. – С. 152–166.
4. Офіційний сайт архівних документів «НАТО» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.nato.int/cps/ru/natohq/official_texts.htm.
5. Офіційний сайт архівних документів «ООН» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.un.org/ru/index.html>.
6. Офіційний сайт документів «СОТ» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <https://www.wto.org>.
7. Сайт CRATER Multilingual Aligned Annotated Corpus [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.comp.lancs.ac.uk/linguistics/crater/corpus.html>.
8. Сайт Национального корпуса русского языка [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.ruscorgora.ru/corpora-biblio.html>.
9. Сайт інтерфейсу InfoStream [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://ling.infostream.ua>.
10. Сайт паралельного перекладу юридичних документів «Reverso Context» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://context.reverso.net/перевод/русский>.
11. Сичинава Д.В. Параллельные корпусы Национального корпуса русского языка как инструмент лексической типологии / Д.В. Сичинава // Труды симпозиума по лексической типологии LEXT-III, Гранада, 2012. – С. 11–24.
12. Цинман Л.Л. Лингвистический процессор ЭТАП: дескрипторное соответствие и обработка метафор / Л.Л. Цинман, В.Г. Сизов // Труды межд. семинара Диалог 2000. – М. : Изд-во РГУ, 2000. – С. 366–369.
13. Хохлова М.В. Экспериментальная проверка методов выделения коллокаций / М.В. Хохлова // SlavicaHelsingiensia 34. Инструментарий русистики: Корпусные подходы / Под ред. А. Мустайоки, М.В. Копотева, Л.А. Бирюлина, Е.Ю. Протасовой. – Хельсинки, 2008. – С. 343–357.
14. Ягунова Е.В. Извлечение и классификация коллокаций на материаленаучных текстов. Предварительные наблюдения. / Е.В. Ягунова, Л.М. Пивоварова. – СПб., 2010. – 250 с.
15. Федотова И.Г. Юридические понятия и категории в английском языке / И.Г. Федотова, Г.П. Толстопятенко. – Дубна : Феникс, 2008. – 376 с.

УДК 81'25=161.2:821.11(73)

ІДЕОЛОГІЯ В ЛІТЕРАТУРІ: ПЕРЕПОНА ЧИ ФІЛЬТР У МІЖКУЛЬТУРНІЙ КОМУНІКАЦІЇ (НА ПРИКЛАДІ УКРАЇНСЬКОГО ПЕРЕКЛАДУ АМЕРИКАНСЬКОГО БЕСТСЕЛERA Е. СІГЕЛА «ОЛІВЕРОВА ІСТОРІЯ»)

Довбуш О.І., к. філ. н.,
доцент

Тернопільський національний педагогічний університет
імені Володимира Гнатюка

У статті простежуються основні ідеологічні моделі літератури; аналізуються українські соціокультурні коди, синхронні з появою твору Е. Сігела "Oliver's Story", й визначаються причини відставання перекладу та публікації його українського відповідника від часу виходу й функціонування оригіналу.

Ключові слова: ідеологія, масова література, бестселер, міжкультурна комунікація, оригінал, переклад.

В статье прослеживаются основные идеологические модели литературы; анализируются украинские социокультурные коды, синхронные с появлением произведения Е. Сигела "Oliver's Story", и определяются причины отставания перевода и публикации его украинского аналога от времени выхода и функционирования оригинала.

Ключевые слова: идеология, массовая литература, бестселлер, межкультурная коммуникация, оригинал, перевод.

Dovbush O.I. IDEOLOGY IN FICTION: A BARRIER FILTER IN INTERCULTURAL COMMUNICATION (CASE STUDY OF TRANSLATION OF THE AMERICAN BESTSELLER BY E. SEGAL "OLIVER'S STORY" INTO UKRAINIAN)

The article deals with the basic models of ideology in literature; there have been analyzed Ukrainian socio-cultural codes, synchronous with the appearance of the work by E. Segal "Oliver's Story", and determined the causes of the backlog of translation and publication of the Ukrainian counterpart from the time of appearance and functioning of the source text.

Key words: ideology, mass literature, bestseller, intercultural communication, source text, translation.

Постановка проблеми. Вивчення феномену масової культури, як і її форми реалізації, здавна полярно різнилися залежно від походження та місця локалізації її дослідників. На Заході до трактування цього явища намагались підходити незалежно і всебічно, тоді як на теренах колишнього Союзу позиція дослідників маскульту була часто заангажованою і вторила загальній ідеології тодішнього політикуму. Проаналізувавши низку розвідок, в яких вивчається поняття масової культури, приходимо до висновку, що в ХХ ст. існувало дві ідеологічні моделі масової літератури: *американська* та *радянська*. Різнять їх передусім причини виникнення і форма вияву. Метою статті є встановлення ролі ідеології в літературі та особливостей її впливу на переклад шляхом аналізу українського перекладу американського бестселера Е. Сігела «Оліверова історія».

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вперше про масову культуру на радянський кшталт заговорив Д. Макдональд у своїй статті «Теорія масової культури» [11], де вчений акцентує на набагато серйознішому

ідеологічному маніпулюванні свідомістю мас в СРСР, аніж в США. Думку канадського вченого цікаво розвиває його російський колега Г.Л. Тульчинський, зазначаючи, що «це був якісно інший тип культури – без демократії і прав людини, тобто масова культура тоталітаризму» [10, с. 191]. За своєю формою, на думку Макдональда, остання була більше «пропагандистською» і «педагогічною», на відміну від американської – «розважальною» [11, с. 169]. Однаково «експлуатуючи» народні маси без «задоволення» їхніх смаків (Д. Макдональд), ці гігантські культури ставили перед собою різні завдання: радянська владна «еліта» уніфікувала маси, керуючись політичними доктринами тоталітарного режиму, тоді як її заокеанська країна-суперниця шукала в цьому передусім комерційний зиск. Загалом можна говорити про те, що «відбувся перехід від особистості, орієнтованої «зсередини», до типу особистості, орієнтованої «ззовні» [10, с. 180], як основного типу відносин у сучасному суспільстві.

Масова культура у розвідках таких радянських вчених, як Олена Карцева,

З І. Гершкович, М.А. Анастасьєв, О.М. Ніколюкін та інших постає як «буржуазна» «антикультура» і піддається цілковитій негачії. Біда представників такого підходу, на нашу думку, була в тому, що вони, не усвідомлюючи цього (хоча, можливо, і здогадуючись про це), самі ж піддавались впливу системи, щоправда, дещо іншого гатунку, однак не менш небезпечного.

Постановка завдання. Метою статті є простежити основні ідеологічні моделі літератури; проаналізувати українські соціокультурні коди, синхронні з появою твору Е. Сігела “Oliver’s Story”, визначити причини відставання перекладу та публікації його українського відповідника від часу виходу й функціонування оригіналу.

Виклад основного матеріалу. До виокремлення феномену масової літератури в межах традиційного радянського літературознавства, як засвідчив аналіз тогочасних літературознавчих праць, не вдавались принципово, вважаючи, що в тогочасному суспільстві всі люди рівні і немає потреби підлаштовуватись під чийсь уподобання. Як зазначає Анна Гаранова, «у 60-80 роках ХХ ст. тема масової літератури у вітчизняному літературознавстві розглядається лише з позицій соціології читання та бібліотечної справи (такі дослідження проводили, зокрема, Г. Сивокінь, Л. Гудков, Б. Дубін, Н. Зоркая, А. Рейтблат, С. Шведов та ін.)» [9, с. 52] і цілковито нівелюється її естетична вартісність. Таке ігнорування явища масліту (як і масової культури загалом), яке все збільшувало оберти й обсяги свого розвитку за кордоном, не могло не зачепити культурні простори держав, які помаленьку починали «випростовуватись» і звільнятись від радянської ідеології. Як ми побачимо далі, визволившись від однієї пастки, непідготовлений пострадянський реципієнт легко потрапив у іншу.

Заповнення пострадянського ринку продукцією американського маскульту – один із проявів широкомасштабної глобалізації, і літературний сектор культури тут не виняток. До такої своєрідної культурної «реабілітації» від довготривалого ідеологічного диктату «пострадянські держави, які найбільше виявились «відкритими», – через бажання швидше зректись тоталітарного минулого» [5, с. 6]. А легкість такого масового «полону» Г.Л. Тульчинський, на прикладі російського суспільства, пояснює «беззахисністю» останнього перед наступом Заходу. Дослідник стверджує: «Якщо в більшості зарубіжних

країн соціальність має усталені інституційні форми цивільного суспільства, що дає особистості – нехай формальні, але орієнтири і скріпи ідентифікації..., то радянська і пострадянська людина цього позбавлені» [10, с. 200]. Подібно й українське суспільство, виморене духовним голодом впродовж десятиріч, жадібно і безперебірно почало поглинати все, що лише з’являлось на горизонті його культури. Над естетичною довершеністю літературної продукції спраглий нових вражень пострадянський адресат думати не міг, а інколи й просто не хотів.

Зі здобуттям своєї незалежності на літературному ринку України починають з’являтися твори, яким ще десять-двадцять років тому на наших літературних небосхилах давали червоне світло. Одним із таких був і роман “Oliver’s Story”, який у 1977 році (в деякій літературі – 1978) вийшов з-під пера популярного в Америці письменника, автора легендарної “Love Story”, Еріка Сігела і був одразу ж перекладений багатьма мовами. Та не українською... Велика часова прірва, яка виникла між цим американським бестселером і його українським адресатом, вважаємо, була зумовлена різними ідеологічними системами, що панували в США й Україні.

Радянський ідеологічний максималізм вилився у майже абсолютне неприйняття американської масової літератури. Населенню постійно втовкмачували вигідний для тодішньої влади стереотип, начебто «масова література» – це «одноразового прочитання та ще й низької якості» [8, с. 3] «ширвжиток, продукт конвеєрного виробництва», що може легко «налазити на кожну голову» [8, с. 1]. Якщо взяти це за аксіому, то чому тоді переклад американського бестселера “Oliver’s Story”, т. зв. «універсального продукту», завдав українському літературному першовідкривачеві стільки труднощів і зміг потрапити до рук вітчизняного читача лише через двадцять один рік з часу свого виходу на теренах Сполучених Штатів Америки? Чи не через «ідеологічні наслідки», які проявляються «головним чином на рівні підтексту, тобто вторинних, часто несвідомих значень» [4, с. 3] і можуть міститись у будь-яких текстах, навіть тих, які, на перший погляд, примітивні, «імперсональні», «одномірні» і т. д.? Чи, можливо, через неспівмірність дійсностей двох культур, які контактують? На ці та інші супутні запитання намагатимемось дати об’єктивні відповіді.

Довгий двадцятиоднорічний шлях “Oliver’s Story” до українського читача, – і то не масо-

вого, бо переклад з'явився на сторінках літературно-художнього журналу «Всесвіт», орієнтованого, в основному, на не таку вже й чисельну інтелігентну публіку, – пояснюється передусім ідеологічною заангажованістю українського суспільства наприкінці 1970-х років ХХ ст. Суспільства, яке *кількісно* було не менш масовим, ніж американське, однак із цілком іншим *якісним* наповненням. Кінець 70-х – початок 80-х мав стати наступним логічним етапом (як це було в інших країнах) іншокультурної рецепції досліджуваного нами американського бестселера, проте був відтягнутий аж до 1998 року.

1960-ті роки ХХ сторіччя в історії України знаменують собою появу, сміємо заявити, суголосного американському суспільству бажання культурних перемін. В осередках української мистецької інтелігенції починає нуртувати нонконформізм, виникає бажання жити і творити по-новому, незважаючи на жодні догми і норми. Однак на відміну від активних американських бунтівників, характер поведінки яких і визначив статус цього десятиріччя як «буремні 60-ті», українські письменники-«відступники» були під постійним пильним наглядом влади. Причин з'яви цього феномену, як зазначає дослідниця вищезазначеного історичного періоду Олена Заплотинська, було безліч, але найголовнішими серед них видаються такі: виникнення нонконформізму як закономірності, як результату впливу західного мистецтва і як наслідку «неправильного виховання» [3, с. 150]. Далі історик згадає і про «конфлікт поколінь» як ще одну з передумов для таких серйозних світоглядних переакцентувань, що мали місце, зауважимо, і в американській культурі цього ж історичного відтинку часу.

Важливим засобом впливу на свідомість (а часто і підсвідомість) населення була література, в якій партійне керівництво 70-х намагалось створити свій канон. Цитуючи Гаролда Блума, Тамара Гундорова зазначає, що «попри естетичний критерій у канонотворенні відіграє важливу роль також ідеологія. (...) Якщо спробувати визначити ідеологію формування соцреалістичного канону, то можна стверджувати, що визначальними при цьому стають зміст «основного сюжету» й образ «радянського письменника» [1, с. 205]. Окремого аналізу потребує зміст тодішнього письменства, зокрема прози.

«Одним із прикметних знаків у розмові про роман 70-х років стало поширення визначень із складовою частиною **багато-**: багато-

гранність, багатомірність, багатоплановість, багатозначність, багатоголосся, багатостильовість...» [2, с. 355]. Бажання показати велич і силу тодішньої ідеологічної системи зобов'язувало прозаїків повсякчасно дотримуватись епічного начала. Бажання держави ідеологічно уніфікувати український народ вилилось у специфічні для цього часу жанрові різновиди роману: *робітничий (виробничий) роман, історичний роман, сільський роман, воєнний роман*. Об'ємність тогочасної прози, яка унаочнювалась численними дилогіями, трилогіями та тетралогіями, була зумовлена, на наш погляд, і масштабністю проблематики, яка в ній піднімалась чи була бажаною. В українському радянському романі 70-х мали корелювати: «людина і народ, нація; конкретно-історичне і загальнолюдське; людина і природа; матеріальне і духовне; сьогоденне і вічне... Все це спричиняло неухильну філософізацію роману і нагальність проблем художнього синтезу» [2, с. 354]. Подібна проблематика вимагала і нового героя, який творився не без втручання суспільної думки. Носієм головних ідей роману для держзамовників цього ідеологічно заангажованого у 70-ті роки жанру єдино можливим виглядали: «людина праці, людина героїчного складу, творець, комуніст, патріот Соціалістичної Вітчизни, інтернаціоналіст» [2, с. 417] або і весь загалом колектив.

Назрілість питання про молодіжний роман, вочевидь, і відкрила шлях для публікації у дванадцятому номері «Всесвіту» за 1976 рік українського перекладу роману «Love Story», здійсненого М. Пінчевським та О. Терехом і названого як «Історія одного кохання». Блискавична поява на початку 70-х цього інтернаціонального бестселера на книжкових полицях 23 країн світу Україну, тим не менше, оминула. До нашого читача він потрапив лише через шість років після свого виходу в Америці і за рік до того, як Ерік Сігел порадував американську публіку його продовженням «Oliver's Story», якому судилося втричі довше добиратися до свого українського адресата.

Як зазначає Олег Микитенко, сьогоднішній шеф-редактор журналу «Всесвіт», на сторінках якого «Оліверова історія» все-таки побачила світ у 1998 році, «при доборі творів акцент і тут (у «Всесвіті» – *О.Д.*) робився на творах із виразною соціальною чи політичною забарвленістю, що розповідали про тривоги й надії простих людей, виступали проти війни у В'єтнамі й гонки озброєнь, проти проявів расизму й фашизму в США»

[6, с. 648]. Проте всевидяче око партійного керівництва тримало під постійним наглядом «український журнал іноземної літератури, гостро реагуючи на «помилкові» або «сумнівні», з їхнього погляду, літературні й літературно-критичні публікації» цього часопису [6, с. 651]. Українська інтерпретація “Oliver’s Story” з’явиться лише зі здобуттям країною незалежності. Та й то лише в 1998 році, коли середній разовий тираж часопису «Всесвіт», з огляду на кризовий період в економіці країни, становитиме мізерні 2450 примірників, при можливих у 1978 році 66090. Проте відхід радянської тоталітарної системи в минуле ще не ознаменував такої ж різкої зміни у свідомості українського населення. Більшість із сформованих під дією «соцреалістичного» «тоталітарного» «нарративу» (за Тамарою Гундоровою) вітчизняних реципієнтів ще довгий час продовжувала мислити та творити його ідеологемами. Не зумів подолати цей вплив, на нашу думку, і Андрій Євса, український тлумач “Oliver’s Story”. Обраний ним код, а швидше підсвідомо укорінений радянською ідеологією, змінив риторику вихідного твору.

Уповні зобразити новизну обраних Е. Сігелом характеристик могла лише сучасна і не менш динамічна, ніж їхній спосіб життя, мова, тональність якої варто відчувати і перекладачеві, якщо хоче «створити» функціонально тотожне повідомлення. Вживання сленгу в оригіналі є однією з форм бунту молоді людини. Тому, якщо замінити ці розмовні одиниці словами, що належать до інших лексичних прошарків мови, то втратиться культурний колорит першотвору, зруйнується мовна картина світу героя, а відтак у свідомості українського читача постануть вже не ті образи, що зародилися в уяві автора оригіналу. Власне таку смислову невідповідність оригіналові спостерігаємо і на сторінках «Оліверової історії», де мова твору – якась архаїчна, нежива і віддалена від того способу життя, який притаманний героям вихідного тексту. Про це свідчать такі приклади: *mind* [12, с. 97] / *кебета* [7, с. 50]; *drinks* [12, с. 97] / *трунки* [7, с. 50]; *bar* [12, с. 124] / *шинок* [7, с. 63]; *I froze my ass* [12, с. 127] / *я морозив свою стару пані* [7, с. 65]; *bellow* [12, с. 130] / *колобродити* [7, с. 66]; *poor sweet lonely Holden Caulfield* [12, с. 140] / *любий самотній сіромаха* *Голден Колфілд* [7, с. 72]; *goddammit* [12, с. 137] / *матері його ковінька* [7, с. 70].

Після ознайомлення з текстом перекладу перед очима постає «самотній сіромаха» Олівер, який «колобродить» біля «шинку»,

«потрясаючи коробом» і «цмулячи» «трунки», щоб хоч трішки відіграти «свою стару пані». Обрані українським перекладачем означники, на нашу думку, не відіслали вітчизняного читача до обраного Сігелом означуваного «молодого сучасного американського правника» і з твору масового перетворили бестселер “Oliver’s Story” у твір іншого гатунку. Намагання А. Євси дещо прикрасити текст перекладу могло бути зумовленим, вважаємо, багатьма факторами: *ідеологічними, соціально-побутовими, психологічними, історичними, культурними* (у вузькому значенні) тощо.

Для перекладача, якщо він хоче створити адекватне оригіналу повідомлення, важливо знати не лише мову першотвору, але й володіти інформацією про соціокультурний контекст, в якому він [твір] творився і де отримав популярність. Низка вжитих реальних імен і назв робить твір «документом часу» (А. Лебковська), а перекладачеві завдає мороки. У літературному творі масового вжитку часто йдеться про побутові речі такого ж формату. Однак тут потрібне відчуття міри. Поміркваність автора оригіналу у вживанні таких реалій надає твору правдивості, не порушуючи при цьому властивої для творів масової літератури ілюзорності, тоді як надмірна реалістичність може коштувати йому меншої популярності. Для прикладу, наступні слова та словосполучення дозволяють читачеві “Oliver’s Story”, який належить до спільного з автором культурного обширу, легко, без жодних розумових напруг, побачити головного героя у звичному середовищі: *supermarket* [12, с. 7] / *крамниця самообслуговування* [7, с. 6]; *poster* [12, с. 10] / *репродукція* [7, с. 8]; *Campbell soup* [12, с. 17] – ; *TV dinners* [12, с. 32] / *вечеря перед телевізором* [7, с. 19]; ... *a cup of coffee. In a Styrofoam container* [12, с. 113] / *...зкавою вруках. Устирофомовому пакети* [7, с. 59]; *Alka-Seltzer* [12, с. 176] / – ; *Fifty-seven Kodacolor pictures later* [12, с. 185] / *Знято п’ятдесят сім кадрів на кольорову плівку фірми «Кодак»* [7, с. 94]; *puzzle* [12, с. 67] / *крутиголовка* [7, с. 35].

Деякі з наведених українських слів-відповідників оригіналу сьогодні можуть просто здаватися немилозвучними вухові нашого масового читача, тоді як інші взагалі не враховують «вторинного» значення складових елементів оригіналу і позбавляють читача інформації. Іншокультурному тлумачеві такі слова-реалії часто видаються незрозумілими, особливо в тих країнах, де подібна продукція (на час інтерпретації транслятором) відсутня

на ринку масового виробництва або щойно перебуває на зародковій стадії. Час перекладу “*Oliver’s Story*” – це кінець 90-х рр., час входження на український ринок більшості речей, до яких ми на сьогоднішній день вже не просто звикли, а без чого вже майже не уявляємо свого життя. Саме тому сучасне прочитування оригіналу суттєво відрізняється від аналізу першотвору, здійсненого Андрієм Євсою в 1998 році. Багато слів із оригіналу, які тлумачеві доводилось інколи подавати описово, на сьогоднішній день через запозичення стали широко вжитковими.

Сьогоднішній перекладач “*Oliver’s Story*” часто може інтуїтивно відчувати конотації, які несе в собі та чи інша фраза прототексту, оскільки нерідко підсвідомо «вариться» в них у повсякденних ситуаціях. З огляду на обмежений формат статті проаналізуємо лише одну із ситуацій оригіналу, які десять років тому були дещо невірно протрактовані А. Євсою через велику соціокультурну прірву, яка розляглась між українською та американською культурами. *Hey, Barrett, are you smoking? Clear your head and tell me if we’re playing tennis in the morning* (підкреслення наші – О.Д.) [12, с. 57]. / – *Гей, Баррете, ти ревнуєш? Збери докупи думки і скажи – ми граємо завтра вранці у теніс?* (підкреслення наші – О.Д.) [7, с. 31].

Із відновленням незалежності України відкрились наші кордони, через які на вітчизняний ринок «повіяли» численні зарубіжні «вітри» масового споживання, присутність яких, попри певний позитив, спричинила й багато проблем: спровоковану низькопробними фільмами агресивність серед молоді, наркотики, СНІД тощо. Ці явища, відповідно, знаходили своє відображення в мові (особливо серед молодіжної спільноти). Фразою «*Ти що куриш (або обкуруєся)? Провітрись...*» звертаються часто молоді хлопці і дівчата до своїх друзів-однолітків, які неадекватно реагують на їхні попередні запитання. Людина, одурманена курінням «трави», короткотривало відчуває себе поза реальністю і є алогічною у своїх висловлюваннях і діях. Оскільки головний протагоніст “*Oliver’s Story*”, здивований несподіваним дзвінком жінки, якій він симпатизував і яка, нічого не сказавши, зникла на певний час, не знав, як йому реагувати на раптом проявлену нею увагу. Така нерішучість і запинання в його голосі викликали в неї запитання низької стилістичної тональності: *Hey, Barrett, are you*

smoking? Clear your head and tell me if we’re playing tennis in the morning. А. Євса помилково сприйняв реакцію Марсі як ревності (*Гей, Баррете, ти ревнуєш? Збери докупи думки і скажи – ми граємо завтра вранці у теніс?*), тоді як подібного роду висловлювання є як ще однією спробою жартівливо «опустити» чоловіка, який також їй до вподоби.

Висновки. Вивчення культурного контексту оригіналу “*Oliver’s Story*” та обставин його інтерпретації на українському літературному просторі дозволило встановити, що і прототекст, і переклад творились у масових суспільствах, однак різного спрямування. Бестселер “*Oliver’s Story*” згенерувала демократична комерційно-орієнтована культура Америки, тоді як в його українській інтерпретації все ще вчувається відгомін радянського «пропагандистського» типу масової ідеології.

Виникнення глибоких прірв між прототекстом і його перекладом часто можна пояснити звичайною відсутністю міжнародної інформації, яка долається в процесі міжкультурної комунікації, здійснюваної низкою наук, у тому числі і порівняльним літературознавством. Український читач взяв до рук у 1998 році твір функціонально не тотожний “*Oliver’s Story*”, протилежний їй – з архаїчною і неживою мовою, яка аж ніяк не могла відтворити того способу життя, яким жили герої вихідного тексту. Із твору масового “*Oliver’s Story*” в українському виконанні постав таким, в якому зруйнувалась цілісна смислова картина вихідної культури, яку несли на собі численні «вторинні моделюючі системи», значення яких перекладачем часто нівелювались або не були помічені чимось, що не підпадає ні під які визначення. Причиною цього послуговували різноманітні об’єктивно-суб’єктивні чинники, серед яких: соціокультурні та мовні відмінності, історичні перипетії, хист перекладача тощо.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гундорова Т. Кітч і Література. Травестії / Т. Гундорова. – К. : Факт, 2008. – 284 с.
2. Дончик В. Г. Український радянський роман / В. Г. Дончик. – К. : Дніпро, 1987. – 429 с.
3. Заплотинська О. О. «Формалізм чи новаторство?» : інтелектуальний нонконформізм в офіційному дискурсі 1960–1970-х рр. в Україні / О. О. Заплотинська // Український історичний журнал. – 2006. – № 8. – С. 145–157.
4. Зборовська Н. Сучасна масова література в Україні як загальнокультурна проблема / Н. Зборовська // Слово і Час. – 2007. – № 6. – С. 3–8.

5. Лімборський І. Weltliteratur за доби глобалізації: пошуки нової посткультурної ідентичності / І. Лімборський // Слово і Час. – 2008. – № 6. – С. 3–10.
6. Микитенко О. Феномен «Всесвіту» (історичний нарис) / О. Микитенко // «Всесвіт» у ХХ сторіччі: Бібліогр. покаж. змісту укр. Журналу інозем. літ. за 1925–2000рр. / [уклад. О.І. Микитенко, Г.І. Гамалій]. – К. : Вид. дім «Всесвіт», 2004. – С. 625–671.
7. Сігел Е. Оліверова історія: [Роман] / Ерік Сігел ; [пер. з англ. А. Євса] // Всесвіт. – 1998. – № 5 6. – С. 3–102.
8. Стусенко О. Паралітература: пара- чи література? // Літературна Україна. – 2007. – 27 грудня.
9. Таранова А. «Велике нечитоме» і академічний канон: проникнення масової літератури до парадигми літературознавства / А. Таранова // Слово і Час. – 2008. – № 11. – С. 49–56.
10. Тульчинський Г.Л. Массовая культура как реализация проекта Просвещения: американские и российские последствия / Г.Л. Тульчинский // Философский век : Альманах. – Вып. 31. – Бенджамин Франклин и Россия : к 300-летию со дня рождения. Часть 1 / [отв. ред. Т. В. Артемьева, М. И. Микешин] – С-Пб. : Санкт-Петербургский Центр истории идей, 2006. – С. 179–206. [Электронный ресурс]. – Режим доступа : // <http://ideashistory.org.ru/pdfs/21tulchinsky.pdf>.
11. Macdonald D. A theory of mass culture / Dwight Macdonald / Literary Taste, Culture and Mass Communication. – Vol. 1. – Culture and Mass Culture / [ed. by Peter Davison, Rolf Meyersohn & Edward Shils]. – Cambridge : Chadwyck Healey Ltd, 1978. – P. 167–183.
12. Segal E. Oliver's Story. / Erich Segal. – London Toronto Sydney New York : Granada Publishing, 1977 – 202 p.

УДК 81.255.4

СПОСОБИ ПЕРЕКЛАДУ СТРУКТУРНИХ ТИПІВ АБРЕВІАТУР ЗА ГРАФІЧНИМ ОФОРМЛЕННЯМ У МЕДИЧНОМУ ДИСКУРСІ

Кукаріна А.Д., аспірант

Київський національний лінгвістичний університет

У статті проаналізований переклад структурних типів аббревіатур за графічним оформленням у медичному дискурсі. Презентуються результати дослідження способів перекладу одиниць конденсації, які складаються з одного, двох або більше компонентів.

Ключові слова: переклад, аббревіатура, компонентний склад, медичний дискурс.

В статье проанализирован перевод структурных типов аббревиатур по графическому оформлению в медицинском дискурсе. Приводятся результаты исследования способов перевода единиц конденсации, которые состоят из одного, двух или более компонентов.

Ключевые слова: перевод, аббревиатура, компонентный состав, медицинский дискурс.

Kukarina A.D. WAYS OF TRANSCODING GRAPHICALLY ARRANGED STRUCTURAL TYPES OF ABBREVIATION IN MEDICAL DISCOURSE

The methods of abbreviations translation belonging to the graphic structural types in medical discourse are under analysis. The article presents the results of abbreviation translation, considering the quantity of its constituents.

Key words: translation, abbreviation, constituent, medical discourse.

Постановка проблеми. Процес абревіації є одним із найбільш продуктивних способів конденсації мовних одиниць, збільшення словникового складу багатьох мов та економії мовних зусиль. Одиниця перекладу вимагає глибинного дослідження, швидкі темпи глобалізації впливають на швидкість утворення нових абревіатур, існує проблематика їх інтерпретації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. «Процесуальність» мови, за С.М. Єнікєєвою [5], виявляється в її функціонуванні та змінюванні, створенні нових одиниць функціонування – абревіатур. Одиниці мовної компресії сучасної англійської мови в когнітивно-дискурсивному аспекті у 2007 р. були досліджені Варфоломієвою І.В. [3]. Бірюкова О.А. [2] розглянула функціонування абревіатур, 2007 р. Праця Ракітіної Н.Н. [9] охопила лінгвокультурологічні аспекти функціонування абревіатур у політичному дискурсі, 2007 р. Великий внесок у дослідження структурних типів абревіатур зробили Беляєва В.А. [1], яка розглянула складноскорочені слова в лексико-графічному і когнітивному аспектах на матеріалі російської та англійської мови за 2005 р., та Костерина О.Н., яка дослідила лексичні скорочення в сучасній англійській мові: структурний і прагматичний аспекти (2005 р.). Єльцов К.А. [4] визначив основну стратегію перекладу абревіатур (2005 р.). У перекладознавстві проблематикою відтворення абревіатур

займалися: А.Д. Швейцер, А.П. Шаповалова, Л.А. Черняховська, А.Н. Чужакін, С.С. Толстой, Л.К. Латишев, А.О. Іванов, Б.А. Гончаров, З.Д. Львовська [7; 8; 11; 12].

Останні дослідження та публікації свідчать про вагомість абревіатур та складність їх перекладу. Труднощі передачі структурних типів абревіатур у медичному дискурсі, на які ми звертаємо увагу, окреслені не в повній мірі. Для нашої статті вагомими стали результати дослідження Хуснуліної Ю.А. [10], яке присвячене структурно-семантичній і функціональній специфіці абревіатур (2012 р., 2011 р.), Зубової Л.Ю. [6], яка проаналізувала англійські медичні абревіатури як частину професійної мовної картини світу (2009 р.), Гуріної І.В. – прийоми мовної компресії при синхронному перекладі (2009 р.) відкрили нам нові можливості глибинного дослідження абревіатури. Новий погляд на вивчення абревіатури представлений у 2004 році Дж. Берманом, який дослідив короткі терміни – абревіатури в медицині [13].

Переклад структурних типів абревіатур за графічним оформленням розглядається нами в статті в складі одно-, дво- та багатокомпонентних скорочень для систематизації структурної організації одиниць дослідження в медичному дискурсі.

Постановка завдання. Мета статті – визначити способи перекладу структурних типів абревіатур за графічним оформленням

у медичному дискурсі шляхом вирішення таких завдань:

- проаналізувати типи абревіатур за графічним оформленням;
- дослідити компонентний склад абревіатур у медичному дискурсі;
- визначити способи перекладу абревіатур україномовного та англійськомовного медичного дискурсу.

Виклад основного матеріалу. За отриманими даними труднощі в англо-українському перекладі викликають одиниці, утворені за допомогою графічних знаків. Можна навести результати, що свідчать про поширеність графічних скорочень, – спостерігаємо опущені літери або склади; такі структурні типи позначаються графічно:

а) **точкою** – у випадку відсікання кінцевої частини слова: *i.v.* – *intravenous* – *ВВ* – внутрішньовенно; *i.m.* – *intramuscular* – *ВМ* – внутрішньом'язово; *F.P.* – *F Double Prime Math*; *n.* – *nerve*; *N.S.* – *nervous system* – *нервова система*; *O.S.* – *left eye (ocularis/oculus sinister (Lat.), fov. – fovea)* – *ліве око*; *t.i.d.* – *three times a day* – *тричі на день*; *t.i.n.* – *three times a night* – *тричі на ніч*. Існують випадки використання абревіатури з однією безсмысловною літерою: наприклад, *spp.* – *species (plural)* – полісемічна одиниця скорочення, яка в межах одного дискурсу може позначати *the species* – *людство*, *представники біологічного виду*, *особливий*

вид молекули, перекладається за допомогою пошуку еквіваленту в залежності від контексту.

Графічне оформлення таких абревіатур у медичному дискурсі відбувається на рівні однокомпонентних, двокомпонентних та багатокомпонентних скорочень, точка вказує не лише на відсікання кінцевої частини слова, але й на морфологічний поділ слова, відділяючи префікси та корені однокомпонентних скорочень, згортаючи апокопу першого компонента, а також другого, додаючи безсмытовною літеру. Таку тенденцію можливо прослідкувати на прикладі: *cr. nn.* – *cranial nerves*, обов'язково дослідивши оригінал тлумачення «Cranial nerves, are nerves that emerge directly from the brain and the brainstem, in contrast to spinal nerves» [14]. Переклад таких аброутворень найчастіше відбувається за допомогою транслітерації розгорнутого значення чи перекладу еквівалентом.

Проілюструємо **трикомпонентну** абревіатуру *T.A.T.* – *toxin-antitoxin* – *токсин-антитоксин* – транслітерація, яка поділяється на смислові блоки за допомогою крапки, для розрізнення з літерною абревіатурою *TAT thematic apperception test* – *тематичний тест анперцепцією* – транслітерація + транспозиція. Абревіатура *t.d.s.* – *to be taken three times daily* – *приймати три рази на день*. В українській мові одиниця конденсації *ser. LAT* – *середній легенево-артеріальний тиск* –

Таблиця 1

Компоненти абревіатур за графічним оформленням та їх спосіб перекладу

Графічні абревіатури, що позначаються	однокомпонентні	двокомпонентні	багатокомпонентні
точкою	0	90	430
спосіб перекладу	-	еквівалентом	еквівалентом, кластерний переклад
дефісом	5	130	360
спосіб перекладу	транслітерація		еквівалентом, кластерний переклад
тире	0	10	75
спосіб перекладу	-	еквівалентом, кластерний переклад	еквівалентом, кластерний переклад
косою рисою	0	120	200
спосіб перекладу	0	еквівалентом, транслітерація експлікацією значення	еквівалентом, транслітерація експлікацією значення
апострофом	0	12	35
спосіб перекладу	-	еквівалентом	еквівалентом
двокрапкою	0	0	10
спосіб перекладу	-	-	еквівалентом

Mid. PAP – *middle pulmonary-arterial pressure* перекладається за допомогою еквіваленту;

б) **дефісом** – у випадку висікання середньої частини слова: *act-c* – *actinomycin c* – *актиномицин c* – транслітерація; *act-d* – *actinomycin d* – *актиномицин d* – транслітерація; *DSM-5* – *Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders 5th ed.* – *Діагностичне і статистичне керівництво про психічні розлади, 5 видання* – двокомпонентний кластер, формула перекладу Adj.1 + Adj.2 + Nhead + Adj.3 + Nadj.1 + Num. + Nadj.2; *HAQ-DI* – *Health Assessment Questionnaire – Disability Index* – *Анкета оцінки здоров'я – Індекс інвалідності* – п'ятикомпонентний кластер Nhead + Nadj.1 + Nadj.2 + Nadj.5 + Nadj.4; *V-HIV* – *Vaccine for Human Immunodeficiency Virus* – *Вакцина для вірусу імунодефіциту людини* – чотирикомпонентний іменниковий кластер Nhead + Nadj.3 + Nadj.2 + Nadj.1. Такі аббревіатури включають у себе найчастіше один компонент, але існують випадки поєднання дериваційно-структурних типів аббревіатур: літерна трикомпонентна плюс дефіс – висікання середньої частини слова: *of Mental Disorders*, та апокопа *5th ed.* – до 5, а також належність до літерно-цифрового типу. У медичному дискурсі української мови *mg/m²* – *міліграм на квадратний метр поверхні тіла* – *kilograms per square meter of*

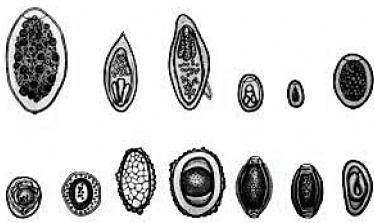

Рисунок 1, яйця глистів

body surface; *AA-2* – *аптечка автомобільна в маркуванні 2* – *Car kits labeling 2*. Наступним прикладом виступає *mg/доб* – *міліграм на добу* – *mg / day* – *milligrams per day*; *MKX-10* – *Список класів МКХ-10* – *Міжнародна класифікація хвороб 10-го перегляду* – *ICD-10* – *List of classes ICD-10 – International Classification of Diseases 10th Revision*; *D-глюкоза* – *dextroglucose, dextrose*; *EA-розеткоутворююча клітина* – *EA-rosetting cell*; *а-ГнРГ* – *hormone Агоніст гонадотропін-релізінг-гормону* – *а-GnRH* – *agonist of gonadotropin-releasing*. Одиниці конденсації мови, наведені вище, перекладаються за допомогою еквівалента розшифрованого значення для уникнення неточностей;

в) **тире** – при відсіканні початкової частини скорочуваного слова: *EMT* – *В* розшифровується як *Emergency Medical Technician* – *Basic* перекладається *технік невідкладної медичної допомоги* – *Базовий*, *EMT* – *P* – *Emergency*

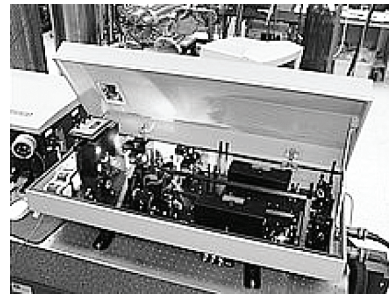

Рисунок 2, YAG

Medical Technician – *Paramedic* – *фельдшер невідкладної медичної допомоги*; *Z* – *N* – *Ziehl-Neelsonstain* – *пляма Ціль-Нільсена*. Абревіація

такого типу з використанням тире найчастіше використовується для скорочення одиниць, що складаються з двох компонентів, міксуючи різні типи згорнутої аббревіатури, як, наприклад, поєднання ініціальної аббревіатури *EMT* та апокопи четвертого компоненту *Basic* або *Paramedic*. Основний спосіб перекладу таких одиниць є переклад транслітерацією власних назв та еквівалентний переклад;

г) **косою рисою** – у випадку відсікання кінцевої частини слів словосполучення: *ac/a* – *accommodationconvergence / accommodation* – *житло, житлові приміщення* – еквівалент; *at/nc* – *atraumaticnormocephalic* – *атравматичнийнормоцефалічний* – транслітерація; *I/P* – *intraperitoneal* – *ВЧ* – *внутрішньочеревний* – еквівалент; *I/D* – *intradermal* – *внутрішньошкірний* – еквівалент; *O/E* – *uronexamination* – *при огляді* – еквівалент; *D/C* – *discharge* – *thesuddengivingoffofenergy* – *розряд* – експлікація; *UGIw/FT* – *Uppergastrointestinal (x-ray) withfollowthrough* – *верхній відділ шлунково-кишкового тракту (рентген) з завершенням* – експлікація; *PT/INR* – *Prothrombin Time / International Normalization Ratio* – *Протромбіновий Час / Міжнародний коефіцієнт Нормалізації* – транслітерація + еквівалент/Adj. + Nhead. + Nadj.1; *R/O* – *rule out* – *виключати* – еквівалент. Найчастіше графічні скорочення, що позначаються косою рисою, складаються з одного або двох компонентів, на що вказують ілюстрації, наведені вище. Міксовані типи аббревіатур за графічним оформленням складаються з трьох або більше компонентів, включаючи смисловий поділ *UGIw/FT* без відсікання кінцевої частини слів словосполучення, поєднуючи літерний структурно-дериваційний тип *U* із синкопою *GI* та зі збереженою службовою частиною мови *with* та синкопою *FT*. У медичному дискурсі української мови *Cro-білок (білок, що сприяє фаговій інфекції)* – *Cro protein* – еквівалент; *я/г* – *яйця глистів* – *helminth eggs* – Nadj. +Nhead; *б/о* – *без особливостей* – *n/o* – *no features* –

еквівалент; *v/a* – *внутрішньоартеріально* – *IA* – *intraarterially* – еквівалент; *v/v* – *внутрішньовенно* – *IV* – *intravenous* – еквівалент; *v/k* – *внутрішньошкірно* – *ID* – *intradermally* – еквівалент; *v/m* – *внутрішньом'язово* – *I/M* – *intramuscular* – еквівалент. До існуючої класифікації структурних типів аббревіатур за графічним оформленням необхідно внести вживання **аббревіатур з апострофом**, оскільки медичний дискурс зумовлює використання таких однокомпонентних чи двокомпонентних термінів: *add'l* – *additional* – *додатковий* – еквівалент; *alk p'tase* – *alkaline phosphatase* – *лужна фосфатаза (фермент)* – еквівалент; *dc'd* – *discontinued* – *знятий з виробництва* – еквівалент; *EXP'D* – *Expired* – *минулий* – еквівалент. Уперше до класифікації ми додаємо **аббревіатури з двокрапкою**, які перекладаються за допомогою еквіваленту. Це **багатокомпонентні** одиниці конденсації: *L:S R lecithin: sphingomyelin* – *The lecithin-sphingomyelin ratio (aka L-S or L/S ratio) is a test of fetal amniotic fluid to assess for fetal lung immaturity* – така аббревіатура повністю запозичується в українську мову, *Nd: YAG neodymium:yttrium-aluminum-garnet [laser]* – *is a crystal that is used as a lasing medium for solid-state lasers* – *Nd: YAG лазер* – *твердотільний лазер*. У якості активного середовища використовується алюмо-ітрієві гранат («YA2», Y3Al5O12) легований іонами неодиму (Nd) – багатокомпонентна аббревіатура запозичується з транслітерацією назви пристрою – *лазер*.

У таблиці наведені розрахунки:

Щодо проаналізованого фактичного матеріалу ми можемо стверджувати, що аббревіатура виступає в статусі особливого словотворення, яке дублює розчленоване найменування. Така одиниця в момент свого утворення виступає як скорочений знак для виділення того самого значення і перекладається за допомогою еквівалента. Основними функціями аббревіатур виступають текстотворююча та номінативна, пов'язана з економією мовних засобів, а також функція маркування наукового стилю медичного дискурсу.

Висновки. За отриманими даними ми можемо стверджувати про комплексний підхід до вивчення аббревіатур: структурні типи аббревіатур за графічним оформленням розділяються: точкою – у випадку відсікання кінцевої частини слова. Графічне оформлення таких аббревіатур у медичному дискурсі відбувається на рівні однокомпонентних, двокомпонентних та багатокомпонентних скорочень.

Точка вказує не лише на відсікання кінцевої частини слова, але й на морфологічний поділ слова, відділяючи префікси та корені однокомпонентних скорочень, згортаючи апокопу першого та другого компонентів, додаючи беззмстовну літеру. Переклад вимагає експлікації значення або пошуку відповідного еквіваленту, в обох досліджуваних мовах точка втрачає свою значущість. Дефісом – у випадку висікання середньої частини слова; такі аббревіатури займають пласт кластерів, і переклад відбувається за принципом перекладу іменникових кластерів. Одиниці конденсації мови перекладаються за допомогою еквівалента розшифрованого значення для уникнення неточностей. Тире – у випадку відсікання початкової частини скорочуваного слова; основний спосіб перекладу таких одиниць – переклад транслітерацією власних назв та еквівалентний переклад. Косою рисою – у випадку відсікання кінцевої частини слів словосполучення, що складаються з одного або двох компонентів: при перекладі повністю запозичуються чи перекладаються за допомогою пошуку еквівалента без збереження форми. До існуючої класифікації структурних типів аббревіатур за графічним оформленням ми внесли вживання аббревіатур з апострофом та двокрапкою, оскільки медичний дискурс зумовлює використання таких однокомпонентних чи двокомпонентних термінів, а їх переклад відбувається за допомогою пошуку еквівалента.

Перспективи подальших розвідок у цьому напрямі ми вбачаємо в дослідженні способів систематизації знань про аббревіатури структурних типів у межах мнемонічних аббревіатур та створенні комплексного підходу до вивчення одиниць конденсації для змістовної їх передачі під час трансформації з однієї мови в іншу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Беляева В.А. Сложносокращённые слова в лексико-графическом и когнитивном аспектах на материале русского и английского языков : дис. ... доктора филол. наук : 10.02.19 / В.А. Беляева. – Барнаул : [б. в.], – 2005. – 221 с.
2. Бірюкова О.О. Функціонування аббревіатур у сучасному мовленні : дис... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 / О.О. Бірюкова. – Москва, 2007 – 309 с.
3. Варфоломеева И.В. Аббревиатуры современного английского языка: когнитивно-дискурсивный аспект : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «германские языки» / И.В. Варфоломеева. – Москва, 2007.
4. Ельцов К.А. Стратегия перевода аббревиатур : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ.

- наук : спец. 10.02.19 «Теория языка» / К.А. Ельцов. – Москва, 2005. – 299 с.
5. Єнікєєва С.М. Система словотвору Сучасної англійської мови: синергетичний аспект (на матеріалі новостворень кінця хх – початку ххі століть) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.04 «германські мови» / С.М. Єнікєєва. – Київ, 2011. – 36 с.
  6. Зубова Л.Ю. Английские медицинские аббревиатуры как часть профессиональной языковой картины мира: на фоне их русских и французских аналогов : дис. ... канд. филол. наук : 10.02.04 / Л.Ю. Зубова. – Воронеж, 2009. – 244 с.
  7. Латышев Л.К. Курс перевода: Эквивалентность перевода и способы ее достижения: для изучающих нем. яз. / Л.К. Латышев. – Москва : Международные отношения, 1981. – 248 с.
  8. Латышев Л.К. Перевод : теория, практика и методика преподавания : [учеб. пос.] / [Л.К. Латышев, А.Л. Семенов]. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
  9. Ракітіна М.М. Лінгвокультурологічні аспекти функціонування аббревіатур в політичному дискурсі : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філ. наук : спец. 10.02.17 / М.М. Ракітіна. – Челябинськ, 2007. – 315 с.
  10. Хуснулліна Ю.А. Экспрессивная функция деаббревиации в компьютерной терминологии [Электронный ресурс] / Ю.А. Хуснулліна. – Режим доступа : http://teoria-practica.ru/rus/files/arhiv_zhurnala/2012/1/filologuya/husnullina.pdf.
  11. Швейцер А.Д. Перевод и лингвистика: Статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука 1988. – 276 с.
  12. Швейцер А.Д. Теория перевода : статус, проблемы, аспекты / А.Д. Швейцер. – М. : Наука, 1988. – 215 с.
  13. Jules J. Berman. A Long Review of Short Terms Archives of Pathology and Laboratory Medicine [Online] / Jules J. Berman. – 2004. – Access Mode : <http://www.julesberman.info/abb1.htm>.
  14. Image library. Cranial nerves [Online] / Image library. – 2014. – Access Mode : <http://www.thevisualmd.com/searchimg/?idu=11869>.

УДК 81'255.2:6(811.133.1+811.161.2):341.24

ЛЕКСИКО-СТРУКТУРНІ ТА ПРАГМАТИЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ФРАНЦУЗЬКИХ ТЕКСТІВ КОНВЕНЦІЙ

**Куликова В.Г., к. філ. н., доцент,
доцент кафедри теорії, практики та перекладу французької мови,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»**

У статті крізь призму прагматичного й перекладацького аспектів досліджується один із документів міжнародного права – конвенція. Зокрема, розглядаються особливості її перекладу українською мовою та роль різних трансформацій задля збереження прагматичного потенціалу оригіналу.

Ключові слова: конвенція, лексико-структурні особливості, прагматичний потенціал, перекладацькі трансформації, французька мова, українська мова.

В статье сквозь призму прагматического и переводческого аспектов исследуется один из документов международного права – конвенция. В частности, рассматриваются особенности ее перевода на украинский язык и роль разных трансформаций в сохранении прагматического потенциала оригинала.

Ключевые слова: конвенция, лексико-структурные особенности, прагматический потенциал, переводческие трансформации, французский язык, украинский язык.

Kulykova V.G. LEXICAL, STRUCTURAL AND PRAGMATIC FEATURES OF FRENCH CONVENTIONS' TRANSLATION

The article deals with the revelation of translation activity patterns in the field of international law. The characteristic features of French conventions through the prism of pragmatics and translation are analyzed. Special attention is drawn to the role of the different transformations in the preservation of the original pragmatic potential.

Key words: convention, lexical and structural features, pragmatic potential, translation transformations, the French language, the Ukrainian language.

Постановка проблеми. Зважаючи на стрімкий розвиток міжнародної інтеграції, нині спостерігається значне підвищення значимості договорів, які є джерелом міжнародного права та засобом розвитку мирного співробітництва між націями. Виходячи з цього, інтерес до проблеми правильної інтерпретації юридичних документів різними народами невинно зростає, що й зумовлює актуальність дослідження особливостей перекладу документів міжнародного права та конвенцій зокрема.

Аналіз останніх досліджень та публікацій. Численні наукові пошуки вчених на матеріалі різних мов сприяли дослідженням правових текстів. Серед науковців, які присвятили свої роботи цій темі, варто відзначити Євінтова В.І. [2], який вивчав особливості створення автентичних текстів міжнародних договорів різними мовами. Не менш важливим є вклад дослідниці В.В. Калюжної [3], яка зосередила свою увагу на вивченні лексичного складу юридичних документів. Значними є наукові доробки Шевцової О.В. [10], яка вперше комплексно проаналізувала еквівалентність в українських перекладах англійських та французьких текстів міжна-

родних конвенцій. Тим не менш, лишається низка проблем, які потребують наукового дослідження, зокрема невирішеним залишається питання лінгво-прагматичних особливостей перекладу французьких текстів конвенцій українською мовою, чому і присвячена наша наукова розвідка.

Постановка завдання. Мета нашого дослідження полягає у визначенні лексико-структурних та прагматичних особливостей перекладу французьких текстів конвенцій українською мовою. На вирішення поставленої мети спрямовані такі завдання: встановити шляхи відтворення при перекладі структурних особливостей французьких текстів конвенцій; визначити способи передачі лексичних особливостей конвенцій українською мовою; виявити засоби, які використовуються при перекладі французьких текстів конвенцій задля збереження прагматики оригіналу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Конвенції виникли одночасно з початком міжнародного життя, коли з'явилася потреба в узаконенні взаємовідносин та взаємообов'язків між державами. Проте свою сучасну форму ці правові документи отримали на початку XIX ст., пройшовши складний

шлях еволюції в напрямку спрощення форми та порядку укладення [15]. Якщо в минулому столітті конвенції часто були двосторонніми угодами, то в наш час вони стали багатосторонніми [1, с. 321].

Франція та Україна є державами, які беруть активну участь у розробці та підписанні конвенцій. Разом з іншими країнами вони приєдналися до Віденської конвенції про право міжнародних договорів і через це підпорядковуються однаковим нормам права щодо укладення, набрання чинності, застосування та розірвання конвенцій. У міжнародній політиці Франції та України конвенції відіграють важливу роль у розвитку дружніх відносин між народами і здійснення їх співробітництва один з одним, сприяють підтримці міжнародного миру та безпеки. Вони є одним із способів врегулювання міжнародних конфліктів мирним шляхом, ґрунтуючись на принципах справедливості [9, с. 232].

Отже, конвенція – це міжнародний багатосторонній договір, положення якого є обов'язковими для виконання. Головною функцією документів міжнародного права, і конвенцій в тому числі, є репрезентація інформації [14, с. 496]. Таким чином, тексти юридичного дискурсу орієнтовані, насамперед, на зміст. Із вищезначеного випливає, що загальною стратегією перекладу документів міжнародного права є забезпечення адекватності на рівні змісту. Це означає, що тактики перекладу всіх мовних рівнів повинні забезпечувати повну еквівалентність інформації [2, с. 32].

Окрім збереження змісту, важливим для перекладача документів міжнародного права є завдання, яке полягає в досягненні необхідної комунікативної мети. Для цього, в залежності від того, для якої цільової аудиторії виконується переклад, перекладач, керуючись об'ємом та рівнем специфічних знань адресата про предмет тексту, вирішує, які модифікації йому варто застосувати [4, с. 212].

Прагматика юридичних текстів і текстів конвенцій зокрема є двонаправленою. Первинною метою конвенцій є констатація фактів, а вторинною – припис адресату. У залежності від того, хто є адресатом конвенції, змінюються її прагматичні особливості. Широконаправлені конвенції повинні бути максимально зрозумілими, їх зміст має бути адекватно сприйнятий аудиторією. Саме це й обумовлює структурні та лексичні особливості конвенцій.

Дослідження структурних особливостей конвенції дозволило нам встановити, що

текст конвенції є чітко структурованим. Як правило, він складається з назви, преамбули, розділів, статей, прикінцевих положень та додатків. При перекладі структура тексту зберігається. У випадку, якщо перекладач знехтував цією вимогою, можна свідчити про його недостатню прагматичну компетенцію.

Розглянемо особливості відтворення при перекладі структурних особливостей французьких текстів конвенцій на прикладі Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [7; 11].

Французький текст і його український переклад мають ідентичну зовнішню макроструктуру, яка складається з назви конвенції, преамбули (Préambule), двадцяти восьми пронумерованих статей (Article) та Додатку (Annexe). Нумерація арабськими цифрами пунктів, що входять до назви статей, також збережена. Цікаво, що підпункти в перекладі позначені французькими літерами а), б), с) тощо, а не перекладені українською мовою. Нумерація положень, що входять до складу підпунктів, в обох варіантах здійснена римськими цифрами. Наприклад:

5. *Commet également une infraction quiconque :*

a) *Participe en tant que complice à une infraction au sens des paragraphes 1 ou 4 du présent article;*

b) *Organise la commission d'une infraction au sens des paragraphes 1 ou 4 du présent article ou donne l'ordre à d'autres personnes de la commettre;*
c) *Contribue à la commission de l'une ou plusieurs des infractions visées aux paragraphes 1 ou 4 du présent article par un groupe de personnes agissant de concert. Ce concours doit être délibéré et doit...[11].*

5. *Будь-яка особа також чинить злочин, якщо вона:*

a) *бере участь як співучасник у вчиненні будь-якого із злочинів, зазначених у пункті 1 або 4 цієї статті;*
b) *організовує інших осіб або керує ними з метою вчинення будь-якого із злочинів, зазначених у пункті 1 або 4 цієї статті;*
c) *сприяє вчиненню одного або кількох злочинів, зазначених у пункті 1 або 4 цієї статті, групою осіб, які діють із спільною метою. Таке сприяння повинно носити умисний характер і повинно надаватись...[7].*

Аналіз структури конвенцій дозволив нам встановити, що всі внутрішні елементи макроструктури під час перекладу залишилися незмінними. Єдиним нюансом, який відрізняє оригінал від перекладу, є те, що при номінації першої статті у французькому варіанті використовується порядковий числівник, а в українському – кількісний: *Article premier – Стаття 1*. На нашу думку, ця роз-

біжність пов'язана з традицією оформлення французьких текстів міжнародного права. Подальша нумерація не відрізняється.

Щодо зовнішніх елементів структури тексту конвенцій, то вони ідентично відтворюються в тексті перекладу, включаючи збереження шрифту, заголовків, пунктів, підпунктів, виносок. Оскільки після прийняття конвенції текст та переклади публікуються в спеціальному збірнику, то зберігається навіть порядок розташування окремих елементів на сторінці, включаючи поля і відстань між окремими абзацами та пунктами.

Таким чином, можна стверджувати, що збереження форми тексту конвенції є умовою її адекватного перекладу. Ідентична структура тексту сприяє однакоому сприйняттю тексту оригіналу та перекладу.

Щодо лексичних особливостей, то слід зазначити, що текстам конвенцій характерно використання кліше, англіцизмів, інтернаціоналізмів та, звичайно ж, термінів. Дослідження лексичних особливостей перекладу українською мовою французьких текстів конвенцій дозволило нам виявити низку перекладацьких способів і трансформацій задля збереження прагматичного потенціалу оригінала.

Розпочнемо з аналізу перекладів кліше. У всіх проаналізованих конвенціях кліше *enfoidequo* і перекладається одним і тим же українським відповідником *на посвідчення чого*, в той час як для перекладу виразу *envertude* застосовується цілий синонімічний ряд виразів, наприклад: *відповідно до*, *по* (пунктах), *згідно з тощо*:

Chaque État Partie veille en particulier à ce que les personnes morales dont la responsabilité est engagée **en vertu du** paragraphe 1 fassent l'objet de sanctions pénales, civiles ou administratives efficaces, proportionnées et dissuasives [11].

Кожна держава-учасниця забезпечує, зокрема, щоб до юридичних осіб, які несуть відповідальність **згідно з пунктом 1** вище, застосовувались ефективні, пропорційні та дійові кримінальні, цивільно-правові або адміністративні санкції [7].

EN FOI DE QUOI

les soussignés, dûment autorisés à cet effet par leurs gouvernements respectifs, ont signé la présente Convention, qui a été ouverte à la signature à New York, le 10 janvier 2000 [11].

НА ПОСВІДЧЕННЯ

ЧОГО нижчепідписані, належним чином на те уповноважені своїми відповідними урядами, підписали цю Конвенцію, відкриту для підписання в Центральних установах Організації Об'єднаних Націй в Нью-Йорку 10 січня 2000 року [7].

Цікавим є випадок перекладу французького кліше *dans le cadre*, яке часто вживається в юридичному мовленні. Як бачимо, при перекладі цього кліше виявилась невідповідність категорії числа в обох мовах:

Dans le cas des droits économiques, sociaux et culturels, ils prennent ces mesures dans toutes les limites des ressources dont ils disposent et, s'il y a lieu, dans le cadre de la coopération internationale [12].

Щодо економічних, соціальних і культурних прав Держави-учасниці вживають таких заходів у максимальних рамках наявних у них ресурсів і за необхідності **в рамках** міжнародного співробітництва [6].

При перекладі лексичних одиниць в текстах конвенцій та й у будь-яких юридичних документах варто звертати увагу на те, що багатозначні слова, які належать до загальноживаної лексики, можуть перекладатися термінами або словами, які не є прямими еквівалентами даного слова. Тому, аби уникнути помилок при перекладі, необхідно враховувати контекст. Так, жодне зі значень слова «*installation*», наведені у словнику – (1) *влаштування*; (2) *розміщення*; (3) *устаткування, заклад, підприємство* [8, с. 269]), – не підходить за контекстом. Виходячи з цього, для адекватного передачі цієї лексичної одиниці перекладач використав контекстуальний еквівалент, який був підказаний не лише контекстом, а й формою множини:

Le Secrétaire général de l'Organisation des Nations Unies met à la disposition du Comité le personnel et les installations qui lui sont nécessaires pour s'acquitter efficacement des fonctions qui lui sont confiées en vertu de la présente Convention [12].

Генеральний секретар Організації Об'єднаних Націй надає необхідні персонал і **матеріальні засоби** для ефективного здійснення Комітетом своїх функцій відповідно до цієї Конвенції [6].

Дослідження особливостей перекладу інтернаціоналізмів дозволило нам встановити, що здебільшого інтернаціональні лексичні одиниці зберігаються в обох мовах:

En l'absence de consensus, les décisions sont prises à la majorité des deux tiers des membres de la commission [13].

За відсутності **консенсу** Комісія приймає такі рішення більшістю в дві третини голосів її членів [5].

Tout différend entre les Etats parties concernant l'interprétation ou l'application de la présente Convention qui ne peut pas être réglé par voie de négociation est soumis à l'arbitrage, à la demande de l'un d'entre eux [13].

Будь-який спір між двома або більше Державами-учасницями, який стосується трактування або застосування цієї Конвенції і не може бути урегульований шляхом переговорів, на прохання однієї з них передається до арбітражу [5].

Проте іноді інтернаціоналізми можуть бути передані синонімічним виразом:

Tenant compte de la Résolution A 27-8 adoptée à l'unanimité par l'assemblée (27e session) de l'Organisation de l'aviation civile internationale, qui a approuvé, en lui attribuant la priorité absolue, la préparation d'un nouvel instrument international concernant le marquage des explosifs plastiques ou en feuilles aux fins de détection... [13].

Враховуючи резолюцію А27-8, одностайно прийняту 27-ю сесією Асамблеї Міжнародної організації цивільної авіації, в якій Асамблея висловила за невідкладну підготовку **в першочерговому порядку** нового міжнародного документа, який стосується маркування пластичних або листових вибухових речовин з метою їх виявлення... [5].

Щодо аналізу способів передачі англіцизмів, то було встановлено, що дана лексична одиниця може бути перекладена з використанням методу експлікації (сміслового розвитку). Наприклад:

Desmesures pour la supervision de tous les organismes de transfert monétaire, y compris, par exemple, l'agrément de ces organismes [11].

Вжиття заходів з **нагляду за роботою** всіх агентств, які здійснюють грошові перекази, включаючи, наприклад, їх ліцензування [7].

В усіх інших випадках для перекладу англіцизмів було використано українські відповідники:

Tout Etat partie prend les mesures nécessaires pour faire en sorte que tous les stocks d'explosifs dont il est question au paragraphe 1 du présent article... [13].

Кожна Держава-учасниця вживає необхідних заходів для забезпечення того, щоб усі **запаси** вибухових речовин, згаданих в пункті 1 цієї Статті... [5].

Отже, в більшості випадків лексичні одиниці конвенцій перекладаються українською мовою за допомогою словникових еквівалентів. Нерідко перекладачеві доводиться підбрати

контекстуальний еквівалент, оскільки значення слова в словнику може бути загальним і не підходити по змісту, або ж вдаватися до різноманітних лексичних трансформацій. Однак, оскільки найважливішим завданням перекладача конвенцій є збереження змісту та прагматичного потенціалу тексту, необхідно обережно вдаватися до перекладацьких трансформацій.

Правильна передача прагматичного потенціалу оригіналу при перекладі є одним з головних завдань перекладача. Проте аналіз перекладу конвенцій дозволив нам виявити низку неточностей, які негативно впливають на збереження та передачу прагматичної мети. Так, у Міжнародній конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму [11] переклад слова **réaffirmé** здійснено, на нашу думку, невірно. У даному слові французький префікс **ré-** вказує на повторюваність дії. Тобто у французькому тексті йдеться про те, що держави-члени Організації Об'єднаних Націй уже вкотре підтвердили, що вони засуджують практику тероризму, в той час як в українському перекладі цей нюанс повторюваності не відтворено:

Rappelant également toutes les résolutions de l'Assemblée générale en la matière, notamment la résolution 49/60 du 9 décembre 1994 et son annexe reproduisant la Déclaration sur les mesures visant à éliminer le terrorisme international, dans laquelle les États Membres de l'Organisation des Nations Unies ont réaffirmé solennellement qu'ils condamnaient catégoriquement comme criminels et injustifiables tous les actes, méthodes et pratiques terroristes, où qu'ils se produisent et quels qu'en soient les auteurs, notamment ceux qui compromettent les relations amicales entre les États et les peuples et menacent l'intégrité territoriale et la sécurité des États... [11].

Посилаючись також на всі відповідні резолюції Генеральної Асамблеї з цього питання, включаючи резолюцію 49/60 від 9 грудня 1994 року та додаток до неї, який містить Декларацію про заходи по ліквідації міжнародного, в якій держави-члени Організації Об'єднаних Націй урочисто **підтвердили**, що вони беззастережно засуджують як злочинні і такі, що не мають виправдання, всі акти, методи і практику тероризму, де б і ким би вони не вчинялись, в тому числі ті, які ставлять під загрозу дружні відносини між державами і народами та загрожують територіальній цілісності і безпеці держав... [7].

Іншим прикладом неспівпадіння прагматики оригіналу і перекладу є текст, в якому перекладач здійснив опущення підмета **Assemblée:**

Notant que dans la Déclaration sur les mesures visant à éliminer le terrorisme international, l'Assemblée a également encouragé les États à examiner d'urgence la portée des dispositions juridiques internationales en vigueur qui concernent la prévention, la répression et l'élimination du terrorisme sous toutes ses formes et manifestations, afin de s'assurer qu'il existe un cadre juridique général couvrant tous les aspects de la question... [11].

Відмічаючи, що в Декларації про заходи по ліквідації міжнародного тероризму державам пропонується також в терміновому порядку провести огляд сфери застосування існуючих міжнародно-правових положень про запобігання, припинення та ліквідацію тероризму в усіх його формах і проявах з метою забезпечення наявності всеохоплюючих правових рамок, що включають всі аспекти цього питання... [7].

Таким чином, адресати українського перекладу Міжнародної конвенції про боротьбу з фінансуванням тероризму не отримають інформацію про те, що ініціатором проведення огляду існуючих міжнародно-правових положень з питань тероризму є саме Генеральна Асамблея.

Висновки. Отже, переклад конвенцій як документів міжнародного права вимагає складного комплексного підходу. Для адекватної передачі тексту конвенції іншою мовою необхідно зберегти зміст, стиль та комунікативну мету документу. Завданням перекладача конвенцій є точно і вірно передати всі нюанси тексту оригіналу, адже будь-які перекладацькі заміни, які впливають на прагматичну мету, є недопустимими. Структурними особливостями конвенцій, які є умовою адекватного перекладу, є повне збереження форми. Ідентична структура тексту сприяє однаковому сприйняттю оригіналу та перекладу. Лексичні одиниці французьких текстів (терміни, кліше, англіцизми, інтернаціоналізми тощо) здебільшого перекладаються їх усталеними українськими відповідниками або контекстуальними еквівалентами.

Перспективи подальшого дослідження ми вбачаємо у виявленні граматичних особливостей французьких текстів конвенцій з позицій теорії міжкультурної комунікації.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дмитрієв А.І. Міжнародне публічне право / А.І. Дмитрієв, В.І. Муравйов. – К. : Юрінком Інтер, 2001. – 640 с.
2. Евинтов В.И. Многоязычные договоры в современном международном праве / В.И. Евинтов. – К. : Наукова думка, 1981. – 134 с.
3. Калюжная В.В. Стиль англоязычных документов международных организаций / В.В. Калюжная. – К. : Наукова думка, 1982. – 124 с.
4. Комиссаров В.Н. Теория перевода (лингвистические аспекты) / В.Н. Комиссаров – М. : Высш. школа, 1990. – 253 с.
5. Конвенція про маркування пластичних вибухових речовин із метою їх виявлення // Верховна Рада України, офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/>. – Розділ : Законодавство України; категорія : Міжнародні документи. – Станом на 3 лютого 2016 р.
6. Конвенція про права дитини // Верховна Рада України, офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon3.rada.gov.ua/>. – Розділ : Законодавство України; категорія : Міжнародні документи. – Станом на 1 березня 2016 р.
7. Міжнародна конвенція про боротьбу з фінансуванням тероризму // Верховна Рада України, офіційний веб-портал [Електронний ресурс]. – <http://zakon3.rada.gov.ua/>. – Розділ : Законодавство України; категорія : Міжнародні документи. – Станом на 5 березня 2016 р.
8. Новый французько-український та українсько-французький словник / Укладач Л.М. Авраменко. – Харків : Світовид, 2002. – 896 с.
9. Тимченко Л.Д. Міжнародне право : [підручник] / [Л.Д. Тимченко, В.П. Кононенко]. – К : Знання, 2012. – 631 с.
10. Шевцова О.В. Еквівалентність у перекладі англійських граматичних категорій конвенцій українською мовою / О.В. Шевцова // Мовні і концептуальні картини світу. – 2013. – Вип. 46(4). – С. 300–310.
11. Convention internationale pour la répression du financement du terrorisme[en ligne] consulté le 5mars 2016. URL : <http://www.un.org/french/millenaire/law/cirft.htm/>
12. Convention relative aux droits de l' enfant // Nations Unies Droits de l' Homme Haut-Commissariat [en ligne] : <http://www.ohchr.org/> Catégorie: Français>Intérêt professionnel, consulté le 1 mars 2016.
13. Convention sur le marquage des explosifs plastiques et en feuilles aux fins de détection [en ligne], consulté le 3 février 2016. URL : <https://treaties.un.org/doc/db/Terrorism/Conv10-french.pdf>.
14. Gémar J.-C. La traduction juridique: art ou technique d'interprétation? / J .C. Gémar. – Ottawa : Revue Générale de Droit, 1987. – Pp. 495–514.
15. Kiss A. Conventions internationales, [en ligne] / A. Kiss // Encyclopædia Universalis, consulté le 8 février 2016. URL : <http://www.universalis.fr/encyclopedie/conventions-internationales/>.

УДК 81'255:778.535

ІНВЕКТИВНО МАРКОВАНІ КОМПОНЕНТИ У «ВІДКРИТОМУ ЛИСТІ» ЯК ОБ'ЄКТ ПЕРЕКЛАДУ

Маслова Г.М., асистент
кафедри російської філології та перекладу
Маріупольський державний університет

У статті розглядається інвективна лексика у відкритих листах, її види (експліцитна та імпліцитна інвектива). Подається класифікація помилок у процесі машинного перекладу даних лексичних одиниць за допомогою комп'ютерної програми «Pragma»; визначається адекватність і варіативність перекладу інвективно маркованих одиниць.

Ключові слова: інвектива, відкритий лист, експліцитність, імпліцитність, адекватність перекладу.

В статье рассматривается инвективная лексика в открытых письмах, ее виды (эксплицитная и имплицитная инвектива). Подается классификация ошибок в процессе машинного перевода данных лексических единиц посредством компьютерной программы «Pragma»; определяется адекватность и вариативность перевода инвективно маркированных единиц.

Ключевые слова: инвектива, открытое письмо, эксплицитность, имплицитность, адекватность перевода.

Maslova H.M. INVECTIVE LABELED COMPONENTS IN «AN OPEN LETTER» AS AN OBJECT OF TRANSLATION

The article deals with invective lexis in an open letters, its types (explicit and implicit invective). Served classification of errors during machine translation of lexical units by the computer program «Pragma»; determined the adequacy and variability translation invective labeled components.

Key words: invective, open letter, explicitness, implicitness, translation adequacy.

Постановка проблеми. Засоби масової інформації на сучасному етапі виступають однією з найважливіших форм існування соціально-мовного середовища та відображення соціокультурної дійсності, є потужним засобом формування громадської думки, надання регулятивного впливу та здійснення соціального контролю.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Публіцистичні жанри, зокрема «відкритий лист», стали невід'ємною частиною не лише суспільного життя України, а й обов'язковим атрибутом комунікативної діяльності сучасного українського суспільства. Розробку проблеми жанрів публіцистичного стилю здійснювали М.М. Бахтін, В.В. Демет'єв, Е.В. Чепкіна, Е.М. Виноградова, А.Н. Акопов, П.С. Карасьов та багато інших вчених.

Огляд наукових джерел свідчить про нез'ясованість і невивченість проблеми диференційних жанрово-стилістичних рис «відкритого листа» в українській публіцистиці, особливостей перекладу інвективно маркованих компонентів тексту «відкритих листів», які на сьогодні мають надзвичайно високий рівень комунікативної продуктивності, що втілюється в стратегію маніпуляції свідомістю реципієнта та інших учасників багатопольової комунікації, але залишаються на

периферії наукових досліджень і пошуків. З огляду на цей факт виникає нагальна потреба дослідити адекватність та можливості перекладу інвективних мовних одиниць та ступінь їхньої варіативності при перекладі. Саме в цьому вбачається актуальність представленого дослідження.

Постановка завдання. Мета дослідження полягає у визначенні ступеня адекватності перекладу «відкритих листів» за допомогою комп'ютерної програми «Pragma» зі збереженням інвективно маркованого мовного компонента, вияві недоліків та огріхів автоматичного перекладу на різних рівнях мови, встановленні варіативного потенціалу перекладу інвектив.

Об'єктом вивчення є україномовні інвективно марковані елементи у «відкритих листах» з Інтернет-мережі. Предметом дослідження є машинний переклад інвективно маркованих мовних одиниць у «відкритих листах» з української мови на російську.

Виклад основного матеріалу. У сучасному політичному дискурсі представлений надзвичайно широкий набір явищ, що реалізують мовну агресію. До розряду таких явищ можна віднести й інвективні тактики. Під даним терміном розуміється сукупність спланованих агресивних мовленнєвих дій, які

здійснюються за допомогою експресивних, негативно оцінних одиниць, що відтворюють своєю семантикою певний соціальний анти-деал, який має на меті зниження соціального статусу і, можливо, нанесення психологічної шкоди об'єкту.

Інвективна лексика – слова і словосполучення, які використовуються як засіб вираження різко негативної оцінки, засіб огуди і паплюження осіб, предметів і явищ дійсності [1, с. 183].

План змісту висловлювання складається з кількох різних шарів, те чи інше твердження може бути як явним, так і прихованим.

До експліцитності як до текстової категорії відносяться такі твердження, зміст яких можна встановити з поверхневої форми висловлювання. Експліцитний зміст дійсно виражений, сформульований, достатньо зрозумілий, точний у висловлюваннях, який не залишає сумніву щодо змісту. У кожному конкретному випадку виявлення експліцитних інвектив (слів, словосполучень, інколи речень) ці одиниці мають об'єктивне значення, але при певному групуванні з іншими лексемами, змінюючи своє значення, набувають оцінного характеру, утворюють нову естетичну реальність, відтворюють авторську оцінку описаних подій, явищ, ставлення до суб'єкта.

Щодо відкритого листа, то він через безпосереднє звернення до позначеного адресата має на меті висловити ідеї, важливі для суспільства в цілому або для якогось конкретного соціального прошарку та/або поставити в дуже гострій, гранично відвертій, високоемоційній формі питання, що мають суспільне значення; автор буде намагатися привернути змістом свого листа увагу широкого кола читачів, винести актуальну проблему на обговорення громадськості, тим самим спонукати адресата та громадськість до невідкладних, активних дій. Такі листи здебільшого вмотивовані необхідністю терміново втрутитися в хід справи, ситуацію, процес, долучитись до розв'язання проблем, невирішеність яких може призвести до небажаних наслідків для окремих людей, групи, суспільства чи держави в цілому.

Через те, що у відкритих листах порушуються важливі соціально-політичні, економічні, побутові проблеми, які мають широке суспільне значення, експліцитна інвективна лексика буде мати характер гострого, лайливого, образливого мовлення, емоційно-експресивно забарвленого, що має певні цільові установки, зокрема викликати зворотну реакцію адресата.

Дуже частим є використання зниженої розмовної лексики, яка посідає чи не першу позицію серед стилістично маркованих одиниць мови, що мають значний емоційний вплив на реципієнта. Наприклад, автори вдаються до використання лексичних одиниць із субмов, із арго кримінальних злочинців: *«Саме з цієї причини ви взяли під свій «дах» двох звільнених керівників обласних партійних організацій»*. Лексична одиниця «дах» використана не у своєму прямому значенні, а з метою викриття дій людини, яка намагається вирішувати різні питання не з законної точки зору, а тому що взяв шефство над ними.

Дуже поширеним є вживання слів та словосполучень з протилежним значенням або в непрямому, найчастіше сатиричному значенні, які експліцитно виражаються за допомогою лапок: *«Сьогодні я прочитав відкритого листа від «лідерів» органів студентського самоврядування»*. Простежується негативне ставлення до студентської влади, слово «лідерів» вказує на глумливий настрій автора щодо статусу студентів; *«Замість того, щоб підтримати Дарину, представники студентського «самоврядування» підтримали Табачника»*. Згідно з правилами пунктуації назва органів самоврядування не береться у лапки, але автор листа навмисно вдруге намагається образити активістів у такий спосіб, вказуючи на те, що вони зовсім не лідери і, тим більш, ніяке не самоврядування.

Наступне місце з використання експліцитної інвективи належить дієсловам із засудливою семантикою або з прямо негативною оцінкою: *«Підписом під заявою студентське самоврядування зганьбило всіх студентів політеху»*. Дієслово «зганьбити» навіть без контексту емоційно-негативно впливає на свідомість читачів і викликає досить неприємні почуття до тих чи інших осіб. Використана адресантом дана принижувальна лексема формує негативне ставлення до усього самоврядування університету.

«Ви ж все продали, зруйнували, а тепер взяли за нас» – як і попередній лист, насичений роздратуванням, невдоволенням, засудженням дій політичних лідерів, які не тільки розповсюджують свою владу на багатство країни, а вже й створюватимуть складні умови життя для людей. Лист наповнений несхваленням відносно роботи правителів, є дуже емоційно забарвленим.

На увагу заслуговує вживання негативно забарвлених фразеологізмів, які в різних частинах листа мають одне й те саме зна-

чення: 1. «Скільки ще влада водитиме за ніс простих киян?», 2. «Ртуть не має характерного запаху, і це дозволяє роботодавцям створювати міф про безпечність умов праці на непридатній території». Значення це просте – вводити в оману, дурити та обманювати чесних людей з метою якихось певних вигод. Використовуючи дані ідіоматичні зрощення та риторичне питання (щоб докорити або зачепити адресата), автор намагається більш емоційно змалювати правдиве ставлення влади і роботодавців до простих мешканців столиці та має на меті достукатись до посадовців, які взялися керувати країною, але насамперед переслідують свої корисливі цілі.

Дуже часто автори утворюють інвективні okazionalni (навмисно створені) каламбурні лексеми, що спрямовані на приниження образу адресата. Перетворення прізвища на загальну назву є досить розповсюдженим методом створення okazionalizmiv: «... «януковичі» приходять та йдуть, а закон та відповідальність за його порушення – залишаються».

Спостерігається основна мета використання інвективної лексики – привернення уваги читача, висміювання певних суспільних і особистісних недоліків, вад, критика і розвінчання відомих політиків, посадовців, можновладців, іронізування над ними, осуд негідних дій, вчинків тощо [1, с. 184].

Велику роль у тексті відіграє імплікація змісту, яка виникає внаслідок того, що певна частина смислового змісту не отримує формального вираження, хоча так чи інакше воно актуальне для висловлювання і нерідко відноситься до його сутнісної сторони. Тим не менш, зміст тексту завжди так чи інакше проявляється в його формі.

«Прихованість» допомагає замаскувати негативні значення висловлювання, зробити інвективу (образу) імпліцитною, неявною, при цьому негативність номінацій і оцінок однозначно розуміється носіями мови, сприймається як образа, але не підпадає під юридичну кваліфікацію даного явища як образи.

У цьому сенсі дуже характерними є «відкриті листи», однією з особливостей яких можна вважати непрямую інвективність – викриття будь-яких осіб, негативне оцінювання їхніх дій, яка виражається не прямо, а за допомогою специфічних мовних прийомів. Ступінь інвектогенності текстів «відкритих листів» може бути різним: від майже відкритих звинувачень до тонких натяків образливого характеру на чийсь адресу.

Засобів відкритого вираження агресивності предостатньо, але, як правило, вони не заохочуються суспільством. Тому існує «великий арсенал імпліцитних прийомів, за допомогою яких мовець може виразити негативне ставлення до адресата» [2, с. 8]. Таких прийомів існує безліч. Наприклад, використання псевдоімперативів для вираження загрози, використання питань, мета яких – дорікнути або зачепити адресата, гіперболізація для вираження негативної оцінки діяльності адресата, використання часток для вираження несхвалення, недовіри, докору, вживання асоціацій, оскільки вони співзвучні з іншими грубуватими словами, що, звичайно ж, впливає на слухача імпліцитно, даючи підсвідомо оцінку цій події, особі тощо.

Людам часто властиве дихотомічне сприйняття світу. Це розділення його на взаємовиключні альтернативи: гарний – поганий, свій – чужий, друг – ворог, «хто не з нами, той проти нас» та ін. Свій – звичайно, хороший, друг, чужий – поганий, він – ворог. Образ ворога – одне з фундаментальних понять суспільної свідомості. Конструювання і впровадження ілюзорного ворога – основа маніпулювання широкими масами. Оцінки обставин, явищ, особистостей нерідко замінюють логічну аргументацію; точніше, коли розраховані на емоційне сприйняття читачами, самі набувають характеру аргументів (або псевдоаргументів): «З ким ти – з підлістю та рабством чи зі справжніми людськими цінностями – роблять наше життя значущим». Це універсальний атрибут відволікаючих і перенацілювальних впливів. Неправді легко вірять, оскільки створена нею картина світу надзвичайно проста, зрозуміла і зручна для орієнтації, і достатньо зробити людину «ворогом» в очах громадськості, щоб «поставити хрест» на його політичній кар'єрі.

Розподіл лідерів правлячих політичних сил на «добрих – поганих» також спостерігається в наступному прикладі: «Мужність та єдність чесних людей – це те, чого боїться кожний диктатор, це те, що змінює режими». Автор ототожнює свої дії з чесністю та мужністю, закликає до єдності. Використання авторами подібних узагальнювальних методів змалювання дійсності (кожний диктатор) дає змогу читачам зіставляти описані явища з реальністю. Тобто імпліцитний зміст промови донесений до свідомості широких мас, він простий і зрозумілий, одночасно спрямований на осуд і образу політичних опонентів.

Розповсюдженим засобом вираження інвективи є написання відкритих листів із гостро іронічними судженнями: «*Водночас, юні самоуправлінці промовчали щодо студентів-колег у Києві*». Глузлива форма слова від «самоуправління» свідчить про те, що автор замінює істинний зміст, створюючи іронічне відчуття. Демонструється негативна позиція автора з метою надання осудливого характеру описаним особам.

Створений текст розглядається як єдність експліцитних та імпліцитних (неявних) значень, це нерозривна єдність вираженого і того, що мається на увазі, семантики і прагматики [3, с. 532]. Експліцитність не може існувати окремо від імпліцитного вираження певного судження в тексті. Він – складна єдність, яку важко поділити на окремі частини. Тому дуже часто зустрічається співіснування прихованого та явного, завуальованого та відкритого, експліцитних та імпліцитних елементів.

Через те, що відкритий лист за деякими рисами ближче до публіцистичного дискурсу, відмінними його рисами є експресивність та маніпулятивність. Але в той же час орієнтованість публіцистичних текстів на широке коло читачів обмежує їхніх авторів у виборі мовних засобів вираження експресії, зокрема накладає певну заборону на використання образливої лексики – основного маркера інвективної спрямованості тексту. Тож виникає необхідність у застосуванні різноманітних лінгвістичних прийомів, що дозволяють, з одного боку, приховувати окремі ділянки інформації, а з іншого, – зробити їх більш виразними з метою залучення уваги читача та формування у свідомості певної моделі сприйняття будь-якого явища. Все різноманіття такого роду лінгвістичних прийомів і входить у поняття імпліцитної інвективи.

Комп'ютеризація інформаційної сфери стимулювала розвиток нового напрямку прикладної лінгвістики – комп'ютерної, до компетенції якої входить лінгвістичне забезпечення функціонування інформації в автоматизованих системах різних типів. У мовознавців та програмістів з'явилося спільне завдання – створення спеціальних словників і граматик, написаних у вигляді алгоритмів. Сьогодні в цій галузі здійснено чимало трудомісткої роботи: укладено словники різних типів (орфографічні, перекладні, синонімів), розроблено програми-перекладачі різних текстів, створено комп'ютерні редактори тощо. Машинний переклад текстів – одна з найцікавіших і найпотрібніших сучасних інформаційних технологій.

Якість перекладу залежить від тематики й стилю початкового тексту, а також грама-

тичної, лексичної, синтаксичної спорідненості мов, які перекладаються. Машинні перекладацькі системи можуть бути лише допоміжним засобом фахівців різних профілів і не можуть замінити людей-перекладачів. У першу чергу, це пов'язано з тим, що в більшості випадків машинний перекладач не може здійснити повністю адекватний переклад з однієї мови на іншу, й машинний переклад тексту дуже сильно поступається перекладу людиною, потребуючи подальшої доробки.

При машинному перекладі відкритих листів з інтернет-ресурсів з інвективними компонентами було виявлено та розкласифіковано випадки абсурдного перекладу: 1) переклад фразеологічних одиниць; 2) переклад авторських новотворів (оказіоналізмів); 3) використання при перекладі прямого значення слова (буквальний переклад); 4) переклад міжмовних омонімів; 5) заміна елемента словами іншої частини мови.

Центральне місце в описі фразеологізмів-відповідностей посідає проблема еквівалентного відтворення значень образних одиниць фразеологізмів. Семантика таких одиниць є складним інформативним комплексом, що має як наочно-логічні, так і конотативні компоненти (у даному випадку – негативної оцінки). Укр. «...звертався й до шановної пані, також ні пари з вуст...» // рос. «...также ни пары из уст...». Переклад був здійснений на основі перекладу кожного елемента фразеологізму окремо, тому повністю втрапився зміст тексту, а з ним – й інвективність речення. Вдалим відповідником даному фразеологізму в російській мові може бути «...как воды в рот набрала...», який задовільнює мовленнєві цілі адресата.

Переклад авторських новотворів є одним із важких питань у теорії перекладознавства. Певні okazіональні утворення, зрозуміло, не мають відповідників у мові перекладу. Тому, щоб переклад таких одиниць був адекватним, перекладачу слід користуватися ситуативним контекстом, з якого й витікає зміст новотворів. На жаль, комп'ютер позбавлений такої можливості аналізувати значення слів. Абсурдним виявився й переклад okazіоналізму, утвореного лексико-синтаксичним способом в українській мові, який не знайшов відповідників у мові перекладу: укр. «...не виходьте зі своїми «протівсіхами»...» // рос. «...не выходите со своими «протівсихами»...». Переклад традиційним способом мав базуватися на калькуванні, в результаті якого повинно було з'явитися рос. «протіввсехами», яке б зберегло емоційне

навантаження і психологічний настрій адресата, які втрачаються під час машинного перекладу.

Комп'ютерні перекладачі характеризуються здатністю підбирати той еквівалент при перекладі, який є найчастіше вживаним у мові перекладу або використовувати пряме значення перекладуваної одиниці. У такий спосіб втрачається емоційне забарвлення лексем, їхнє експресивне навантаження, а інколи й взагалі змінюється зміст речення [4, с. 103]: укр. «...отримавши Ваш черговий № 2 «Пасіки»...» // рос. «...получив Ваш дежурный № 2 «Пасеки»». Машинний перекладач системи «Pragma» як еквівалентну одиницю до слова укр. «черговий» підібрав рос. «дежурный», яка є, з точки зору вживання, найчастіше використовувана. Але для даного контексту обрана одиниця є недоречною, бо йдеться про номери журналу, які виходять до друку за певною послідовністю, тож слід було вжити російський відповідник «очередной».

Міжмовна омонімія – одне з важких прикладних завдань лінгвістики, яке постає при перекладі текстів різних стилів. Через спорідненість української та російської мови, через підсвідоме перенесення чи накладання ознак однієї мови на іншу з'являються повністю або частково збіжні за вимовою та формою, але розбіжні за значенням слова двох контактних мов. Труднощі, викликані даною проблемою, інколи важко подолати навіть професійним перекладачам у процесі фахової діяльності, оскільки різниця в семантиці міжмовних омонімів може коливатися від незначних семантико-стилістичних відтінків до протилежного антонімічного значення. При машинному перекладі були допущені помилки в розрізненні міжмовних омонімів: укр. «...владі, заснованій на примусі, рано чи пізно приходить кінець...» // рос. «...власти, основанной на примусе, рано или поздно приходит конец...». Автор українського тексту відкритого листа має на увазі неправомірність дій влади, яка характеризується змушуванням народу та політичних лідерів до виконання тієї чи іншої дії, яку вважає за належне, на свій розсуд. Машинний перекладач замість потрібного еквіваленту з вказаною семантикою використав лексему з російським значенням «нагрівальний прилад», що призвело до появи абсурдного значення використаної автором листа інвективи.

Автоматичний переклад супроводжується також помилками на синтаксичному рівні, а саме заміною слів мови оригіналу певної частини мови абсурдними відповідниками з

інших. Прикладом перекладу відкритого листа з інвективними компонентами, де елементи речення мови оригіналу перетворилися на набір слів у мові перекладу, є наступний лист: укр. «...небажання розмови я не можу сприймати інакше, як звичайнісіньке боягузтво...» // рос. «...нежелание разговора я не могу воспринимать иначе, как обычный трус...». Машинний перекладач вдався до перефрази інвективного елементу, замінивши прикметник з абстрактним іменником на конкретне позначення особи, що призвело до повної втрати змісту речення, неузгодженості компонентів речення та втрати емоційно-експресивного навантаження.

Висновки. Інвективна лексика здебільшого розглядається як чинник сугестологічного (навіювального) впливу в комунікативному процесі, яка має не тільки комунікативну, але й соціально-психологічну функцію, і здатна втілювати оцінну інформацію. У відкритих листах інвектива має дуже високий ступінь емоційності, який досягається використанням авторами лайливих, згрубілих, знижених за семантикою лексем.

Будь-який текст, особливо відкритий лист, містить, зокрема, таку інформацію, яка в принципі не може бути виявлена жодною інформаційною системою. Причиною цього нерозуміння є те, що людина розуміє і план вислову, і план змісту тексту, тоді як автоматичний перекладач «розуміє» (з тією чи іншою мірою глибини) тільки план вислову, і жодне лінгвістичне забезпечення, яким би потужним воно не було, не може допомогти системі зрозуміти до кінця зміст тексту, через що комп'ютерний переклад загалом інвективно маркованих елементів супроводжується великою кількістю помилок на різних рівнях мови.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Личность, речь и юридическая практика: Межвузовский сборник научных трудов. Выпуск 10. Часть 1 / Под ред. Е.И. Дулимова Донской Юридический институт. – Ростов-на-Дону : Донской юридический институт, 2007. – 272 с.
2. Степко М.Л. Речевые средства выражения инвективных смыслов в жанре комментария публицистического дискурса : автореф. дис. на получение уч. степени канд. филол. наук: спец. 10.02.19 «Теория языка» / М.Л. Степко. – Майкоп, 2008. – 22 с.
3. Русский язык: исторические судьбы и современность: III Междунар. конгресс исследователей русского языка: Труды и материалы / Изд-во МГУ имени М.В. Ломоносова. – М. : Московский государственный университет, 2007. – 684 с.
4. Блехман М.С. Комп'ютерна лінгвістика / М.С. Блехман. – Харків : ХГУ. – 1997. – 153 с.

УДК 81'255:(808.7+61)

«МОДЕЛЬ РОЗПОДІЛУ ЗУСИЛЬ» Д. ЖИЛЯ ЯК ЗАПОРУКА УСПІХУ УСНОГО ПЕРЕКЛАДУ

**Поворознюк Р.В., к. філ. н., доцент,
докторант кафедри теорії і практики перекладу з англійської мови
Інститут філології
Київського національного університету імені Тараса Шевченка**

У статті проаналізовано основні передумови та складники «Моделі розподілу зусиль» Д. Жилья в застосуванні до усного перекладу. Наводяться формули, що сприяють оптимальному докладанню зусиль у різних видах інтерпретативної діяльності, окреслені шляхи подальшого розвитку даної моделі для застосування в різних ситуаціях міжмовної взаємодії.

Ключові слова: «модель розподілу зусиль», інформативно-обробний потенціал, «еквілібристична гіпотеза», усний переклад.

В статье проанализированы основные предпосылки и составляющие «Модели распределения усилий» Д. Жилья в применении к устному переводу. Приводятся формулы, способствующие оптимальному приложению усилий в различных видах интерпретативной деятельности, указаны пути дальнейшего развития данной модели для применения в различных ситуациях межъязыкового взаимодействия.

Ключевые слова: «модель распределения усилий», информативно-обрабатывающий потенциал, «эквивалиристическая гипотеза», устный перевод.

Povoroznyuk R.V. APPLICATION OF EFFORT MODEL BY D.GILE AS A PRE-REQUISITE OF SUCCESSFUL INTERPRETATION

The article analyzes D. Gile's "Effort model" grounds and constitutive elements affecting the process of interpretation. Formulae providing for the optimum deployment of resources under various modes of interpreting are given, ways of model's advancement and adaptation to diverse circumstances of the inter-lingual medication are outlined.

Key words: "Effort model", processing capacity, "Tightrope Hypothesis", interpreting.

Постановка проблеми. У 90-і рр. ХХ ст. Д. Жиль, видатний теоретик і усний перекладач, президент *École Supérieure d'Interprètes et de Traducteurs (ESIT)* при паризькому університеті Paris III – Sorbonne Nouvelle, розробив когнітивну модель перекладу, центральне місце в якій посідає розбіжність між наявними та витраченими ресурсами уваги, тобто їхній розподіл на кожному з етапів перекладу. Дана модель отримала назву *Effort model* («Модель розподілу зусиль») і розмежувала різновиди усного перекладу як види діяльності, в яких застосовуються різні когнітивні механізми, виявляються різні рівні активованої свідомості через різні типи операцій [5; 4].

Постановка завдання. Метою статті є проаналізувати основні передумови та складники «Моделі розподілу зусиль» Д. Жилья в застосуванні до усного перекладу

Виклад основного матеріалу. «Модель розподілу зусиль» Д. Жилья ґрунтується на двох основоположних принципах:

1) усний переклад вимагає певної «ментальної енергії», яка доступна перекладачеві лише в обмежених обсягах:

2) усний переклад «задіює майже всю наявну ментальну енергію, проте часто вимагає ще більше, й за відсутності доступу до запасів ментальної енергії ефективність перекладача знижується» [4, с. 161].

Д. Жиль робить висновок, що це «зниження ефективності» може впливати не з браку лінгвального або екстралінгвального знання й недосконалих умов продукування оригінального тексту (погана чутність, сильний акцент мовця тощо), які традиційно відносилися до основних перешкод на шляху здійснення усного перекладу, а з особливих механізмів обробки інформації, що варіюють згідно з індивідуальними здібностями, етапами перекладацького процесу й різновидами перекладацької діяльності.

Інформативно-обробний потенціал (*processing capacity*) включає як автоматичні, так і неавтоматичні ментальні операції, які Д. Жиль називає «зусиллями» [11, с. 61–62]. Автоматичні операції є або вродженими (інтуїтивними), або відтренованими до такої міри, що їх надзвичайно важко контролювати або редагувати (реакція є «пасивним», тобто автоматичним

наслідком стимулу). Оскільки автоматизм переносить дані операції в царину «до-уваги» (pre-attentive processes), тобто початкової стадії інтерпретації, вони, як правило, ігноруються мозком як «стимули, якими можна знехтувати» (to-be-ignored stimuli) [3, с. 84–86].

Натомість неавтоматичні «зусилля», до яких Д. Жиль відносить: 1) слухання й аналіз (Listening and Analysis Effort (L)), 2) запам'ятовування (Memory Effort (M)), 3) створення цільового тексту (Production Effort (P)), задіють весь інформативно-обробний потенціал перекладача. У синхронному перекладі ментальна енергія витрачається переважним чином на одночасне слухання й аналіз, намагання здійснити максимальну обробку інформації в найкоротший відтинок часу й постійне звіряння інформації, що міститься в короткостроковій (оперативній, сенсорній) та довгостроковій пам'яті задля прийняття перекладацьких рішень.

Короткострокова пам'ять синхронного перекладача працює в контрольованому (неавтоматичному) режимі, оскільки сегментація цільового тексту та швидкість відкладення інформаційних фрагментів визначається сегментацією оригінального тексту й швидкістю мовлення носія МО [4, с. 62].

Оптимальне сполучення зусиль 1) слухання й аналізу, а також 2) запам'ятовування призводить до успішного 3) створення цільового тексту, тобто переформулювання оригіналу. Цей процес є не менш далеким від автоматизму й ускладнюється існуванням наступних перешкод: незбігом концептуально-предметних обширів носія МО й перекладача (перекладач найчастіше поступається обізнаністю в доповідачевій царині), необхідністю розпочинати переклад ще до того, як носій МО закінчив свою думку, боротьбою з інтерференцією МО.

Найважливішим і одночасно найменш автоматичним, тобто тим, що вимагає максимальної концентрації перекладача, є координаційне зусилля (Coordination Effort (C)), яке Л. Лісон ототожнює з «авіадиспетчером, який розподіляє увагу між слуханням, аналізом та авторедагуванням» [9, с. 57]. Координаційне зусилля є одночасно спробою поєднання (L + M + P) й розподілення сфер застосування дискретних неавтоматичних операцій (L/M/P), оскільки найбільший стрес викликають ситуації, за яких перекладач змушений концентрувати всі ментальні операції для відтворення одного фрагмента тексту (наприклад, у приміщенні шумно, мовець із сильним

акцентом виголошує повідомлення, присвячене вузькоспеціальній медичній проблемі, та ще й застосовуючи велику кількість абревіатур, прецизійних елементів тощо).

А. Крістон слушно наголошує, що «секрет майстерного перекладу полягає в майстерному координуванні» (The art of smooth interpretation is based on the art of smooth coordination, [8, с. 81]), оскільки координаційні зусилля є засобом опанування й удосконалення інформативно-обробного потенціалу. Збоїв в перекладі відбуваються тоді, коли текст МО є занадто ємним з точки зору загального інформативно-обробного потенціалу, тобто перевищує наявні в перекладача спроможності до інформаційної обробки, що призводить до «перенасичення» (saturation) і припинення координаційних зусиль. Якщо збій відбувся під час застосування одного з різновидів неавтоматичних ментальних операцій (окремого зусилля), тобто інформативно-обробного потенціалу перекладача не вистачає для виконання конкретного завдання, спостерігається «індивідуальний інформативно-обробний дефіцит» (individual deficit) [4, с. 190].

Принцип розподілу процесу усного перекладу на окремі стадії, пов'язані з виконанням конкретних ментальних операцій, і принцип верховенства «координаційного засилля» над іншими лягли в основу «еквілібристичної гіпотези» (Tightrope Hypothesis), яка й пояснює феномен нееквівалентного відтворення тексту найдосвідченішими майстрами своєї справи [6]. Більшість часу усні перекладачі працюють на межі «перенасичення» власного інформативно-обробного потенціалу. Крім того, в ситуації спонтанного виголошення тексту дуже важко розсудливо підходити до проблеми розподілення ментальних ресурсів, створення ієрархії зусиль з точки зору їхньої інформативно-обробної ємності («конкурентна гіпотеза» щодо застосування перекладацьких зусиль [7, с. 6], яка передбачає постійну конкурентну боротьбу за ментальну енергію на етапі реалізації кожного із зусиль) тощо.

«Еквілібристична гіпотеза» Д. Жилия також застосовується тоді, коли необхідно визначити «тригер», що запускає «ефект доміно» (failure sequence) в усному перекладі [6, с. 157]. Якщо перекладач змушений економити ментальну енергію, необхідну для здійснення операції на одному відтинку тексту задля вдосконалення іншого цільового відтинку, хиби перекладу стають помітними не зразу, проте накопичуються експоненціально.

Важливим етапом розробки «Моделі розподілу зусиль» було створення математичних формул, що описують послідовність перекладацьких дій та дозволяють на їхній основі зіставити різні види усного перекладу, склавши алгоритм успішного докладання зусиль у цій галузі міжмовної інтеракції. Оскільки Д. Жиль має багатий досвід переважно синхронного перекладу, він слушно екстраполює свої спостереження на розмаїту систему формул і робить загальні висновки, що можуть стосуватися в цілому й інших різновидів усного відтворення оригіналу.

До них відносяться, зокрема, математичне втілення природи синхронного перекладу як процесу послідовного докладання дискретних зусиль:

$$SI = L + M + P + C, \quad (1)$$

де SI – синхронний переклад, L – зусилля слухання й аналізу, M – зусилля запам'ятовування, P – зусилля створення цільового тексту, C – координаційне зусилля.

Успіх перекладу забезпечується співвідношенням інформативно-обробного потенціалу, наявного в перекладача, й інформативно-обробного потенціалу, необхідного для відтворення усього тексту або здійснення конкретних ментальних операцій:

$$TR \leq TA, \quad (2)$$

де TA – наявний інформативно-обробний потенціал, TR – необхідний інформативно-обробний потенціал.

Формула загального інформативно-обробного потенціалу, необхідного для успішного здійснення перекладу, відображає комплексне застосування перекладацьких зусиль:

$$TR = LR + MR + PR + CR, \quad (3)$$

де TR – необхідний інформативно-обробний потенціал, LR – необхідне зусилля слухання й аналізу, MR – необхідне зусилля запам'ятовування, PR – необхідне зусилля створення цільового тексту, CR – необхідне координаційне зусилля.

Дослідник свідомо ухиляється від порівняння тривалості докладання й кількісного вираження описаних перекладацьких зусиль, бо «внаслідок значної варіативності вимог, пов'язаних із перекладом окремих фрагментів цільового тексту, інформативно-обробний потенціал, необхідний для докладання перекладацького зусилля, відрізняється. Цю різницю можна виміряти в секундах або долях секунди» [8, с. 81].

Аби перенасичення інформативно-обробного потенціалу не загрожувало успіхові

перекладу, необхідно, щоб сума необхідних зусиль (необхідний інформативно-обробний потенціал) була меншою, аніж сума наявних у перекладача в конкретний момент часу:

$$TA > LR + MR + PR + CR, \quad (4)$$

Де TA – наявний інформативно-обробний потенціал, LR – необхідне зусилля слухання й аналізу, MR – необхідне зусилля запам'ятовування, PR – необхідне зусилля створення цільового тексту, CR – необхідне координаційне зусилля.

Дотримання даних формул дозволяє уникнути «ефекту доміно», бо перекладач, як екілібрист, що рухається по канату, відчуваючи наближення стадії «перенасичення» власного інформативно-обробного потенціалу, починає перерозподіляти наявні ресурси так, щоб докладання зусиль не призвело до виникнення пробоїн або надмірних ущільнень інформації.

Узагальнити процес послідовного перекладу, одночасно прогнозуючи його успішність або хиби, дозволяють наступні формули:

Фаза слухання й переформулювання:

$$CI = L + M + N, \quad (5)$$

де CI – послідовний переклад, L – зусилля слухання й аналізу, M – зусилля запам'ятовування, N – зусилля нотування (перекладацький скоропис)

Фаза реконструкції змісту:

$$CI = Rem + Read + P, \quad (6)$$

де CI – послідовний переклад, Rem – зусилля відтворення оригінального повідомлення з короткострокової пам'яті, $Read$ – зусилля розшифровки скорописних символів, P – зусилля створення цільового тексту.

Як бачимо з вищенаведених формул, послідовний переклад має складнішу, порівняно із синхронним, структуру, бо налічує дві фази. Демаркаційна лінія між фазами проходить у момент нотування, бо перекладацький скоропис є не тільки превентивним засобом уникнення помилок, а й найбільш емним зусиллям з точки зору інформативної обробки. Мінімізувати час, що витрачається на нотування, можна тільки шляхом постійних тренувань і вироблення системи перекладацького скоропису, що відповідає індивідуальному стилю й уподобанням користувача. Зміщення фокусу уваги з нотування одразу вивільнить ресурси, потрібні для слухання й аналізу, найбільш важливого етапу першої фази послідовного перекладу.

Не применшуючи повноту й точність двофазної моделі послідовного перекладу, А. Крістон слушно асоціює її з «тривалим

послідовним перекладом» (long consecutive interpretation або long consec), за якого тлумач працює з довгими мовленнєвими фрагментами й покладається не тільки на ресурси короткотривалої пам'яті, а й перекладацьке нотування [8, с. 81]. Натомість громадський переклад, що є діалогічною формою послідовного перекладу, вкладається в модель «короткого послідовного перекладу» (short consecutive interpretation або short consec), який передбачає відтворення коротких реплік (або їхніх фрагментів) без опори на скорописні нотатки [12, с. 172]. Модель короткого послідовного перекладу тотожна тій, що описує різновид синхронного перекладу *chuchotage*:

$$\text{short CI} = L + M + P + C, \quad (7)$$

де short CI – короткий послідовний переклад, L – зусилля слухання й аналізу, M – зусилля запам'ятовування, P – зусилля створення цільового тексту, C – координаційне зусилля.

Тим часом А. Крістон указує на суттєву відмінність короткого послідовного перекладу від синхронного: репліки носія МО є нетривалими й відносно простими, перекладачеві не треба відтворювати інформацію одночасно із прослуховуванням оригінального тексту, що знижує стресове навантаження, проте сповільнює загальний процес репродукування інформації й змушує перекладача копіювати манеру носія МО (ритміку, інтонацію, інколи навіть вимову окремих слів), що неодмінно призводить до інтерференції [8, с. 81].

Зниження інформативно-обробної ємності в короткому послідовному перекладі може залежати від підготовленості як перекладача, так і носія МО. Так, носій МО свідомо сповільнює свій мовленнєвий потік, членує речення на коротші відтинки за допомогою пауз, аби не ускладнювати завдання перекладача [2, с. 218].

Використання тексту як опори транспортує усний переклад в іншу дискурсно-модальну площину: окрім суто фонічної реалізації, перекладацький дискурс тепер включатиме й графічну складову, що існує паралельно й відносно незалежно від фонічної (наприклад, перекладацький скоропис – це символічне втілення ідей носія МО, радше ніж його слів). Тому деякі дослідники вагаються, до якої категорії слід віднести, зокрема, переклад з аркуша – «суто письмового» чи «суто усного» відтворення [4; 13].

Д. Жиль пропонує розглядати переклад з аркуша в обрисах наступної моделі [4, с. 179]:

$$ST = \text{Read} + M + P + C, \quad (8)$$

де ST – переклад з аркуша, Read – зусилля прочитання тексту, M – зусилля запам'ятовування, P – зусилля створення цільового тексту, C – координаційне зусилля.

Як бачимо, зусилля прочитання тексту (Read) замінило в моделі зусилля слухання й аналізу. За даними деяких психолінгвістів цим і пояснюється менше, порівняно із синхронним або послідовним перекладом, навантаження на короткострокову пам'ять: людина легше обробляє інформацію, отриману з прочитаного тексту, аніж «на слух» [10].

Крім того, відтворюючи текст з аркушу, перекладач працює у власному ритмі, членуючи речення так, як йому це зручно, що також знижує рівень стресу. Проте зворотним боком медалі цього самостійного членування й позірної незалежності від носія МО є те, що перекладач втрачає паралінгвальні підказки, які він свідомо або підсвідомо зчитує й копіює в інтонації, паузах, гезитаціях мовця. На практиці перекладач, що працює з непідготованим текстом та ще й з парою мов, що дуже відрізняються за своїми структурно-граматичними характеристиками, змушений витратити більше часу на те, аби вловити загальну думку, яку потім необхідно переформулювати в цільовому тексті.

Порівняно з послідовним перекладом, переклад з аркуша зазвичай містить більше випадків інтерференції МО, оскільки звучання оригінального висловлювання «вивітрюється» з пам'яті набагато швидше, аніж візуальний образ друкованих літер [4, с. 181].

Висновки. Із представленого вище огляду можна зробити наступні висновки:

1) інформативно-обробний потенціал варіює відповідно до індивідуальних здібностей і психотипу усного перекладача, аспектів міжмовної комунікації, складності оригінального тексту тощо;

2) його реалізація може бути описана в рамках «конкурентної», або «еквілібристичної» моделі докладання перекладацьких зусиль. Обидві моделі підкреслюють верховенство координаційного зусилля над іншими видами неавтоматичних розумових операцій;

3) різновиди усного перекладу відрізняються одне від одного не модусом реалізації, а комбінацією й черговістю перекладацьких зусиль.

Перспективи застосування теоретичного доробку Д. Жиль полягають в описі й аналізі етапів реалізації перекладу, вирізненні

конвергентних і дивергентних рис його різновидів, прогнозуванні оптимальності перекладу з огляду на досягнення мети – еквівалентного відтворення інформації оригіналу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Agrifoglio, Marjorie. Sight translation and interpreting. A comparative analysis of constraints and failures / Marjorie Agrifoglio // *Interpreting*. – 2004. – 6(1). – С. 43–67.
2. Angermeyer, Philipp Sebastian. Speak English Or What? Codeswitching and Interpreter Use in New York City Courts / Philipp Sebastian Angermeyer. – Oxford : Oxford University Press, 2015. – 272 с.
3. Cognitive Psychotherapy: Theory and Practice, ed. by Carlo Perris, Ivy M. Blackburn, Hjordis Perris. – Berlin, Heidelberg : Springer, 2011. – 422 с.
4. Gile, Daniel. Basic concepts and models for translator and interpreter training / D. Gile. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 1995. – 283 с.
5. Gile, Daniel. Consecutivevs. Simultaneous: which is more accurate? / DanielGile // *Tsuuyakukenyuu – Interpretation Studies*. – 2001. – 1(1). – С. 8–20.
6. Gile, Daniel. Testing the Effort Models' tightrope hypothesis in simultaneous interpreting – A contribution / Daniel Gile // *Journal of Linguistics*. – 1999. – 23. – С. 153–172.
7. Huo Siliang, Helen. Grammatical Performance in Simultaneous Interpretation: An Error Analysis: A Research Paper Submitted in Partial Fulfillmentof the Requirements for the Degree of Master of Arts in Linguistics / HelenHuoSiliang. – Hong Kong : The Chinese University of Hong Kong, 2005. – 49 с.
8. Kriston, Andrea. The importance of memory training in interpretation / Andrea Kriston // *Professional communication and translation studies*. – 2012. – 5 (1-2). – С. 79–86.
9. Leeson, Lorraine. Making the Effort in Simultaneous Interpreting / Lorraine Leeson // *Topics in Signed Language Interpreting: Theory and Practice*, ed. by Terry Janzen. – Amsterdam ; Philadelphia : John Benjamins Publishing Company, 2005. – 360 с.
10. Michael, Erica B., Keller, Timothy A., Carpeter, Patricia A., Just, Marcel Adam. fMRI Investigation of Sentence Comprehension by Eye and by Ear: Modality Fingerprints on Cognitive Processes / Erica B. Michael, Timothy A. Keller, Patricia A. Carpeter, Marcel Adam Just // *Human Brain Mapping*. – 2001. – 13. – С. 239–252.
11. *The Routledge Companion to Translation Studies*, ed. by J. Munday. – Abingdon, UK : Routledge, 2009. – 304 с.
12. *The Routledge Handbook of Interpreting*, ed. by Holly Mikkelson, Renée Jourdenais. – Abingdon, UK : Routledge, 2015. – 468 с.
13. Viezzi, Maurizio. Sight translation, simultaneous interpretation and information retention / Maurizio Viezzi // *Aspects of Applied and Experimental Research on Conference Interpretation*, ed. by L. Gran and C. Taylor. – Udine : Campanotto, 1989. – С. 54–60.

УДК 811.111'255.4

МОВНІ ТА ЕТНОМЕНТАЛЬНІ ОСОБЛИВОСТІ ПЕРЕКЛАДУ ДАВНЬОСОНЯЧНОЇ МОВИ ГЛАБ-ЕРІБОЛ-ЕФКОРДІ З «КОСМІЧНОЇ ТРИЛОГІЇ» К.С. ЛЬЮІСА

Ребрій І.М., доцент
кафедри іноземних мов
Харківський національний університет
Повітряних Сил імені Івана Кожедуба

Статтю присвячено визначенню мовних та етноментальних особливостей перекладу українською та російською мовами давньосонячної мови глаб-ерібол-ефкорді з «Космічної трилогії» К. С. Льюїса. Перекладацьке рішення про переведення артлангу з латиниці на кирилицю є проявом одомашнення, тоді як вибір на користь транслітерації – очуження. Гармонійне поєднання двох зазначених стратегій дає приклад прагматичної золоті середини.

Ключові слова: артланг, переклад, мовні та етноментальні особливості, одомашнення, очуження, золота середина.

Статья посвящена определению языковых и этноментальных особенностей перевода на украинский и русский языки старосоларного языка хлаб-эрибол-эф-корди из «Космической трилогии» К. С. Льюиса. Переводческое решение о переведении артланга с латиницы на кириллицу является проявлением одомашнивания, тогда как выбор в пользу транслитерации – отчуждения. Гармоничное соединение двух указанных стратегий представляет пример прагматической золотой середины.

Ключевые слова: артланг, перевод, языковые и этноментальные особенности, одомашнивание, отчуждение, золотая середина.

Rebrii I.M. LINGUISTIC AND ETHNOMENTAL SPECIFICS OF TRANSLATING THE OLD SOLAR LANGUAGE FROM C.S. LEWIS'S "SPACE TRILOGY"

The article is dedicated to determining linguistic and ethnomental specifics of translating the Old Solar language Hlab-Eribol-ef-Cordi from C. S. Lewis's "Space Trilogy" into Ukrainian and Russian. Translator's decision to transfer the artlang from the Latin alphabet into the Cyrillic one is defined as the manifestation of domestication while the choice of transliteration as the main method of translation is regarded as foreignization. Harmonious combination of both strategies presents an example of pragmatic golden mean.

Key words: artlang, translation, linguistic and ethnomental specifics, domestication, foreignization, golden mean.

Постановка проблеми. Наука про переклад невинно еволюціонує, поєднуючи екстенсивний шлях розвитку з інтенсивним. Перший, зокрема, проявляється в залученні до дослідницької орбіти все нових об'єктів наукового аналізу, тоді як другий передбачає глибинний поліпарадигмальний підхід до їхнього висвітлення. Таким чином, актуальність запропонованої розробки визначається як її об'єктом – артлангом глаб-ерібол-ефкорді з «Космічної трилогії» К.С. Льюїса, який досі не потрапляв у зону наукової зацікавленості перекладознавців, так і метою, яка має комплексний характер, скерований на опис мовних та етноментальних особливостей українськомовного та російськомовного відтворення зазначеного та потенційно інших артлангів.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Англійський письменник, філолог та філософ К. С. Льюїс відомий у всьому світі як автор серії книжок про пригоди англійських дітлахів у вигаданій країні Нарнії. Але ще задовго до своїх найвідоміших творів він

видав цикл науково-фантастичних романів "The space trilogy" («Космічна трилогія»). Цикл складається з трьох частин – "Out of the Silent Planet" («За межі мовчазної планети», 1938), "Perelandra" («Переландра», 1943) та "That Hideous Strength" («Мерзенна сила», 1945). Українською мовою всі три романи вийшли у львівському видавництві «Свічадо» в 2010 році в перекладі А. Маслюха. Дотепер і самі романи, і штучна давньосонячна мова, якою користуються їхні персонажі, виступали виключно об'єктом літературознавчого аналізу, тоді як їхні мовні та перекладацькі особливості залишалися невизначеними.

Працюючи над книгами трилогії, автор «дає своїй уяві повну волю і створює відтак не просто вірогідні, а надзвичайно реальні, ледь не відчутні на дотик картини інших світів – Малакандри і Переландри, тобто Марса і Венери» [5, с. 11]. Як пише Т.В. Жаданова, «сюжетно-композиційними особливостями художніх творів К. С. Льюїса є передусім створення вторинних світів, кожен з яких

має свою географію, та вироблення у читача вторинної віри на основі християнської» [1, с. 108]. Відомо, що «Космічна трилогія», як пізніше й «Хроніки Нарнії», є замаскованою під фантастичний канон спробою ще раз донести до читача засади християнства, а кожен із трьох романів в її складі є переказом одного з провідних біблійних сюжетів: «За межі мовчазної планети» розповідає про створення світу, «Переландра» – про гріхопадіння людини в райському саду, а «Мерзенна сила» – про вічну боротьбу між християнською церквою та Сатаною.

Постановка завдання. Метою статті є визначення мовних та етноментальних особливостей перекладу українською та російською мовами давньосонячної мови глаб-ерібол-ефкорді з «Космічної трилогії» К. С. Льюїса.

Перш ніж перейти до викладу основного матеріалу дослідження, наведемо робоче визначення артлангу, оскільки, за нашими спостереженнями, це поняття є відносно новим в межах філологічної парадигми. Отже, артланг (від англійського *artlang* – *artistic language*) може бути визначений як штучна мова, що створюється автором художнього твору для імітації комунікації його персонажів, які представляють фантастичні світи або суспільство майбутнього. На відміну від допоміжних мов (від англійського *auxlang* – *auxiliary language*), артланги зазвичай мають фрагментарний характер та характеризуються значною перевагою лексичної складової над граматичною.

Виклад основного матеріалу дослідження. Досліджувана штучна мова має дві назви: *Hlab-Eribol-ef-Cordi* («глаб-ерібол-ефкорді») та її земний переклад *Old Solar* («давньосонячна» мова). За нашою класифікацією мова глаб-ерібол-ефкорді відноситься до апріорних артлангів, оскільки серед її одиниць немає морфем або лексем, взятих розробником із природних мов. Таким чином, К. С. Льюїс запозичує тільки літери латинської абетки, за допомогою яких його герой і фіксує вимову давньосонячних слів. Для більшої правдоподібності автор навіть згадує про деякі звуки, які персонажам трилогії так і не вдалося відтворити:

The Malacandrian word for food or eat which he got in return proved to contain consonants unreplicable by a human mouth [8].

У малакандрійському слові «їжа» чи «їсти», яке прозвучало у відповідь, містилося стільки химерних приголосних, що людина,

пробуючи його відтворити, могла б хіба зламати язика [3, с. 65].

Хоча К. С. Льюїс намагається доволі чітко пояснювати значення давньосонячних слів, які через відсутність в них внутрішньої форми та морфемного членування не піддаються самостійному тлумаченню з боку реципієнта, в декількох випадках він навмисно залишає простір для читацької уяви, підсилюючи тим самим реалістичність ситуативного контексту:

There is a glow like moonrise on the harandra. Ahihra! cries Hyoi, and other baying voices answer him from the darkness all about us [8].

За видноколом криється ще щось, бо над краєм гарандри палахкоче ледь не справжня заграва, ніби звідти зараз випірне місяць. «Агігра!» – кричить Гїюї; з темряви йому відповідає чимало уривчастих голосів [3, с. 161].

Ми можемо тільки здогадуватись, що саме означає «Агігра» – назву небесного світила, вигук захоплення або щось абсолютно інше. Відсутність чіткого значення підтверджують і спеціалізовані Інтернет-форуми, присвячені давньосонячній мові.

Давньосонячна мова входить до класу неумотивованих артлангів із довільно обраними планами вираження конститuentів. Тим не менш, ми можемо із впевненістю стверджувати, що сам добір звуків з погляду автора аж ніяк не є випадковим, хоча його мотивація і залишається поза зоною однозначної інтерпретації. Іноді К. С. Льюїс трохи відчиняє нам двері до своєї творчої «кухні», вкладаючи у вуста своїх героїв «фонетичні» враження, хоча якихось наукових висновків із таких міркувань зробити неможливо:

But we have our old tongues at home. You can see it in the names. The sorns have big-sounding names like Augray and Arkal and Belma and Falmay. The hrossa have furry names like Hnoh and Hnihi and Hyoi and Hliithnahi [8].

Але дома ми розмовляємо своїми давніми мовами. Це видно по іменах. У сорнів імена протяжні – Огрей, Аркал, Белма, Фалмей. У гросів натомість пухнасті, як хутро, – Гног, Гнігі, Гїюї, Глітгнагі [3, с. 119].

Дійсно, важко уявити, що насправді мається на увазі під фразою *big-sounding names* (перекладач відтворює її як «протяжні імена», в чому ми не зовсім впевнені, оскільки, на наш погляд, імена «Огрей», «Аркал», «Белма», «Фалмей» є якими завгодно, але не «протяжними»). Ще загадковіше звучить сполучення *furry names*, хоча намагатися його інтерпретувати більш-менш когерентно – невдячна справа.

Взагалі-то питання звуко-символізму неминуче постає при обговоренні апріорних артлангів, адже при сприйнятті okazіонально створеного слова у свідомості реципієнта негайно виникає «звуко-літерний психічний образ» позначуваного ним об'єкта. На основі досліджень фоносемантиків у 1992 р. було розроблено комп'ютерну програму ВААЛ, в якій реалізовано алгоритми оцінки фонетичного впливу на людину слів та текстів російської та української мови. Теорія фоносемантичного навіювання для російської мови була розроблена ще в середині 1970-х років професором О.П. Журавльовим. Аналогічні дослідження для української мови були проведені професором В.В. Левицьким, тож сьогодні ВААЛ охоплює ці дві мови, що дає нам додаткові можливості для проведення порівняльного аналізу. Ми спробували перевірити, яке враження справлятимуть на реципієнта перекладу вигадані К. С. Льюїсом слова, що мають в оригіналі безперечно позитивне забарвлення. Наприклад, лексема *eldil* використовується на позначення надлюдських істот, які перебувають у космічному просторі і з'являються перед живими істотами у вигляді стовпів мерехтливого світла. У космографії К. С. Льюїса елділі є втіленням ангелів, безсмертних святих сутностей. Згідно з програмою ВААЛ український відповідник «елділ» справляє враження чогось теплого та світлого, а російський «эльдил» – чогось гарного, красивого, безпечного, простого, гладенького, круглястого, світлого, величюного, сильного, хороброго, яскравого. Таким чином, можна стверджувати, що обидва варіанти перекладу цілком відповідають аксіологічній характеристиці позначуваного об'єкта. Водночас підкреслюємо, що результати досліджень фоносемантиків, хоча й ґрунтуються на математичному опрацюванні значних масивів даних, достатньо скептично сприймаються у науковому товаристві [6], однак надалі вони можуть стати в пригоді як при розробці, так і при перекладі штучних мов апріорного типу.

Методом суцільної вибірки ми відібрали **матеріал** дослідження – 74 лексичні одиниці, що перебувають у складі штучної мови. Усі вони, за винятком декількох суфіксальних дериватів, утворені за допомогою довільного поєднання фонем. Цей малодосліджений спосіб словотвору навіть не має в українському мовознавстві власної назви, а в англійській лінгвістичній традиції позначається або як *word manufacture* [7], або як *word coinage* [9]. Єдиним обмеженням стосовно такого вигаду-

вання слів є можливість їх вимовляти та відтворювати у мовленні [7, с. 239].

Для перекладу всіх одиниць у складі мови глаб-ерібол-ефкорді перекладач А. Маслюх використав транскодування, так само як і російські перекладачі трилогії С. Кошелєв, М. Мушинська та А. Казанська. Але якому різновиду транскодування – транслітерації чи транскрипції – було надано перевагу і чому? Спробуємо з'ясувати ці питання на основі **методу** порівняльного аналізу оригіналу та двох перекладів – українськомовного та російськомовного.

У своєму дослідженні ми класифікували давньосонячну мову як пазилалію, тобто артланг із двома формами маніфестації – графічною та фонетичною, усвідомлюючи певну умовність такого підходу через те, що К. С. Льюїс фактично представив нам лише графічний план вираження конститuentів, тоді як їхній фонетичний план є присутнім лише гіпотетично. Такий стан речей неминуче породжує неоднозначності стосовно правил вимови того або іншого звуку чи звукопоєднання. Дослідники давньосонячної мови сходяться на тому, що більшість приголосних та голосних в її складі вимовляються так само, як і в англійській мові, але не за правилами англійського читання, а скоріше за правилом «одна літера – один звук». Такий підхід з очевидністю вказує на те, що написання та вимова давньосонячних слів є максимально наближеними, хоча перекладачі все ж таки мають орієнтуватися переважно на графічний аспект слова, тобто на його транслітерацію.

Таким чином, наприклад, *hnau* має вимовлятися як [hnau], а отже його переклади «гнау» (укр.) та «хнау» (рос.) є цілком правильними:

No hnau can match them in making and shaping things as none can match us in singing [8].

Ніхто з гнау не зрівняється з ними у виготовленні всілякої всячини, як, приміром, ніхто не зрівняється з нами у співі [3, с. 76].

Они делают вещи лучше, чем все остальные хнау, так же как мы лучше всех поем [4].

Стратегічний курс на транслітерацію підтверджується на прикладі квазіоніму *Hnoo*, який в українському перекладі відтворюється як «Гноо», а в російському – «Хноо», хоча за правилами англійського читання сполучення *oo* вимовляється як [u]:

You have done very well, Hnoo, said Oyarsa. Stand away that I may see it, for now I will speak to it [8].

– Ви все зробили дуже добре, Гноо, – мовив Оярса. – А тепер відійдіть, щоб я

його побачив. Мені треба з ним поговорити [3, с. 135].

– *Вы сделали очень хорошо, Хноо, – сказал Уарса. – Отойдите, чтобы я его видел. Я буду говорить с ним* [4].

За тим же правилом ім'я *Augray* має вимовлятися як [augrei] і транслітеруватися як «Аугрей». Натомість в українському перекладі маємо скоріше транскрибований варіант «Огрей»:

Up this he must go, and somewhere beyond the tops of the mountains he would come to the tower of Augray [8].

Цією дорогою треба підніматися вгору, і вже десь там, за вершинами гір, він побачить вежу Огрея [3, с. 90].

А в російському варіанті взагалі з'являється варіант «Эликан». Існує думка, що через те, що оригінальне *Augray* вочевидь нагадує англійське *ogre* («людожер-велетень») і через це може вважатися промовистим іменем, російськомовні перекладачі спробували відтворити цю алюзію аналогічним образом «Эликан» ← «Великан»:

Там он увидит дорогу, пойдет по ней вверх и, миновав горные вершины, окажется возле башни Эликана [4].

Питання виникають у зв'язку з відтворенням декількох інших літер та літеропоеднань, наприклад, такої поширеної в англійській мові комбінації, як *th*. За правилами англійського читання це сполучення літер відтворюється звуком [ð] або звуком [θ]. Оскільки обидва звуки відсутні в українській та російській мовах, за традицією їх транскрибують за допомогою «т», «ф», «с» або «з». Зважаючи на правило «одна літера – один звук», для давньосонячної мови цією традицією варто було знехтувати та відтворити літеросполучення як «тг» (укр.) або «тх» (рос.). Це рішення було б доречним також через високу частотність літери *h* у складі давньосонячних слів. Однак обидва переклади пропонують нам ідентичні варіанти, в яких транслітерація поєднується з транскрипцією:

He turned the conversation by asking them the name of the bright southern planet, and was told that it was Thulcandra – the silent world or planet [8].

На жаль, він ще не вивчив мову настільки, щоб як слід розібратися в цьому питанні, тож лише поцікавився, як називається та яскрава планета на західному небосхилі. Йому відповіли, що Тулкандра – «мовчазна планета» або «мовчазний світ» [3, с. 75].

К несчастью, он еще слишком плохо знал язык, чтобы выяснять такие подробности,

но поинтересовался, как называется эта планета? – Тулкандра, – ответили хроссы, – Безмолвный мир, Безмолвная планета [4].

Ми звернули увагу на декілька відмінностей у перекладі власних назв. Ім'я персонажа *Oyarsa* в українському варіанті транслітеровано як «Оярса» (інший можливий варіант «Ойарса» – І. Р.). Натомість в російському виданні маємо досить відмінне від вихідного «Уарса», яке не відповідає правилам кирилізації латинізованих імен. Звідки ж узв'язався цей варіант і хто з перекладачів правий? Російські перекладачі використовували як підказку інформацію з XXII розділу книги, де від імені оповідача сказано так:

I am now working at the Platonists of the twelfth century and incidentally discovering that they wrote damnably difficult Latin. In one of them, Bernardus Silvestris, there is a word I should particularly like your views on-the word Oyarses. It occurs in the description of a voyage through the heavens, and an Oyarses seems to be the intelligence or tutelary spirit of a heavenly sphere, i.e. in our language, of a planet. I asked C. J. about it and he says it ought to be Ousiarches. That, of course, would make sense, but I do not feel quite satisfied. Have you by any chance ever come across a word like Oyarses, or can you hazard any guess as to what language it may be? [8].

Український переклад:

Я зараз займаюсь платоніками дванадцятосторіччя; мушу зазначити, що вони писали збіса складною латиною. В одного зних, Бернарда Сильвестриса, я натрапив на одне цікаве слово, і мені хотілося б дізнатися, що ви про нього думаєте. Це слово Oyarses. Автор вживає його, описуючи мандрівку небесами; складається враження, що Oyarses – це «розум» або дух-хоронитель якоїсь із небесних сфер, тобто, висловлюючись сучасною мовою, якоїсь планети. Я запитав у Ч. Дж., що він думає з цього приводу, і він відповів, що тут, напевне, мається на увазі Ousiarches. Звісно, в цьому є певний сенс, та все ж мене така відповідь не надто влаштовує. Можливо, вам випадково траплялося де-небудь слово, схоже на Oyarses? А може, ви наважитесь висловити здогад стосовно того, з якої мови воно походить? [3, с. 153].

У примітках перекладача дізнаємося, що дійсно «Бернард Сильвестріс – середньовічний філософ-платонік і поет, автор трактату «Космографія», який мав вплив на творчість Чосера. *Ousiarches* – складається з давньогрецьких основ «сутність, буття» і

«головний, старший». Льюїс справді зіткнувся з цим питанням, вивчаючи твори Бернарда Сильвестріса; про це він згадує в «Алегорії любові», своєму дослідженні середньовічної алегоричної любовної поезії. Читати *ouyarses* як *ousiarches* йому порадив К. Ч. Дж. Вебб, філософ і богослов із Оріельського коледжу в Оксфорді» [3, с. 369–370].

Отже, за історичною логікою можна пояснити російський варіант перекладу «Уарса», адже старофранцузькою сполучення літер *ou* вимовляється саме як «уа», але який з перекладів тоді вважати вірним? Здається, що однозначної відповіді на це запитання немає, коли йдеться про вигадану реальність. У згаданому випадку можемо припустити, що російські перекладачі відхилилися від загальної стратегії транслітерації заради того, аби їхній переклад квазіімімі сполучався з поясненнями, наданими від імені оповідача у XXII розділі роману.

Іншою помітною відмінністю між українським та російським варіантом відтворення артлангізмів є пом'якшення «л», яке з'являється в багатьох словах, проте є відсутнім в українському варіанті. Наприклад:

The island is all full of eldila, said the hross in a hushed voice [8].

На острові сила-силенна елділів, – мовив грос приглушеним голосом [с. 112].

– На острові множество эльдиров, – шепотом произнес хросс [4].

Можемо припустити, що пом'якшення «л» в російськомовних перекладах одиниць глаб-ерібол-ефкорді відбувається чи не на підсвідомому рівні, оскільки є типовим для російської мови, натомість в українських відповідниках, як ми змогли впевнитися, пом'якшення відсутнє. Ми бачимо в цьому прояв відомої культурологічної опозиції «свій – чужий», адже кожна людина «при знайомстві з чужими мовами або принаймні з фактами з інших мов несвідомо протиставляє їх рідній мові, тобто вибудовує опозицію «свій – чужий» [2, с. 19]. Оскільки «своє» фіксується в людській свідомості як «нормальне» та «природне», людина починає пошук маркерів, за допомогою яких може нормалізувати «чуже», зробивши його схожим на «своє». Отже, пом'якшення «л» за допомогою м'якого знаку може розглядатися як такий маркер. З іншого боку, в цьому питанні перекладацькі рішення знову видаються далекими від системності, адже можна навести приклади інших одиниць, де пом'якшення не було задіяно: *Thulcandra* → Тулкандра (а не «Тул'кандра»), *Belma* → Белма

(а не «Бельма»), *Falmay* → Фалмэй (а не «Фальмэй») тощо. Важко сказати, чим зумовлені ці розбіжності. Скоріш за все, перекладач приймає такі рішення інтуїтивно, керуючись власними і не завжди усвідомленими уявленнями про те, який варіант є добрим, а який поганим. В основі таких рішень, таким чином, перебуває ідея природності перекладу, навіть у тих випадках, коли його загальна стратегія визначається як очужувальна. Вважаємо, що такі спостереження також підтверджують спільне для багатьох учених уявлення про логіко-інтуїтивну природу перекладу, згідно з яким творчі доробки виникають завдяки спільній участі логічних та інтуїтивних компонентів людського мислення.

Висновки. Проведене дослідження вказує на те, що при перекладі артлангу глаб-ерібол-ефкорді як українські, так і російські перекладачі вдаються до поєднання стратегій одомашнення та очуження. З одного боку, стратегія одомашнення проявляється в самому рішенні перекладача «перевести» апріорний артланг із системи латинського алфавіту в систему кирилиці, наближуючи тим самим штучну мову до зони комунікативного комфорту іншомовного реципієнта. З іншого боку, використання транслітерації як засобу перекладу (що є найбільш прийнятним варіантом через відсутність в артлангізмів внутрішньої форми та морфемного членування) сприймається як прояв очуження, оскільки єдиним джерелом інформації для інтерпретації оказіоналізмів виступають авторські коментарі.

Подальші дослідження будуть зосереджені на виявленні мовних та етноментальних особливостей перекладу інших артлангів – як апріорного, так і апостеріорного типу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Жаданова Т.В. Сюжетно-композиционное своеобразие произведений К. С. Льюиса / Т.В. Жаданова // Науковий вісник МНУ імені В.О. Сухомлинського. Філологічні науки (літературознавство). – 2015. – № 2(16). – С. 108–111.
2. Каракулова М.К. Восприятие чужих языков (на материале художественной литературы) / М.К. Каракулова // Вестник Удмуртского университета. Филологические науки. – 2005. – № 5(2). – С. 15–20.
3. Льюїс К. С. За межі мовчазної планети. Переландра: космічна трилогія / К. С. Льюїс ; [пер. з англ. А. Маслюх]. – Львів : Свічадо, 2010. – 380 с.
4. Льюїс К. С. За пределами безмолвной планеты / К. С. Льюїс ; [перевод С. Кошелева, М. Мушинской, А. Казанской] [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://lib.ru/LEWISCL/planeta.txt>.

5. Маслюх А. Клайв Стейплз Люїс і його космічна трилогія. Від перекладача / А. Маслюх // За межі мовчазної планети. Переландра: Космічна трилогія ; [пер. з англ. А. Маслюх]. – Львів : Свічадо, 2010. – С. 5–13.
6. Прокофьева Л.П. Прикладные программы анализа фоносемантической структуры текста (игры разума или полезная в хозяйстве вещь?) / Л.П. Прокофьева [Электронный ресурс] – Режим доступа : www.dialog-21.ru/dialog2006/materials/pdf/ProkofevaL.pdf.
7. Bauer L. English Word-Formation / L. Bauer. – Cambridge : Cambridge University Press, 1983. – 296 p.
8. Lewis C. S. Out of the Silent Planet [Electronic resource] / C. S. Lewis. – Access : http://cs5517.userapi.com/u133638729/docs/14689a9804fb/Lewis_C_S_C_S_Lewis_Out_of_the_Silent_Planet_20.pdf.
9. Yule G. The Study of Language / G. Yule. – Cambridge : Cambridge University Press, 2010. – 320 p.

УДК 81. 255.4

КУЛЬТУРНІ РОЗБІЖНОСТІ ЕЛЕМЕНТІВ ЛІНГВОПОЕТИКИ ЯК ПРОБЛЕМА ПЕРЕКЛАДУ (НА МАТЕРІАЛІ ЯПОНСЬКИХ ПЕРЕКЛАДІВ ПОЕЗІЙ ТАРАСА ШЕВЧЕНКА)

Резнікова Н.В., асистент
кафедри іноземних мов хіміко-фізичних факультетів,
Інституту філології
Київський національний університет імені Тараса Шевченка

У статті вперше аналізується специфіка відтворення українських культурно маркованих лексем на позначення традиційних образів народнопоетичної лірики на японську мову. Розглядаються питання можливості / неможливості збереження асоціативних зв'язків, національного колориту культурем як їхньої головної характеристики засобами структурно і культурно віддаленої мови.

Ключові слова: лінгвопоетика, асоціативні культурери, колорит, трансляційне перейменування, прагматична адекватність.

В статье впервые анализируется специфика воспроизведения украинских культурно маркированных лексем на японский язык. Рассматриваются вопросы возможности / невозможности сохранения ассоциативных связей, национального колорита культурем как их главной характеристики средствами структурно и культурно отдаленного языка.

Ключевые слова: лингвопоэтика, ассоциативные культуремы, колорит, трансляционное переименование, прагматическая адекватность.

Resnikova N.V. CULTURALLY DIVERGED ELEMENTS IN LINGUOPOETICS AS AN OBJECT OF TRANSLATION (CASE STUDY OF TRANSLATIONS OF TARAS SHEVCHENKO POETRY INTO JAPANESE)

The paper first analyzes the specificity of Ukrainian culturally marked lexicon indicating the traditional images of folk poetry, rendered into Japanese. The possibility / impossibility of preserving their main characteristics – associative links, national coloration by means of structurally and culturally remote language has been considered.

Key words: lingual poetics, associative cross-cultural units, coloration, translational renaming, pragmatic adequacy.

Постановка проблеми. У рамках комунікативно-прагматичного підходу до процесу перекладу ставиться завдання співвіднести перекладений текст не лише з оригіналом, а й зі сприйняттям його читацькою аудиторією, тобто носіями цільової мови. Тим самим перекладацька інтерпретація тісно пов'язується із соціокультурним контекстом, у якому переклад буде функціонувати як «акт культури». Важливим прагматичним компонентом поетичного тексту слід вважати етносоціокультурний аспект, оскільки він впливає на відбір автором емоційно-оцінних та експресивних засобів і відображає культуру того народу, який розмовляє і мислить цією мовою, пронизує твір духом самобутності. Перекладацька трансляція прагматичних типів текстів до іншої культури передбачає адекватну реакцію аудиторії-реципієнта, що можливо за умов урахування стереотипів світогляду й культури носіїв мови-реципієнта. Саме це й зумовлює вибір «перекладацьких і адаптивних стратегій комплементарного харак-

теру» [15, с. 17]. Перекладачі, які належать до інших мовно-культурних спільнот, звісно, будуть обирати різні стратегії при перекладі. Як зазначає В. Комісаров, «за наявності достатньої прагматичної цінності переклад може бути визнаний правильним (адекватним) навіть за суттєвих відхилень від комунікативної рівнозначності оригіналу» [19, с. 222]. Водночас ефективність міжкультурної комунікації, окрім семантичної точності, визначається дотриманням перекладачем усталених у чужомовній культурі норм спілкування, національних традицій та звичаїв. З погляду семіотики культура є наслідком інтерпретації системи знаків, а отже, міжкультурна комунікація є взаємоперекладом знаків різних культур. Явища асиметрії культур у перекладі детально описані Ю. Найдюю [46, с. 1964]. Поряд з формальною (відтворення ближче до форми й змісту оригіналу) він виокремлює динамічну еквівалентність, яка ґрунтується на принципі рівнозначного ефекту, зв'язку, який існував між оригінальним текстом і

його читачем, і реалізується у створенні «найближчого природного еквівалента». Цей тип еквівалентності зумовлює всі можливі перетворення оригіналу з орієнтацією на його рецептора, тобто «трансформаційні зміни під час перекладу з культури в культуру» [16, с. 96]. Послідовник Ю. Найди Дж. Бікман зауважує: «Якщо збереження незнайомого об'єкту культури призводить до викривлення чи повної втрати смислу, певна модифікація в перекладі є необхідною» [3, с. 236]. Досліджуючи перекладність поезії, В. Овсянніков доводить існування «універсального предметного коду, який включається в процес інтерпретації у вигляді деяких уявлень, образів, намірів, які обумовлюють єдиний модальний простір всіх культур» [29, с. 172]. Слід сказати, що через стійкі уявлення та стереотипи український та японський культурні простори видаються незіставно далекими, що теоретично унеможлиблює сприйняття неадаптованого перекладу художнього твору. Взаємодія цих двох національних культур, опосередкована перекладачами, завжди є компромісною, особливо для української культури, в умовах якої народився першотвір.

Отже, основне прагматичне завдання перекладача народної (національної) поезії полягає у створенні цільовою мовою твору, який мав би аналогічний художньо-естетичний вплив на одержувача – представника іншої лінгвокультурної спільноти. У роботі ми розглядаємо загальні проблеми інтеркультурної специфіки перекладу на рівні прагматично опосередкованого відтворення культурно маркованих компонентів тексту.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

Питання перекладу української культурно маркованої лексики на європейські мови досліджували Р. Зорівчак, Б. Ажнюк, Ж. Тимошенко, М. Стріха, Р. Ситар, І. Голиборода Ю. Чала (англійська); Т. Кияк, А. Науменко, О. Огуй, К. Невинна (німецька), О. Снежик, Л. Федорова (французька), Н. Корбозерова, А. Серебрянська (іспанська); на азійські мови вивчали Н. Кірносорова (китайська), Я. Кисільова (турецька). Увага цих теоретиків і практиків зосереджена на когнітивній та прагматичній функціях слів, а також їхній ролі у створенні мовних картин світу.

Як бачимо, на сьогодні існує достатня кількість нерозв'язаних питань перекладу українських етнокультурних елементів східними мовами. Отже, це дослідження є спробою

їх комплексно розглянути і, спираючись на досягнення сучасних перекладацьких студій, створити базу для подальших розвідок та досліджень відтворення японською мовою української поезики, а саме лексичних засобів увиразнення.

Постановка завдання. Мета вивчення культурно-прагматичного аспекту перекладу зі структурно й культурно віддаленої мови передбачає вирішення таких часткових завдань:

1) виявити в тексті перекладу найбільш ефективні способи відтворення прагматично значущих елементів тексту, які мають соціокультурне, національне та етнічне забарвлення;

2) визначити причини й закономірності використання саме цих способів у відношенні цілісного прагматичного ефекту твору національної поезії;

3) виділити найбільш релевантні з позиції перекладознавства спільні й відмінні риси мовленнєвої поведінки носіїв української та японської мов, що мають свій вияв у культурно маркованій лексиці;

4) встановити зв'язок між чинниками, що зумовили прагматичну адаптацію, та особливостями рецепції поданого твору в культурі перекладу.

Виклад основного матеріалу дослідження. Поняття культурно-прагматичного аспекту тексту містить, на нашу думку, два головні взаємопов'язані явища: соціолінгвістичні особливості мовленнєвої комунікації й мовну культуру народу; обидва явища безпосередньо відображені в художньому тексті й складають частину його прагматики. Як відомо, вербальні асоціації, пов'язані з певними мовними елементами, поділяються на індивідуальні та колективні, здебільшого соціально обумовлені. Розглядаючи соціальну роль культури, соціолінгвіст Р. Уордхаф описує її як «знання та навички, якими повинна володіти людина, щоб функціонувати в певному суспільстві» [48, с. 215], а біхевіорист Д. Мацумото – як «систему значень та інформації, яка передається з покоління в покоління» [45, с. 58]. З 500 визначень поняття «культура», наведених розробником методики аналізу мови народної культури О. Хроленком, беремо до уваги, зокрема, такі:

– соціально успадкована сукупність практичних навичок та ідей, що характеризують наш спосіб життя;

– ціннісний відбір, здійснюваний суспільством;

– закріплена методика організації простору, який оточує людину, в розумно-духовний простір [42, с. 36].

Відомо, що «культура як сукупність форм духовного та матеріального буття людей означається передусім засобами мови» [43, с. 53]. У прагматичному розумінні культура має вираження в суб'єктивних специфічних конотаціях і національно-специфічному виокремленні мережі мовних понять («концептуальна картина світу»), а з іншого боку – в неоднакових видах прагматичних контекстів (культурних традицій певного соціуму). У поясненні когнітивної функції перекладу О. Чередниченко наголошує на тому, що саме через переклади «етноспецифічні фрагменти концептуальної картини світу, які відбивають ментальну і культурну своєрідність нації, <...> стають доступними для носіїв інших мов, формуючи периферію їхніх фонових знань» [43, с. 165]. Розглядаючи культурну компетенцію особистості, А. Левицький розмежує в ній власне лінгвістичну та комунікативну й доводить, що врахування культурних відмінностей, різних фонових знань, цінностей і вподобань є необхідною передумовою міжкультурної комунікації [24, с. 23].

Взаємозв'язком культури і мови продиктована специфічна культурна семантика слів, яка особливо актуалізується на рівні інтерпретації тексту. Звідси випливає поняття «національна картина світу», що пояснює взаємозв'язок між структуруванням мови і структуруванням мислення. Одна з відповідей на це питання викладена в теорії лінгвістичної відносності мовознавців та етнологів Е. Сепіра й Б. Уорфа про те, що форма мови детермінує мислення [33, с. 243; 38, с. 156]. Вчені стверджують, що певним чином особистість перебуває під впливом конкретної мови, яка для певного суспільства є засобом вираження концептуальної сфери. Поняття «національно-мовна картина світу» визначене І. Голубовською як «виражені етносом засобами певної мови світовідчуття і світорозуміння, вербалізована інтерпретація мовним соціумом навколишнього світу й себе самого в цьому світі» [14, с. 29].

Відомо, що картина світу сприяє тісному зв'язку знань і поведінки людей у суспільстві, є посередником між різними сферами людської культури. Одним із складників кожної національної культури виступає комунікативна поведінка, тобто етнонаціональні особливості спілкування. Розгляд прагматики перекладу у цьому ключі передбачає вивчення

міжкультурної комунікації з метою розуміння культурних розбіжностей народів, їхнього світобачення, менталітету. Тому й важливо розуміти «мовну картину світу» носіїв мови для виявлення специфіки відтворення культурно-прагматичного потенціалу поетичного тексту. При цьому доцільно опиратися на прагматичний аналіз окремих базових культурно-зумовлених концептів. У когнітивному підході, спираючись на праці І. Голубовської, концепт розглядаємо як «концентроване вираження духовно-емоційного досвіду певного етносу» [14, с. 92], а в культурно-лінгвістичному розумінні – як утворення, що інтегрує поняття з метафоричними образами, культурно-історичними асоціаціями, як «основний осередок культури в ментальному світі людини», «згусток культури» (за визначенням Ю. Степанова). У спробі виділити етнокультурну складову культурного концепту увага зосереджується на тому, що «культурні концепти організовуються в етномарковані асоціативно-сміслові мережі» [28, с. 291]. Будь-який акт комунікації є обміном смислами або концептами, а мовні одиниці виступають основним засобом, що забезпечує цей процес. Такі одиниці, «своєрідна семантика яких відображає своєрідність нашої культури» [9, с. 68], містять як фонову-семантичну, так і прагматичну інформацію. У зв'язку зі сказаним вище постає питання: що може в умовах двомовної комунікації завадити адекватному розумінню цієї інформації?

Однією з таких перешкод є, безумовно, *лінгвоетнічний бар'єр*, який містить усе те, що «не дозволяє носієві МП безпосередньо сприймати текст на МО і реагувати на нього таким же чином, як начебто він був би носієм МО» [23, с. 104]. На думку Т. Фесенка, перекладати слід не окремі вербальні форми, а концепти, які за ними стоять [39, с. 3]. Завдання перекладача полягає у тому, щоб, здійснивши належну прагматичну адаптацію (перетворення тексту з урахуванням фонових знань рецептора), максимально подолати лінгвоетнічний бар'єр, установивши тим самим між текстами (висловлюваннями) на МО і МП відношення міжкультурної еквівалентності (тотожності). «Перекладач мусить вирішити, яку частину фонову-культурних знань йому потрібно експлікувати у своєму перекладі <...> з метою передачі всіх специфічних культурних референцій» [27, с. 23]. Е. Гауген зазначає, що найбільшого взаємозв'язку між мовою і культурою слід очікувати саме у сфері лексики, оскільки словни-

ковий склад репрезентує множину значень, тобто, по суті, те, з чого й складається певна культура [41]. У свою чергу, А. Вежбицька виділяє лінгвоспецифічні одиниці, які мають найважливіше значення для певної культури й називає їх «ключовими словами культури» [8, с. 18]. Одиниці соціокультурної категорії, які охоплюють комунікативні способи поведінки людей, Е. Оксаар називає культурами [47, с. 27–28], а В. Воробйов – лінгвокультурами [12, с. 96–117]. «Лінгвокультура поєднує в собі мовний та позамовний зміст, тому її лінгвістичний аналіз сполучається з культурологічним», – стверджує Т. Тамер'ян [36, с. 3]. А. Бухонкіна розглядає культурами з позицій лінгвокультурології як один із засобів відображення семіотичної картини світу й визначає їх як «мовні знаки, що містять культурно значущу інформацію і використовуються для позначення конкретних об'єктів, явищ, подій, вчинків людини і моделей реагування нею на дійсність» [5, с. 47]. В. Гак вважає, що «культура – це сукупність певних знаків, які й утворюють національно-специфічний фон відповідної культурно-мовної спільноти» [13, с. 585]. Як відомо, при міжмовному зіставленні мовних знаків можна встановити схожість і розбіжність за обсягом, змістом і способами вираження культурно значущої інформації в одиницях обох мов. Наявність цих одиниць дає змогу охарактеризувати міжмовну комунікацію як комунікацію міжкультурну. А міжкультурна комунікація, у свою чергу, – «це завжди міжособистісне спілкування, в якому дуже важливе значення має культурне середовище, що формує реципієнтів» [21, с. 164]. Культурологічний підхід розглядає також і органічну взаємодію культур оригіналу та перекладу. Виникнення ситуацій, коли позамовна дійсність, описана в тексті МО, невідома чи незрозуміла іншомовному адресату, зумовлене виконанням мовою своєї кумулятивної функції. Є. Верещагін та В. Костомаров пояснюють її як «відображення, фіксація і збереження в мовних одиницях інформації про досягнену людиною дійсність» [10, с. 7]. У способах номінації певної мови відображена неповторна інтерпретація дійсності, оскільки «слово виступає як образ екстралінгвістичних явищ» [35, с. 139], як «міжкультурний конститuent мовної картини світу» [6, с. 14].

Виходячи з цього, найбільше зацікавлення для нас викликають ті чинники лінгвоетнічного бар'єру, у яких чітко простежується зв'язок мови і культури. Звертаємо увагу на

взаємозв'язок мовного знака та етнічної свідомості через лексичні одиниці та словосполучення, які виступають формальним показником етнокультурної ідентифікації твору, а з нею – й культурологічного фонду народу. Як відомо, саме в лексиці відображаються фрагменти соціального досвіду, зумовленого діяльністю певного народу. Пропонований у нашій розвідці підхід до розгляду лексики з культурним компонентом є кроком до вирішення проблеми збереження національної специфіки у перекладі. Виявлені нами «культурно навантажені мовні одиниці» (термін І. Голубовської) ми кваліфікуємо як культурно марковану лексику і, керуючись висновком Т. Некряч і Ю. Чалої про те, що «культурно марковані знаки найчастіше представляють як предметні концепти, так і непередметні» [27, с. 30], виділяємо в ній підклас культурем асоціативного плану.

Вважаємо за необхідне розглянути переклад в аспектах, пов'язаних зі специфікою когнітивно-тезаурусної організації мовно-культурної спільноти, а саме із системою традиційних образів, символічним вживанням певних денотатів. Збіг тезаурусів читача і автора не завжди можливий навіть за умови, що автор і читач є сучасниками і належать до однієї культури. Якщо ж вони належать до різних культур, завдання набагато ускладнюється, особливо коли читач знайомиться з текстом не в оригіналі, а в перекладі, хоча трапляються випадки актуалізації через мовний знак універсальних для обох культур понять. Відомо, що різні народи асоціюють одні й ті ж самі поняття з різними речами. Це є свідченням індивідуальності та особливого способу образного мислення цих народів. Адже відомо, що естетичну функцію семантики слова визначає також національно-культурний компонент [30]. Водночас кожна культура характеризується специфічними конотативними значеннями слова, що В. Телія називає культурною конотацією, тобто інтерпретацією денотативного й образно мотивованого аспектів значення в категоріях культури [32]. Термінологія на позначення культурно маркованої лексики, а саме номенів матеріальної й духовної культури перебуває в стадії формування, проте виділяється декілька різних термінів. До «слів з культурним компонентом» С. Влахов і С. Флорин зараховують фонові слова, які «зосереджують увагу перекладача на позалінгвістичній стороні значення», «конотативно» пов'язані з реаліями та «викликають у певній соціальної групи гаму асоціацій і почуттів» [11, с. 51–52, 123]. Р. Зорівчак виокремлює «скриті (приховані, потаємні) реалії», тобто

«ті слова, які у міжмовному бінарному зіставленні мають лексичний збіг відповідних номінацій та водночас культурологічну розбіжність» [18, с. 72]. В. Ващенко й А. Поповський визначають «самобутні слова» як «тип своєрідних та специфікованих лексичних одиниць, які вказують на особливі тенденції у розвитку мови» [7, с. 5]. А. Бронська, дослідивши лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної, виділяє «конотативні слова» як такі, що пов'язані з національною ментальністю [4, с. 43]. Вагомість впливу національно-культурних чинників на семантику окремих слів і, відповідно, фрагментів мовних картин світу підкреслює Ф. Бацевич [2]. Наприклад, українське слово «мужик» у поезії «Косар» перекладене на японську як 百姓, тобто «селянин». Але для українців шевченківської доби це ще і простий чоловік (на противагу панові), а для японців – лише селянин. Характерною рисою країнознавчих знань, на думку О. Чередниченка, є їхня «сталість, «обов'язковість» асоціацій у всіх членів колективу з певним предметом чи темою» [43, с. 220]. Складність сприйняття й відтворення подібної інформації у перекладі пов'язана з тим, що «культурна інформація має здебільшого імпліцитний характер, вона мовби приховується за мовними значеннями» [25, с. 32]. «У художній картині світу, – вважають Т. Некряч і Ю. Чала, – матеріальний рівень допомагає краще представити рівень духовний» [27, с. 127]. Такої ж думки притримується і етнолінгвіст В. Жайворонок, який наголошує на тому, що, «сприймаючи річ передусім як щось фізичне, людина одухотворює її, а через одухотворення речей одухотворює і себе» [17, с. 51]. Лінгвокультуролог М. Яшина стверджує, що зіставлення асоціацій до слова однієї мови та його еквівалента в іншій мові є репрезентативним і результативним методом виявлення і аналізу фонові лексикі [44]. Як бачимо з самого поняття, мається на увазі сукупність уявлень про те, що складає реальний фон, на якому розгортається картина життя іншого народу¹. Термін «фонова лексика» характеризує відношення, які утворюються між одноплановими лексичними одиницями різних мов. Ці мовні одиниці називають елементи побуту і культури, історичної епохи і соціального устрою, державного ладу і фольклору, але створюють культурні асоціації, характерні лише для певного народу і чужі для інших народів. Оскільки такі одиниці є

культурно маркованими, при цьому культурний компонент корелює з їхнім конотативним аспектом, вважаємо за доцільне у своєму дослідженні використання робочого терміна «культурема асоціативного плану». Зіставляючи культурні фони лексем будь-якої пари мов, виявляємо, що лексичні поняття (денотати) еквівалентних слів майже завжди збігаються, а лексичні фони ніколи повністю не збігаються. У цьому й полягає потенційна складність процесу перекладу, оскільки суміщення культурних фонів еквівалентних слів МО і МП породжують культурну інтерференцію (накладання культурних кодів [37, с. 6]), що призводить до комунікативних непорозумінь. Простежимо це на такому прикладі.

Хоч би рута, А то нічого не зійшло! («Н. Костомарову», пер. Е. Фудзії)	せめて一本の 毒草 なりとも生え てくれれば よいものを、 何ひとつ芽ぶ きは しなかった	Semete ippon no dokuso: nari to mo sieite kurereba yoi mono o, Nan hitotsu mebuki wa shinakatta
--	--	--

Перекладач намагався використати **генералізацію** – замінити видове поняття «рута» на родові. Але варіант 毒草 («отруйна трава») є помилковим, та й сам прийом гіпонімічного перейменування тут не виправданий, бо, хоча японським читачам українська символіка (мається на увазі асоціативна культура-символ привабливості, краси *рута*, яку народна уява наділила ще й чародійними властивостями) маловідома, все ж буквальний переклад шляхом транскрипції ルタ технічно можливий. А для забезпечення повної передачі тієї асоціативно-образної фонові інформації, яку автор передбачив для читачів – носіїв культури оригіналу – можна було б скористатися зноскою чи приміткою до тексту, як це узвичаєно при перекладі реалій іншомовної спільноти, або ж застосувати досить дієвий тут прийом комбінованої реномінації, як варіант ルタの愛薬. До речі, відтворюючи асоціативний компонент інших культурем-фітонімів, різні перекладачі вдаються до застосування одного з функціональних аналогів – прийому **транспозиції на конотативному рівні**: барвінок – にちにちくさ – «катарантус» (Е. Фудзії), калина – すいかずら、すいかずらの木 – «жимолость» (Т. Сібуя), сон-трава – 幻の花 – «квітка-примара» (Т. Сібуя), オキナ草 – «трава окіна» (О. Піскунова), крин – 百合 – «лілея» (Е. Фудзії). Відповідні лексеми мають у перекладі інше

¹ У цілому фонова інформація має тенденцію до постійного розширення у зв'язку з дедалі більшими контактами між українським і японським народами та їхніми культурами.

денотативне, але рівноварте (хоч і притаманне іншій лінгвокультурі) конотативне значення, що виходить також і з естетичних уподобань читацької аудиторії, тож є оптимальними з точки зору прагматичної адекватності.

Якщо ситуативний контекст забезпечує аналогічні культурні конотації, символізуючи дещо спільне для обох культур, то прийом генералізації є цілком виправданим.

Та з матері полагану Сорочку зні- мати. («Розрита могила», пер. Е. Фудзії)	母からつぎは ぎだらけのシ ャツを むしりとる	Haha kara tsugi hagi darake no shatsu o Mushiri toru
--	----------------------------------	---

Звісно, в японській мові відсутні ті етнокультурні смисли (віддзеркалення всесвіту), що закладені у слові «сорочка», проте вираз «полатана сорочка» так само асоціюється зі злиденністю, викликає почуття жалю. Образ досить прозорий і зрозумілий, тож відповідник つぎはぎだらけのシャツ («латаний одяг»), створений за допомогою генералізації, не порушує комунікативної спрямованості оригіналу та не обтяжує вторинний текст. Додамо, що другий компонент シャツ є запозиченням з англійської мови, тому з лексичної точки зору переклад має ще й гібридний характер.

Цікаві рішення знаходять перекладачі для відтворення демінутивного компоненту цієї ж лексеми (яку, втім, за класифікацією Р. Зорівчак можна віднести до структурно-конотативних реалій), котрий в українському фольклорі традиційно викликає позитивні почуття піклування, замилювання, сентиментальності тощо.

Сидить собі коло вікна І в поле дивиться, і шиє Малесеньке сороченя («Марія», пер. Е. Фудзії)	窓辺にひとり 腰かけて 小さな肌着を 縫っています	Mado atari ni hitor ikoshikakete chiisana hadagi o nutteimasu
--	------------------------------------	---

І княжні своїй маленькій сорочечки шила («Княжна», пер. О. Піскунової)	小さな公爵の 娘のために 産着を縫い	Chiisana ko:shaku no musume no tame ni ubugi o nui
--	--------------------------	---

Обидва перекладача надали перевагу транспозиції на конотативному рівні. На думку Б. Ажнюка, за цим прийомом стоїть «ціла теоретична проблема – співвідносність асоціативних вражень і асоціативно-смыслових полів у національних мовосприйняттях» [1, с. 72]. Для перекладача нескладно передати поняттєву інформацію певної культури. Але «з соціолінгвістичної точки зору, – зазначає О.Медвідь, – словоприперекладі набуває іншого статусу, тобто розглядається як процес співвіднесення словоформи з певною сукупністю соціокультурного досвіду людини» [26, с. 65]. Маємо змогу виявити, як означені культурно-мовні фрагменти та їхні «соціально-психологічні кореляти» [34] зберігають свою функціональну роль після перенесення до іншої лінгвокультури. Наближена відповідність у конотативному забарвленні слова дає перекладачеві ключ до вибору функціонального відповідника, у першому випадку 小さな肌着 – «маленька сорочка», що адекватно відтворює і настрій оригіналу, його емоційну тональність. У другому – 産着 – «льоля», що передає смисловий компонент з усією гамою його конотацій. У намаганні адекватно передати специфіку першотвору перекладач може «будувати гіпотези щодо тексту оригіналу, досліджувати їх, відхиляти й будувати нові гіпотези» [31]. Розглядаючи переклад як творчий процес, пов'язаний з розумінням особливостей іншомовної культури з одного боку і напрацьованою перекладацькою практикою, з іншого боку, підкреслимо, що вибір перекладацького рішення в подібних випадках зумовлений інтроспективним усвідомленням смислу культури й пов'язаними з нею емоціями².

Експлікація характеристик культурем асоціативного плану особливо помітна в **описовому перекладі**, коли перекладач формує розгорнуте словосполучення, яке розкриває суттєві ознаки явища, позначеного певною лексемою. Доречність уведення в текст перекладу додаткових елементів лінгвокультурної інформації, як вважає М. Ларсон, зумовлена проблемою «достатності» чи «недостатності» смислу для сприйняття висловлювання [22, с. 100–101]. Вирішальне значення тут також має передача концептуальної інформації.

Уквітчала її рястом, Барвінком укрила («Гайдамаки», пер. Т. Сібуя)	青葉若葉で装 われる 花々で埋めつ くされる	Aoba wakaba de yosoowareru Hana bana de umetsukusareru
---	---------------------------------	---

² Зауважимо, що відтворення демінутивів з точки зору їх словотворчих засобів є ще й лінгвістичною лакуною.

Відтворити народнопоетичний колорит прихованої реалії «ряст», яка символізує життя, відроджуване весною, допомагає опис 青葉若葉 – «молода рання позелень», яка в японському фольклорі може виступати як «сезонна метафора» (кісецукотоба) і має дуже схожу символіку, а отже, стає доступною для осмислення адресатами перекладу. Для створення комунікативної тотожності перекладач долучає елементи інформації, яких бракує, і вдається до потрібних пояснень.

Звертає на себе увагу прийом *калькування*, застосований для відтворення таких фольклорних образів.

А твій барві- ночок хрещатий Заріс богилюю, ждучи Тебе невітчану (« <i>Не кидай матері...</i> », пер. Т. Сібуя)	おまえが植え た 十字模様のあ る にちにち草は 雑草のあいだ で 枯れそうにな っている	O-mae ga ueta Ju:ji moyo: no aru nichi nichi gusa wa Zasso: no aida de kareso: ni natte iru
---	---	--

Відаючи належне концептуальній основі народнописаного образу *хрещатого барвінку* як символу дівочтва, молодості й розквіту та беручи до уваги те, що японцям властиво легко уявити рослину, в якій квітка нагадує хрест і яка росте в усі сторони світу (ще й тому хрещатий), автор формує відповідник 十字模様のあるにちにち草, апелюючи до свідомості свого національного читача. Як зазначає В. Б'ялик, «нову інформацію, отриману з тексту, людина повинна співвіднести як із власною основою знань, так і з внутрішнім уявленням про цей уривок» [6, с. 111]. На тлі загального змісту вірша образ стає інтуїтивно зрозумілим представникам японської лінгвокультури з її строкатою картиною фітонімічного розмаїття (ханакотоба).

А там третій півень заспіває (« <i>Гайдамаки</i> », пер. Т. Сібуя)	やがて三番鶏 が 時を告げて鳴 くだろう	Yagate sanban niwatori ga toki o tsugete naku daro:
---	-------------------------------	--

Використання нумерології у створенні стійких словосполучень властиве багатьом світовим культурам. При цьому за ними закріплюються привнесені смисли, зумовлені тлумаченням певних чисел. Так, число «три», яке є досить «популярним» в українській культурі, перш за все символізує тримірність світу. У японській культурі воно також має позитивне значення й трапляється в складі багатьох понять-шаблонів: сандзе – «три

світи» (минулий, теперішній і майбутній), сансай – «три сили» (небеса, земля, людина) тощо. Птах «півень» в обох культурах – провісник ранку, символ сонця й пробудження. Опоезовані в кобзаревих рядках «треті півні», які співають на світанку, поєднують в собі фольклорний образ і умовний сигнал повстанців-гайдамаків. Утворена на взірць покомпонентна калька 三番鶏 є оптимальним вираженням тієї традиційної концептуальної семантики, яка знаходиться за вербальною формою першотексту, а саме «умовний знак (команда) діяти». Відбувається синтез національних рис першотвору з рисами цільової культури на рівні свідомості.

На думку К. Флекенштейна, калькування «веде до подальшого зближення не лише словника двох мов, а й того своєрідного, внутрішнього, що є в кожній мові» [40, с. 164]. Загальнознане судження про те, що притаманний певній мові спосіб концептуалізації дійсності почасти національно специфічний, а почасти універсальний, наводить на думку, що обидва перекладені вище образи-символи за відповідних контекстуальних умов сприймаються досить органічно й водночас зберігають національний колорит.

Розгляньмо такий приклад.

А в нашого Галайди хата на помості (« <i>Гайдамаки</i> », пер. Т. Сібуя)	われらのガラ イダには 立派な家があ る	Warera no Garaida ni wa gippana ie ga aru
--	-------------------------------	---

Вислів має виразне фольклорне походження: в Україні поміст – ознака заможної хати. На тлі всього твору «після розпачливих рядків епілогу про те, що Україна «навіки заснула», ніби відкривається нова сторінка, нова оптимістична пісня про народних героїв» [20, с. 121]. Прагматично перекладач зосереджений на асоціаціях, пов'язаних із суб'єктивним культурним досвідом, а саме з концептом «домівка». В уяві японців з їхнім прагненням до простоти в архітектурі (що пов'язано і з сейсмічністю їхньої острівної країни) навряд чи спливає заможний будинок на помості, який належить простому селянинові. Тому генералізований *ситуативний відповідник* 立派な家 – «прекрасний дім» як уособлення благодаті, добробуту й незалежності цілком передає життєрадісну тональність оригіналу.

Отже, основним критерієм на шляху до функціонально адекватного перекладу асоціативних культурем виступає асоціативно-семантичний фактор. Перекладачеві необхідно

розрізняти асоціативні семи, які несуть у собі інформацію про додаткові значення, «фони» мовних одиниць, зумовлені специфікою життя носіїв української культури та розвинутою моделлю світу, що живе в їхній свідомості.

Висновки з проведеного дослідження.

Аналіз підходів до відтворення українських культурем асоціативного плану японськими перекладачами дає змогу зробити такі висновки.

Оскільки асоціативні культурами, незважаючи на міжкультурні розбіжності, мають низку спільних ознак, домінантним і найприйнятнішим способом їх відтворення є транспозиція на конотативному рівні.

Зіставлення з оригіналом різних перекладів дає можливість побачити різні підходи до виявлення закладеної в оригінальному тексті імпліцитної інформації та збереження національної своєрідності перекладного тексту. Характер перетворень, які вносяться до тексту з метою передачі його культурної специфічності, може бути різним у кожного перекладача, але сама необхідність перетворень не викликає сумніву.

Ступінь прагматичної адаптації залежить від можливих розбіжностей у розумінні асоціативних культурем представниками різних культур, тобто від співвідношення об'єму і змісту екстралінгвістичних знань рецепторів оригіналу й перекладу. За таких умов перекладач задля усунення лакун асоціативного плану може модифікувати культурно марковані компоненти твору, жертвуючи їхнім референційним значенням. Водночас відтворення їхнього прагматичного потенціалу не допускає порушення морально-етичних, соціокультурних, соціоісторичних детермінант твору. Адже саме так забезпечується адекватність перекладу.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо в розгляді лінгвопрагматичних особливостей відтворення українського культурного компоненту фразеологізмів та паремій, а також узуальних культурем на японську мову в поетичному дискурсі.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Ажнюк Б. Чи перекладна реальність? / Б. Ажнюк // Мовознавство. – 1990. – № 6. – С. 71–73.
2. Бацевич Ф. Основи комунікативної лінгвістики : [підручник] / Ф. Бацевич. – К. : Видавничий центр «Академія», 2004. – 344 с. (Альма-матер).
3. Бикман Дж. Не искажая слова Божия: принципы перевода и семантического анализа Библии / Дж. Бикман, Дж. Келлоу ; пер. с англ. – СПб. : Ноах, 1994. – 464 с.
4. Бронська А. Лінгвокраїнознавчий аспект у викладанні української мови як іноземної / А. Бронська // Диво-слово. Українська мова й література в навчальних закладах України. – 2000. – № 7. – С. 43–44.
5. Бухонкина А. Типология культурем и их асимметрий в языках разного типа / А. Бухонкина // Романо-германская филология. – Саратов : Изд-во СГУ, 2002. – С. 44–54.
6. Б'ялик В. Міжкультурні конститuentи мовної картини світу у перекладі / В. Б'ялик // Мова і культура. (Науковий щорічний журнал). – 2004. – Вип. 7. – Т. VIII. Теорія і практика перекладу. – С. 13–18.
7. Ващенко В. Самобутні тенденції у розвитку мови : [навч. посібник] / В. Ващенко, А. Поповський. – Дніпропетровськ : Видавництво ДДУ, 1995. – 44 с.
8. Вежбицкая А. Понимание культуры через посредство ключевых слов / А. Вежбицкая ; пер. с англ. А. Шмелева. – М. : Языки славянской культуры, 2001. – 288 с.
9. Верещагин Е. Язык и культура. Лингвострановедение в преподавании русского языка как иностранного / Е. Верещагин, В. Костомаров. – 2-е изд., перераб. и доп. – М. : Изд-во МГУ, 1976. – 246 с.
10. Верещагин Е. Лингвострановедческая теория слова / Е. Верещагин, В. Костомаров. – М. : Русский язык, 1980. – 320 с.
11. Влахов С. Непереводимое в переводе / С. Влахов, С. Флорин. – 3-е изд., испр. и доп. – М. : Р. Валент, 2006. – 448 с.
12. Воробьев В. Лингвокультурология (теория и методы) / В. Воробьев. – М. : Изд-во РУДН, 1997. – 331 с.
13. Гак В. Языковые преобразования / В. Гак. – М. : Языки русской культуры, 1998. – 768 с.
14. Голубовська І. Етнічні особливості мовних картин світу : [монографія] / І. Голубовська. – 2-ге вид., випр. і доп. – К. : Логос, 2004. – 284 с.
15. Демецька В. Теорія адаптації: крос-культурні та перекладознавчі проблеми : [монографія]. – Херсон : ТИТАН, 2006. – 344 с.
16. Демецька В. Адаптація як поняття перекладознавства й культурології / В. Демецька // Вісник СумДУ. Серія Філологія. – 2007. – № 1, Том 2. – С. 96–102.
17. Жайворонок В. Українська етнолінгвістика: деякі аспекти досліджень / В. Жайворонок // Мовознавство. – 2001. – № 5. – С. 48–63.
18. Зорівчак Р. Реалія і переклад (на матеріалі англійських перекладів української прози) / Р. Зорівчак. – Львів : Вид-во при Львівському університеті, 1989. – 216 с.
19. Комиссаров В. Теория перевода (лингвистические аспекты) : [учебник] / В. Комиссаров. – М. : Высшая школа, 1990. – 250 с.
20. Костенко Н. Рима в ранній і пізній творчості Шевченка (На матеріалі поем «Гайдамаки» і «Марія») / Н. Костенко // Теорія літератури. Компаративістика. Художній діалог з історією : [наук.-метод. зб.]. – К. : Видавничо-поліграфічний центр «Київський університет», 2007. – 204 с.
21. Кузнецова О. Проблемы перевода в контексте межкультурной коммуникации / О. Кузнецова // Лингвистические основы межкультурной коммуникации : сборник материалов международной научной конференции (Нижний Новгород, 20–21 сентября 2007 г.). – Нижний Новгород, 2007. – С. 164–166.
22. Ларсон М. Смысловый перевод / М. Ларсон. – СПб. : Издательство Санкт-Петербургского Университета, 1993. – 453 с.

23. Латышев Л. Перевод: Теория, практика и методика преподавания : [учеб. пособ. для перевод. фак. высш. учеб. заведений] / Л. Латышев. – М. : Издательский центр «Академия», 2003. – 192 с.
24. Левицький А. Теорія міжкультурної комунікації: працюємо самостійно : [навч. посіб.] / А. Левицький. – К. : Логос, 2011. – 127 с. – Укр., англ.
25. Маслова В. Лингвокультурология : [учебное пособие для студ. высш. учеб. заведений] / В. Маслова. – М. : Издательский центр «Академия», 2001. – 208 с.
26. Медвідь О. Лінгвістичний модус культурем (на прикладі повісті Івана Франка «Захар Беркут») / О. Медвідь, Я. Ткаченко // Філологічні трактати. – 2015. – Вип. 7, № 3. – С. 64–68.
27. Некряч Т. Вікторіанська доба в українському художньому перекладі : [монографія] / Т. Некряч, Ю. Чала. – К. : Кондор-Видавництво, 2013. – 194 с.
28. Ніколенко А. Культурний концепт, мовні образи і символ як мова лінгвокультури / А. Ніколенко // Проблеми семантики, прагматики та когнітивної лінгвістики. – Вип. 23 / відп. ред. Н. Козбозерова. – К. : Логос, 2013. – С. 290–296.
29. Овсянников В. Метаморфозы в переводе поэзии / В. Овсянников // Наукові записки. – Випуск 104 (1). – Серія: Філологічні науки (мовознавство) : у 2 ч. – Кіровоград : РВВ КДПУ ім. В. Винниченка, 2012. – 482 с. – С. 169–173.
30. Пилинський М. Мовна норма і стиль / М. Пилинський. – К., 1976. – С. 161–196.
31. Садовский В. Если переводит плохо – лучше не переводит вообще / В. Садовский // Вопросы философии. – 1999. – № 11. – С. 29–33.
32. Семчинський С. Семантична інтерференція мов / С. Семчинський. – К. : Вища школа, 1974. – 256 с.
33. Сепир Э. Избранные труды по языкознанию и культурологии / Э. Сепир ; пер. с англ., общ. ред. и вступ. ст. А. Кибрика. – М. : Изд. группа «Прогресс», 1993. – 654 с.
34. Сорокин Ю. Введение в этнопсихолінгвістику : [учеб. пособие] / Ю. Сорокин ; под ред. С. Борисовой. – Ульяновск : Ульяновский гос. ун-т, 1998. – 138 с.
35. Суродейкіна Т. Поняття мовної картини світу (на матеріалі англомовної концептосфери мистецтва) / Т. Суродейкіна // Актуальні проблеми філології та перекладознавства : збірник наук. праць. – Вип. 2 / [ред. кол.: І. Бунятова, О. Воробйова, В. Козловський та ін.]. – Хмельницький : ХНУ, 2006. – 158 с.
36. Тамерьян Т. Виды национально-культурной лексики как отражение особенностей этнического мышления / Т. Тамерьян [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://refdb.ru/look/2361752.html>.
37. Тимачев П. Лингвокультурная интерференция как коммуникативная помеха: На материале английского языка : автореф. дисс. ... канд. филол. наук : спец. 10.02.04 «Германские языки» / П. Тимачев ; Волгогр. гос. ун-т. – Волгоград, 2005. – 20 с.
38. Уфимцева Н. «Культурные знаки» Л.С. Выготского и гипотеза Сепира-Уорфа / Н. Уфимцева, Ю. Сорокин // Национальная культура и общение. – М., 1977. – С. 156.
39. Фесенко Т. Специфика национального культурного пространства в зеркале перевода / Т. Фесенко. – Тамбов : Изд-во ТГУ, 2002. – 227 с.
40. Флекенштейн К. О некоторых теоретических проблемах калькирования / К. Флекенштейн // Этимологические исследования по русскому языку. – Вип. 5. – М. : Изд-во МГУ, 1966. – С. 148–172.
41. Хауген Э. Языковой контакт / Э. Хауген // Новое в зарубежной лингвистике: Языковые контакты. – Вип. VI. – М. : Прогресс, 1972. – С. 61–81.
42. Хроленко А. Основы лингвокультурологии : [учебное пособие] / А. Хроленко ; под. ред. В. Бондалетова. – 2-е изд. – М. : Флинта: Наука, 2005. – 184 с.
43. Чередниченко О. Про мову і переклад / О. Чередниченко. – К. : Либідь, 2007. – 248 с.
44. Яшина М. Анализ и семантизация культурно маркированной лексики (на материале итальянского языка) : автореф. дисс. ... канд. филол. наук / М. Яшина. – М., 2009. – 21 с.
45. Mapping Expressing Differences Around the World: The Relationship Between Emotional Display Rules and Individualism Versus Collectivism / [D. Matsumoto, H.Y. Seung, G. Fontaine] // Journal of Cross-Cultural Psychology. – 2008. – Vol. 39, № 1. – P. 55–74.
46. Nida E. Toward a Science of Translating / E. Nida. – Leiden, 1964 – 178 p.
47. Oksaar E. Kulturemtheorie: ein Beitrag zur Sprachverwendungsforschung / E. Oksaar. – Göttingen, 1988.
48. Wardhaugh R. An Introduction to Sociolinguistics / R. Wardhaugh. – Madlen (Massachusetts) : Blackwell Publishers, 2000. – 404 p.

СЕКЦІЯ 2 МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ

УДК 81.13

МЕТОДЫ АКТИВИЗАЦИИ ТВОРЧЕСКОЙ ДЕЯТЕЛЬНОСТИ СТУДЕНТОВ НА ЗАНЯТИЯХ ПО ИЗУЧЕНИЮ АНГЛИЙСКОГО ЯЗЫКА КАК СРЕДСТВА МЕЖКУЛЬТУРНОЙ КОММУНИКАЦИИ

Варешкина Н.В., к. пед. н.,
доцент кафедры иностранных языков
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

Смирнова Н.Н.,
старший преподаватель кафедры иностранных языков
Национальный университет «Одесская юридическая академия»

В статье предлагаются некоторые методы обучения английскому языку как средству межкультурной коммуникации, которые могут быть использованы на практических занятиях, где студенты не рассматриваются как объекты обучения, а становятся активными партнерами преподавателей.

Ключевые слова: творческая деятельность, средства межкультурной коммуникации, проблемы интересов, поисковые навыки, эффективный инструмент.

У статті пропонуються деякі методи навчання англійській мові як засобу міжкультурної комунікації, які можуть використовуватись на практичних заняттях, де студенти не вважаються за об'єкти навчання, а стають активними партнерами викладачів.

Ключові слова: творча діяльність, засоби міжкультурної комунікації, проблеми інтересів, пошукові навички, ефективний інструмент.

Vareshkina N.V., Smirnova N.N. METHODS OF ACTIVIZATION OF CREATIVE ACTIVITIES OF STUDENTS AT THE CLASSES OF LEARNING ENGLISH AS A MEANS OF INTERCULTURAL COMMUNICATION

The article suggests the methods of teaching English as a means of intercultural communication which can be used at the English language classes at which students are not considered to be the objects of teaching but they become active partners.

Key words: creative activities, means of intercultural communication, problems of interests, searching skills, effective instrument.

Постановка проблемы. Развитие международных связей неотделимо от процесса изучения и преподавания иностранных языков, так как они являются средством межкультурной коммуникации. Возрастающие потребности общества в специалистах, которые владеют иностранными языками на разных уровнях и в разных аспектах ведут к пересмотру содержания преподавания иностранных языков. Основным действием, с помощью которого осваивается иностранный язык, является процесс общения, речевая коммуникация. В процессе коммуникации происходит не только обмен мнениями, чувствами, но и освоение языковых средств, придание им обобщенного характера.

Обучение иностранным языкам в современных условиях предусматривает также

развитие личности обучаемого, способной и желающей активно участвовать в общении на межкультурном уровне и самостоятельно совершенствоваться. Такая способность формируется в ходе овладения обучаемыми различными типами компетенций, находящихся во взаимосвязи друг с другом. При этом под компетенциями понимается сумма знаний, умений и личностных качеств, которые позволяют обучаемому совершать различные действия.

Данная статья предлагает практическое понимание творческого подхода к преподаванию английского языка, который был разработан как реакция на недавние изменения и растущий спрос на творческий подход, гибкость и передовые навыки общения в

настоящее время – время знаний и коммуникационного общества. Эти социальные и культурные изменения влияют на все слои общества и оказывают огромное влияние на область образования. Поскольку школы, университеты и языковые центры по всему миру осваивают новые педагогические и методологические приемы и подходы в обучении, роли как преподавателей, так и учащихся начинают меняться. Те, кто изучают иностранные языки, как правило, все меньше и меньше рассматриваются лишь как объекты обучения. Все чаще они становятся активными партнерами в индивидуализированных и интерактивных процессах обучения. Кроме того, преподаватели языка, как правило, все меньше и меньше воспринимаются обучающимися как авторитеты, «говорящие правду». Все чаще они становятся гидами, консультантами и посредниками в процессах обучения [1, с. 183]. Указанные ролевые изменения требуют более высоких уровней гибкости и творчества, и на этих вопросах мы и сосредоточили наше внимание.

Постановка задачи. В статье представлен подход, который был разработан, испытан и успешно реализован в Национальном университете «Одесская юридическая академия». Подход в основном используется преподавателями высших учебных заведений, но также может быть использован учителями и преподавателями во всех типах школ для всех уровней языка учащихся. Его главная цель состоит в том, чтобы предложить учителям находить и оценивать существующие знания и разнообразные навыки, которые те, кто изучает иностранный язык, привносят с собой, а также поощрять творческий вклад обучающихся в языковые занятия.

Изложение основного материала исследования. Творчество является сложным явлением, изучаемым и обсуждаемым с разных точек зрения. Это одна из причин, почему нет общепринятого определения, и мы всегда осмысливаем точку зрения, которой мы придерживаемся, в определении творчества. Творческий подход к преподаванию иностранного языка является подходом, который представляет творчество как один из наших многочисленных врожденных навыков, талант, который имеет каждый человек и каждый, изучающий языки. Этот подход базируется на идее о том, что все мы при определенных условиях можем пользоваться творческим потенциалом; что все мы в изобилии оснащены различными формами и уровнями твор-

чества и что задача учителя – стимулировать и выявлять творческий потенциал у студентов. Преподаватели иностранных языков имеют три преимущества, которые могут помочь стимулировать творческую деятельность студентов [2, с. 16].

Во-первых, творчество заложено уже в самой природе языка. Мы можем выразить или сообщить одну идею различными способами. Кроме того, каждая выраженная или переданная идея может вызвать много различных реакций. Каждое отдельное предложение, фраза или слово, которое мы говорим или пишем, создается в уникальный момент общения и может быть воссоздано, переформулировано, перефразировано или изменено в соответствии с целями говорящего или пишущего. Во-вторых, языковые занятия не ограничены какой-либо специализированной темой или областью знаний. Преподаватели иностранных языков, следовательно, могут строить свои уроки по темам, связанным со спортом, менеджментом, юриспруденцией или философией, и по-прежнему быть сосредоточенными на языке. В-третьих, языковые занятия могут легко вовлечь студентов в творческие ситуации. Под творческими ситуациями мы имеем в виду близкие к реальности ситуации, когда студенты не используют хорошо известные и практикуемые шаги, которые могут быть применены почти автоматически для достижения одного правильного решения проблемы. В творческих ситуациях студенты должны дать один или несколько ответов на ряд взаимосвязанных проблем. Они не знают, какие шаги могут быть использованы для решения проблемы, они могут быть не уверены, имеет ли проблема одно решение, широкий спектр возможных решений и имеет ли вообще какое-либо решение. Студенты просто не сталкиваются с четкими ситуациями, которые могут привести лишь к решениям типа «успех-неуспех», или решениям типа «правильно-неправильно». Вместо этого они сталкиваются с неясными ситуациями, с неясными и предполагаемыми решениями [3, с. 59].

Иногда даже установка ситуации или инструкции может требовать определенного уровня интерпретации. Поскольку использование языка представляет собой форму общения, которая может использоваться в приближенных к жизни ситуациях, последние могут быть созданы более легко, чем, например, на занятиях по химии или истории. Творческий подход к обучению языку, который основан на идее о том, что

любой студент может быть творческим, когда он участвует в творческих ситуациях, показывает студентам сложность языка, вовлекая их в близкие к реальной жизни ситуации, в безопасную, гибкую и динамичную среду с помощью одного класса обучающихся, смоделированного, как практическое сообщество.

Практические предложения и виды деятельности.

Диапазон творческой деятельности, который имеет некоторый потенциал для повышения качества изучения языка, является относительно широким.

В настоящей статье представлены примеры успешно используемых практических заданий, имеющих отношение к целым курсам, ряд мероприятий и некоторых индивидуальных заданий. Во-первых, пример источников, генерируемых студентами, приводится для того, чтобы предложить широкий спектр деятельности, основанной на интернет-поиске, сосредоточенной на творческих ситуациях за пределами класса, в которых студенты должны сформировать свое мнение, принимать решения, искать решения и реагировать на подлинные реакции со стороны своих сверстников. Затем нами представлены некоторые письменные виды деятельности. «Песенное» задание показывает, как вводить письмо, с другой точки зрения, в то время как дружественная проверка письменной деятельности иллюстрирует стратегии, которые могут помочь учащимся признать отсутствие абсолютно правильных / неправильных ситуаций в письменной форме и дать им больше уверенности в качестве авторов. Аналогичным образом виды деятельности по изучению грамматики предлагаются для того, чтобы проиллюстрировать случаи, которые не задействуют студентов в ситуациях с «неправильными» или «некорректными» решениями. И, наконец, лексическое задание предлагается для того, чтобы показать, как обучение может основываться на существующих знаниях и языковых навыках студентов. Оно также позволяет учителям показать студентам некоторые возможные преграды для творчества [4, с. 18].

Источники, генерируемые студентами.

Учителя часто считают своим долгом выбирать тексты и виды деятельности для студентов и иногда удивляются, когда студенты не удовлетворены их выбором. Для того, чтобы свести к минимуму опасность тратить слишком много времени на подготовку материалов, которые наши студенты не находят

привлекательными, мы можем использовать стратегии метода, согласованного с учебным планом, попросить их найти полезные материалы и решить, какие виды деятельности они хотели бы попробовать самостоятельно [5, с. 117].

Эта деятельность может повысить самостоятельность учащихся и способствовать индивидуальному стилю обучения. Мы можем показать принципы, используя пример навыков чтения. Мы можем попросить студентов:

- 1) изучить их области интересов и найти тексты, которые они считают интересными и высококачественными;
- 2) отправить образцы таких текстов на курсовое онлайн-пространство;
- 3) читать текстовые образцы до следующей сессии.

На данный момент мы можем на выбор взять под контроль и решить, какие задания мы будем проделывать на основе собранных текстов. Другими словами, мы сохранили наше время при поиске текстов, которые могут быть интересны для группы, а затем наша задача состоит в том, чтобы найти соответствующие разделы собранных образцов, которые могут соответствовать нашим целям обучения наилучшим образом. В качестве альтернативы мы можем попросить учащихся определить проблемные вопросы или проблемы «интересов» и следовать их конкретным потребностям. Для того, чтобы помочь им выявить проблемы, мы можем попросить их:

- 1) сравнить их собственные тексты с текстами их одноклассников и посмотреть, какие различия или сходства они найдут;
- 2) выбрать один текст и перефразировать его своими словами;
- 3) определить основные идеи в каждом тексте;
- 4) определить позицию автора;
- 5) обсудить их стратегии поиска в Интернете;
- 6) голосовать за наиболее интересный текст, наименее понятный текст, текст с самым высоким уровнем использования прошедшего времени, с самым широким спектром лексики или с любой другой характеристикой, на которой группа хотела бы сосредоточиться [6, с. 58]

Указанный стиль работы имеет ряд преимуществ для преподавателей и студентов. Учителя не должны искать «лучший» материал, который подошел бы конкретной группе. Вместо этого они получают базу

данных текстов от своих студентов. Учителя также могут отойти от своих традиционных позиций поставщиков «единственной истины в последней инстанции» и могут стать пособниками сложных процессов, которые являются частью изучения языка. Студенты, с другой стороны, более активно вовлекаются в поиск текстов; они должны создавать свои собственные критерии качества, они же практикуют чтение и критическое мышление в индивидуальном порядке и интенсивно вне группы. Каждый студент также работает в своей области интересов, таким образом учащиеся могут развивать как языковые, так и не связанные с языком навыки одновременно. Более того, студенты вовлекаются в ситуации с неясными решениями: они не знают, смогут ли они найти подходящий текст; они должны сформировать свое мнение, принимать решения, представлять свои результаты одноклассникам и быть готовыми к их реакциям [7, с. 19]

Вид деятельности «написание песни».

Письмо является особым навыком, который импонирует одним студентам, в то время как другие его недолюбливают. Для того, чтобы задействовать тех, кто не любит писать, кто боится этого вида деятельности или не видит смысла в нем, мы можем подготовить задания, которые предлагают различные перспективы. Этот пример объединяет в себе письмо, веб-поиск и музыку; его цель состоит в том, чтобы найти песню о письме (например, как писать эссе-рэп). В данном упражнении мы просим студентов:

1) перейти к поиску в Интернете и искать песни, которые связаны с письмом вообще или с какой-либо конкретной областью, на которой нам бы хотелось бы, чтобы студенты сосредоточились;

2) выбрать одну или две песни и поделиться ими с другими.

Студенты могут размещать ссылки на дискуссионном форуме или на любом другом интернет-пространстве, где собрана группа. Интернет предлагает и отличные песни, и огромное количество страшных, странных песен. Оба типа одинаково полезны для наших целей. Благодаря песенному материалу, который они обнаружили, студенты, ранее не знающие английский письменный стиль, могут получить знания о некоторых основных правилах и принципах вне класса, что и позволит им воспринимать письмо более естественно. Песни, взятые студентами из разных источников, позволяют им увидеть

мир письма с новой, более юмористической и приятной точки зрения. Благодаря гибкости результатов указанный вид деятельности может также содержать различные преимущества для учителей, которые получают базу интересных материалов без какого-либо поиска, а также удаётся избежать ситуаций, в которых они приносили бы в класс материалы, которые не являются привлекательными для студентов. Этот вид деятельности может быть закончен в классе короткой дискуссией. Когда студенты не нашли какой-либо материал, которым учитель хотел бы воспользоваться, мы можем кратко обсудить, например, поисковые навыки или качество собранных песен. Это может спровоцировать разные внутри-классные виды деятельности, такие как аудирование с целью понять основную идею или детали конкретной песни; или же занятие можно продолжить инструкциями для большего количества домашних заданий, таких как голосование за самую лучшую, самую полезную или забавную песню (в зависимости от того, какую коллекцию песен мы собрали), или за песню, которая предлагает самую актуальную информацию в различных областях. Задача голосования также может служить для того, чтобы убедиться, что студенты смотрят / слушают большинство песен и тратят больше времени, погружаясь в письменную деятельность.

Дружеская проверка.

Этот вид проверочной деятельности может помочь студентам практиковать письмо в различных ситуациях.

Процедура:

1) написать короткий отрывок текста (от трех до пяти предложений) по заданной теме (краткое изложение рассказа на тему, которую мы обсуждали в классе, или на ту тему, которую мы изучили в ходе сессии, например) на листе бумаги;

2) передать листы бумаги с текстами человеку, сидящему слева или справа от вас;

3) прочитать текст своего одноклассника и предложить два изменения (мы должны четко объяснить, что «изменение» не всегда означает «улучшение»).

Студенты могут написать синоним или другую версию того, что уже является правильным и ясным, или они могут подкорректировать ошибку, если они заметят ее. Студенты получают несколько минут для этой процедуры. Затем студенты отправляют свои листы бумаги в том же направлении еще два или три раза, выполняя то же самое задание

только с одним новым правилом: они не могут повторить изменения, которые их однокурсники уже придумали, им придется предложить новые.

Затем листы бумаги возвращаются авторам оригинальных текстов. Первоначальные авторы прочитывают предложенные изменения внимательно (теоретически от шести до восьми из них) и решают, следует ли принимать их или нет. Обсудите, какие типы изменений они приняли, а какие – нет, и показали ли им идеи одноклассников некоторую новую точку зрения. Этот вид деятельности помогает студентам понять, что письмо является частью языка и, подобно говорению, не существует идей, которые нельзя было бы выразить более чем одним способом. Они должны понимать, что одна и та же мысль может быть записана по-разному, и все эти способы могут (но не обязательно должны) быть правильными. Они также узнают, что обращаться к однокласснику имеет смысл, потому что даже если они не могут придумать каких-либо улучшений, иногда их однокурсники могут найти разные точки зрения, благодаря чему оригинальные авторы могут улучшить свои тексты самостоятельно.

Реальная грамматика.

Грамматика слишком часто связана с правилами и тренировочными упражнениями, когда студенты не работают творчески и когда они могут применить только одну стратегию, чтобы решить проблему, а их ответы являются либо правильными, либо неправильными. Они работают успешно или терпят неудачу, другими словами. Следующий вид деятельности показывает возможность вовлечения студентов в творческие ситуации, в которых они всегда могут добиться успеха.

Процедура:

1) покажите студентам особенность использования грамматики в реальной жизни на примере фильма, книги, текста или любого звукового материала. Примеры: *The Hours* – фильм для демонстрации косвенной речи или отрывок из фильма *The Curious Case of Benjamin Button* – для условных предложений третьего типа;

2) попросите студентов провести поиск в интернете или в кино, книгах и аудиокolleкциях в домашних условиях для нахождения аналогичных примеров моделей грамматики, которые они только что видели или слышали в вашем примере;

3) попросите студентов поделиться образцами, которые они нашли в своих любимых

фильмах, видео, текстах и аудиоматериалах, разместив их (или их ссылки) на курсовом онлайн-пространстве [8, с. 103].

Выводы. Описанная деятельность вовлекает студентов в ситуации, которая стимулирует творчество. Их приглашают работать автономно, предпочтительно в области их собственных интересов. Их также просят мыслить критически и решать, какие фильмы или видео стоит смотреть, какие тексты выбрать, какие аудиоматериалы прослушивать. Кроме того, не существует четкого решения. Они не знают, смогут ли они найти такой пример или нет. Точно так же нет никакого абсолютного правильного или неправильного ответа на это задание – они могут найти точно такой же пример или вариант конкретной грамматической модели. Например, в случае косвенной речи они могут не найти пример изменения *will* на *would*, но найти примеры изменения *do* на *did* или *was* на *had been*; в случае условных предложений студенты могут не найти примеры условных предложений третьего типа, вместо этого они, возможно, обнаружат примеры условных предложений второго типа. Этот вид деятельности также полезен для учителей, которые могут работать с материалами, предлагаемыми студентами, что экономит время и расширяет базу данных материалов для возможного использования в будущем. Но еще более важно то, что они не ставят студентов в ситуации с «неправильными» или «некорректными» решениями: студенты, которые находят примеры, становятся успешными. Те, кто не находит ни одного примера, но демонстрирует список фильмов, видео, книг или аудиоматериалов, с которыми они работали, – также являются успешными. Фактическая цель состоит в том, чтобы не воспроизводить несколько предложений или фраз с правильно используемой грамматической моделью (например, в заданиях с указанием «выбрать лучшее предложение, используя условные предложения третьего «типа»), заставить студентов потратить некоторое время, обдумывая и сосредоточивая внимание на конкретной грамматической модели в их собственных реальных предпочтительных контекстах. Другими словами, студенты, как правило, не смотрят свои любимые фильмы и видео, концентрируя внимание на грамматике. Эта деятельность показывает им, что даже видео и фильмы по их выбору могут стать эффективным инструментом изучения языка как основного средства межкультурной коммуникации.

ЛИТЕРАТУРА:

1. Богоявленская Д.Б. Интеллектуальная активность как психологический аспект изучения творчества / Д.Б. Богоявленская // Исследование проблем психологии творчества. – М. : Наука, 1983. – С. 182–195.
2. Бондаревская Е.В. Гуманистическая парадигма личностно ориентированного образования / Е.В. Бондаревская // Педагогика. – 1997. – № 4. – С. 11–17.
3. Грибов Ю.В. Психолого-педагогические условия развития творческого самовыражения учащихся и учителей / Ю.В. Грибов // Вопр. психол. – 1989. – № 2. – С. 57–62.
4. Кудрявцев В.Т. Выбор и надситуативность в творческом процессе: опыт логико-психологического анализа проблемы / В.Т. Кудрявцев // Психологический журнал. – 1997. – № 1. – С. 16–30.
5. Кудрявцев В.Т. Творческая природа психики человека / В.Т. Кудрявцев // Вопросы психологии. – 1990. – № 3. – С. 113–121.
6. Hadfield J. Classroom Dynamics // Oxford : Oxford University Press. – 1990. – P. 53–63.
7. Pugliese C. Being Creative: The challenge of change in the classroom // London : Delta. – 2010. – P. 17–27.
8. Maley A., Peachey N. Creativity in the English Language Classroom // British Council, 2015 Brand and Design / F004 10 Spring Gardens London SW1A 2BN, UK, 180 p.

УДК 81'282:80

ВАРІАТИВНІСТЬ МОВЛЕННЯ МЕШКАНЦІВ МІСТА ПІТСБУРГ НА ПРИКЛАДІ ВЖИВАННЯ ОКРЕМИХ ЛЕКСЕМ

Вуколова К.В., викладач

Дніпропетровський університет імені Альфреда Нобеля

У статті розглядаються лексичні одиниці, які найчастіше вживаються в мовленні мешканців міста Пітсбург та є унікальними для цього регіону. Надаються приклади лексем, поширених переважно в Пітсбурзі та околицях міста, що умовно називаються «пітсбургізмами» і набувають різних значень залежно від контексту, а саме: лексеми «yinz» і «yinzerg».

Ключові слова: лексеми, пітсбургізм, усне та письмове мовлення, варіативність, діалект.

В статье рассматриваются лексические единицы, которые наиболее часто употребляются в речи жителей города Питтсбург и являются уникальными для данного региона. Приводятся примеры лексем, распространенных преимущественно в Питтсбурге и его окрестностях, которые условно называются «питтсбургизмами» и имеют различные значения в зависимости от контекста, а именно: «yinz» и «yinzerg».

Ключевые слова: лексемы, питтсбургизм, устная и письменная речь, вариативность, диалект.

Vukulova K.V. VARIATION OF PITTSBURGH CITIZENS' SPEECH THROUGH THE USAGE OF CERTAIN LEXICAL ELEMENTS

This article deals with the lexical units which are the most useful in the speech of Pittsburgh's citizens and the most popular for this region. The examples of lexical units of Pittsburgh and its surroundings are mentioned in this paper. They call such units «Pittsburghese» and all of them have different meaning depending on the context, as follows: «yinz» and «yinzerg».

Key words: lexical units, Pittsburghese, oral and written speech, variation, dialect.

Постановка проблеми. Мовлення мешканців міста Пітсбург, як і мовлення будь-яких мовців, характеризується певною варіативністю. Залежно від ситуації та особливостей становища мовця слова можуть вживатися в різних значеннях, з різною частотою. Носії пітсбургського діалекту створили низку унікальних слів-діалектизмів, поширених переважно в Пітсбурзі та околицях міста, що умовно називаються «пітсбургізмами» і які теж набувають різних значень залежно від контексту. Найпопулярнішими пітсбургськими діалектизмами є лексеми «yinz» і «yinzerg». Саме ці слова стали символами міста та його жителів, тому доцільно проаналізувати варіативність усного та письмового мовлення мешканців Пітсбурга на їх прикладах.

Постановка завдання. Метою статті є розглянути лексичні одиниці, які найчастіше вживаються в мовленні мешканців міста Пітсбург та є унікальними для цього регіону.

Виклад основного матеріалу. Займенник другої особи множини «yinz» перебував у семіотичному ресурсі в Пітсбурзі з часів колоніальної епохи, коли його привезли в регіон шотландські та ірландські емігранти. Основна функція його використання відтоді майже не змінилася і полягає у зверненні до двох або

більшої кількості людей. Водночас протягом ХХ ст. і на початку ХХІ ст. займенник «yinz» здобув нові значення і таким чином став одним з найчастіше цитованих прикладів «пітсбургізмів» та найпопулярніших позначень місцевості Пітсбурга. Слово «yinz» з'являється на наклейках, що кріпляться на бамперах автомобілів, на футболках, написи на яких стверджують «Yinzarein Steeler Country», тобто «Ви у Пітсбурзі».

Сьогодні займенник «yinz» став продуктивною морфемою, тобто «yinz» тепер є змістовним елементом, який може бути використаний по-новому, зокрема в словах «Yinzerg», «Yinzburgh». «Yinz» з'являється тоді, коли люди хочуть підкреслити, що вони є мешканцями Пітсбурга або походять з Пітсбурга і звертаються до світу як «пітсбургці». Ця лексема показує, що хтось є свого роду інсайдером. Наприклад, у 2012 році деякі глядачі параду на честь святкування Дня Святого Патріка були вдягнені у футболки з написами «Yinz, I'm Irish» («Гей, ви, я – ірландець»), або «Irish, yinz» («Ви ірландці?»). Ці гасла вказують на те, що людина у футболці, будучи мешканцем Пітсбурга, знає місцевий термін для спілкування з іншими мешканцями Пітсбурга, які так само можуть виявитись ірланд-

цями за походженням, оскільки багато жителів мають предків саме цього етносу. Або інший приклад – напис на футболці, яку виставили на продаж у музеї Енді Уорхола «wesayuinz / yousayyouall» («ми кажемо «uinz» / ви кажете «ви всі»») [1, с. 228].

Слово «uinz» також може використовуватись особами, які не є мешканцями Пітсбурга, щоб звернутись до жителів міста, зокрема і в знак протесту, як це відбувалось у 2008 році під час проведення саміту країн G-20. Напис на транспаранті учасників акції протесту виглядав так: «Yinz'livein a policestate» («Ви живете в поліцейській державі»). Використання апострофа дозволяє зробити припущення, що автор напису не був мешканцем Пітсбурга, де в слові «uinz» ніколи не ставлять апостроф. З іншого боку, саме слово «uinz» залишає певну неоднозначність з приводу того, чи є адресант мешканцем Пітсбурга. Можна навести інший приклад подібної ситуації. Так, звіт однієї з популярних місцевих газет про безліч подкастів щодо пітсбургського діалекту мав заголовок «Yinz canlearn about Pittsburg hese online» («Ви можете вивчати пітсбургський діалект он-лайн»). Був чи не був автор статті мешканцем Пітсбурга, однак використання «uinz» в заголовку передбачає, що подкасти представлятимуть інтерес для мешканців Пітсбурга [1, с. 229].

Продемонструємо і кілька інших прикладів вживання «uinz» в усному мовленні: «Yinz wanna to drink somepor?» («Ви хочете випити содової?»); «Yinz will stayat home» («Ви залишитесь вдома»); «Peter and Mark! Bring me da books thatuinz left at home!» («Пітер і Марк! Принесіть мені книжки, які ви залишили вдома!»).

Важливо вказати на те, що словоформа, яка пізніше стала словом «uinz», вперше була привезена в США іммігрантами шотландського та ірландського походження. Ці переселенці переважно були нащадками протестантів з Шотландії та Англії, які оселилися в Північній Ірландії у 1610 році. До XIX ст. більшість ірландців почала говорити англійською мовою, але виявилось, що засвоїти займенники для них було досить проблематично, оскільки в ірландській мові займенник другої особи існує як в однині («tu»), так і в множині («sibh»), а в англійській – лише одна форма. У відповідь на це ірландські мовці створили різноманітні варіанти для займенника другої особи множини, в тому числі «uous», «uouns», «yüz», «youones». Наступні покоління англомовних ірландців, що мешкали в Північній

Ірландії, успадкували ці форми і привезли їх до США. На початку XVIII ст. сотні тисяч людей з Північної Ірландії переїздили в США, а друга хвиля еміграції, головним чином з південніших графств Ірландії, мала місце у 1840-х і 1850-х роках у зв'язку з голодом, викликаним неврожаєм картоплі. Друга хвиля сприяла активному поширенню форм множини займенника другої особи. При цьому на сьогодні форма «u'all» (похідне від «youall» – ви всі) використовується по всій південній частині Сполучених Штатів. Інші форми популярні в місцях, де облаштувалися шотландські та ірландські переселенці. Здебільшого займенник другої особи множини наразі пишеться як «uinz» в Пітсбурзі і є скороченням від «youones» – ви, вас. Повна форма «youones», яка навіть часто пишеться як «you'uns», використовується не лише в Пітсбурзі, а й в Аппалачах, де її вимова дійсно більше схожа на [yuənz] («you'unz») [2, с. 20–26].

Форма «you'uns» з'явилась у районі Пітсбурга з початку XVIII ст., але її продовжували вживати і в Аппалачах. Однак більшість мешканців Пітсбурга вважають, що «uinz» є унікальним словом, що існує лише в районі Пітсбурга. Вони не знають, що форми «uinz» та «you'uns» пов'язані завдяки складним лінгвістичним та історичним процесам. Це пояснюється кількома факторами. По-перше, вимова форми змінюється з [yuənz] («you'unz») на [jonz] («yunz»), а потім – на [jinz] («yinz»). Цікаво, що ця зміна триває і досі, а мовці сперечаються та наводять різноманітні аргументи на користь одного з варіантів. По-друге, відображаючи фонетичні зміни, змінюється і написання слова. Оскільки слово «uinz» є нестандартним діалектизмом і не фіксується в офіційних словниках, люди були вільні писати його різними способами. Написання слова «uinz» є популярною темою для обговорення в Пітсбурзі. Пропонуються різні варіанти, такі як «yunz», «yins», «you'uns», «uouns» або «younz». Люди схильні вважати, що існує правильне написання, але вони не впевнені, яким воно має бути, і пояснюють мінливість у правописі цього слова (яку можна легко спостерігати) мінливістю його вимови. Інші мовці дотримуються думки, що слово повинно писатися так само, як вимовляється [1, с. 231].

Проведений у квітні 2011 року дослідником Барбарою Джонстоун пошук за допомогою пошукової системи Google засвідчив, що «uinz» є найчастіше вживаним словом для

позначення займенника другої особи множини. Барбара Джонстоун шукала поєднання слів «yinz», «yunz», «younz», «you'uns» зі словом Pittsburgh. Результати даного пошуку зображено на рис. 1. Очевидним є той факт, що з усього розмаїття лексем найчастіше зустрічається найсучасніший варіант, а найрідше – застаріла форма. Крім того, дослідження демонструє, що написання стає більш «фонетичним», воно все більше і більше базується на тому, як звучить слово, а не на його походженні. Слово «younz» зберігає слід того, що його частиною колись було you, але пишеться інакше, ніж звучить [uns]. «Yunz» та «yinz» вже втратили цей історичний слід, і їх написання є цілком «фонетичним» [1, с. 232].

Варіативність мовлення мешканців Пітсбурга досить просто продемонструвати на прикладі лексеми «yinz», оскільки особисті займенники використовуються в розмовах та листуванні, при цьому вони відображають і підсилюють відмінності між категоріями людей, які можуть легко спровокувати суперечки. Англійські особисті займенники мають спірну історію становлення через соціальні значення, які вони втілюють. Саме завдяки соціальним значенням займенник «yinz» перетворився з неозначеного та непримітного слова на справжній символ міста Пітсбург. По-перше, зауважимо, що в соціумі є досить поширеними ідеологічні схеми про те, як говорити краще і в якому випадку мова звучатиме гірше. У Пітсбурзі вживання займенника «you» зазвичай розглядалося як «кращий спосіб мовлення», а «yinz» – відповідно, як гірший. По-друге, «yinz» чітко асоціюється з робочим класом через щоденний досвід мешканців міста і вважається особливістю мови саме робочого класу. Такі матеріали,

як «Yappin' Yinzers» (назва серії плюшевих ляльок, які уособлюють мовні та соціальні стереотипи Пітсбурга), є тому підтвердженням. Chipped Ham Sam є однією з цих ляльок. Її назва походить від діалектизму «chippedham» – дуже тонко нарізана шинка – та імені Sam (Сем). Ця лялька «вимовляє» слово «yinz», що виглядає як цілковитий стереотип робочого класу. І по-третє, «yinz» асоціюється не лише з «неправильністю» мови і робочим класом, – цей займенник пов'язаний із географічною місцевістю і, можливо, є її найбільш знаковою лінгвістичною рисою. Такий географічний зв'язок стає помітним через те, що багато колишніх мешканців Пітсбурга виїхали з міста у 1970-х-1980-х роках, коли закрилася більшість металургійних заводів, і зараз живуть у тих місцях, де використовують іншу форму – «y'all», однак продовжують вживати звичний для них займенник «yinz» [1, с. 236].

Вживання лексеми «yinz» у мовленні мешканців Пітсбурга сьогодні додатково переосмислюється. Разом з її використанням як особового займенника тепер «yinz» можна використовувати і як прикметник, префікс або суфікс. У цих значеннях «yinz» означає «пйтсбургський» або «типовий для Пітсбурга». Наприклад, назва експозиції «Yinz Play» у Дитячому музеї Пітсбурга, яка проходила у 2010 році, зовсім не означала імперативу «Гей, ви, грайтесь!». Вона сприймалась як шанс дізнатись більше про місто, «yinz» виконував роль прикметника, який характеризував іменник «play» – гра, п'еса. Таким чином, назву виставки доцільно інтерпретувати як «Ваша гра», «Пйтсбургська гра», «Пйтсбургська п'еса». Цікаво, що експозиція включала в себе частину під назвою «Пйтсбургська ілю-

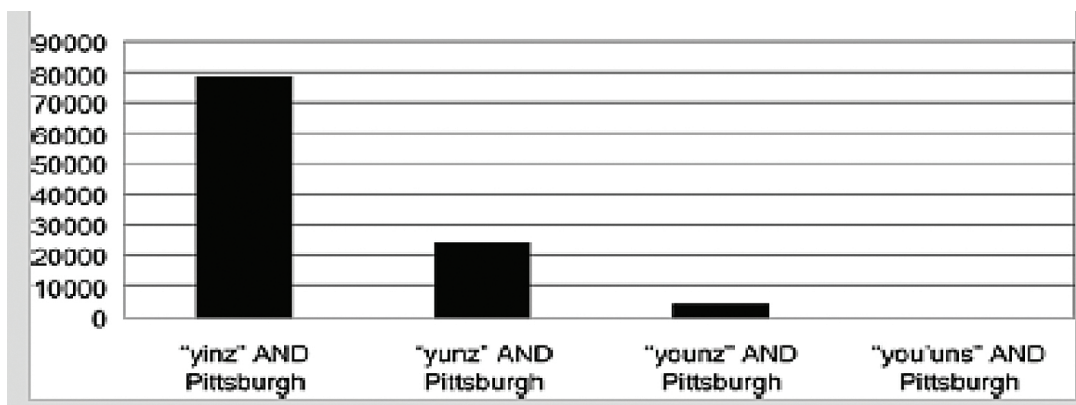

Рис. 1. Варіанти написання займенника другої особи множини знайдені за допомогою Google Search

стрована гра слів», де юні відвідувачі могли вимовляти популярні пітсбургські фрази вустами таких відомих людей, як Трой Пола-малу (зірка футболу, гравець футбольної команди «Стіллерс») та Містер Роджерс (ведучий популярного шоу для дітей) [3].

«Yinz» використовується і як частина назви популярної іграшки – «Yinz Teddy Bear» – плюшевого ведмедика, вдягненого у форму фаната футбольної команди «Стіллерс». Слово «yinz» з'являється і у назвах творів мистецтва. Так, фотограф Девід Кент у 2009 році створив фотографію під назвою «Звичайне задоволення», на якій зображений моторний човен, що пропливає під мостом на річці Мононгієла. Пасажири човна – це дві молоді жінки в бікіні та чоловік без сорочки старшого віку. Усі вони виглядають розслабленими та задоволеними. Пізніше своєрідним ярликом для цього фото стала назва «Yinzfloat». Вживання слова «yinz» у даному випадку підкреслює типовість такого відпочинку для мешканців Пітсбурга [1, с. 235].

Як префікс або суфікс «yinz» використовується для створення іменників типу «Yinzburgh» (назва виставки в Науковому центрі Карнегі, що складається з фотографій пересічних мешканців Пітсбурга, які займаються своєю діяльністю. Фото мають на меті змусити відвідувачів замислитись над історією своєї родини, історією промисловості) або YinzPitt і YinzSports (веб-сайти, присвячені Пітсбургу).

Інтерес становить і варіативність вживання іншої лексеми, яка походить від «yinz» – «yinzer». Фактично «yinzer» означає «типовий мешканець Пітсбурга». Це слово може вживатися з любов'ю, або, навпаки, – зневажливо (залежно від того, хто і про кого говорить), однак воно все частіше використовується як вимога до локальності, тобто для позначення походження певної особи з Пітсбурга. У 2003-2004 роках Барбара Джонстоун провела інтерв'ю, в яких запитувала мешканців Пітсбурга, чи знайомі вони зі словом «yinzer». Виявилось, що люди старшого віку не розпізнавали цю лексему, тоді як молодші респонденти знали дане слово. Окрім того, «Словник «пітсбургізмів» Маккула», виданий у 1982 році, не фіксує значення слова «yinzer», не зустрічається воно і в друкованих ЗМІ у період з 1997 року по 2000 рік. Проте з 2000 року «yinzer» стає все більш помітною лексемою і в 2012 році з'являється в «Словнику регіональної англійської мови» [1, с. 236].

У 2016 році вживання слова «yinzer» нікого не дивує, і в усному мешканців Пітсбурга можна часто почути: «Iamarealyinzer» («Я – справжній житель Пітсбурга»), «Hey, yinzers! What'sup!» («Привіт, мешканці Пітсбурга! Як справи?»); «Yinzersaremyfamily» («Жителі Пітсбурга – моя родина»).

У липні 2012 року професор Джонстоун знову звернулася до пошукової системи Google, яка запропонувала 223,000 результатів пошуку для слова «yinzer». Переважно це були фотографії з тегами чоловіків-любителів спорту або, інколи, – п'яних чоловіків. Зустрічалися навіть назви магазинів. Наприклад, магазин під назвою «Yinzer» продає футболки та футбольні і місцеві сувеніри для вболівальників. Лескема «Yinzer» є і частиною назви сайту Yinzerparty.com, на якому розміщені фото «вуличного стилю» та нічного життя Пітсбурга і Портленда. Сама назва сайту підштовхує читачів до думки, що блогер – із Пітсбурга, а не з Портленда. Разом із цим термін «yinzer» використовується в багатьох контекстах, які не пов'язані зі спортом і вечірками, інколи він просто означає «Пітсбург». «The New Yinzer» – літературний журнал, заснований на початку 2000-х років (назва походить від аналогії до назви іншого відомого літературного журналу – «The New Yorker») [1, с. 237].

Так само як і «yinz», лексема «yinzer» вже встигла стати продуктивною морфемою в таких словах словах, як «Yinzercation» (блог про державні школи Пітсбурга) або «Yinzermakover» – доменне ім'я сайту інтернет-конкурсу, проведеного в 2008 році, присвяченого модним катастрофам року. Його слоган виглядав так: «Pittsburgh's Biggest Fashion Disaster: What Yinz Shouldn't Wear» – «Найбільші модні катастрофи Пітсбурга: що ви не повинні вдягати?» [1, с. 237].

Можна стверджувати, що варіативність вживання лексем «yinz» та «yinzer» зумовлена їх соціальним змістом. Зв'язки між «yinz» і його соціальними смислами втілюються у видах діяльності мешканців Пітсбурга: в розмовах, у ЗМІ, в низці сувенірів, що виготовляються та продаються в місті. Все це покликане підкреслити зв'язок «yinz» із місцевою ідентичністю різними способами. Так, наприклад, за допомогою малюнку на футболці, на якому зображений горизонт Пітсбурга і над ним слово «yinz», сувенірної наклейки на моторолері, яка в подібних випадках позначає місто, однак замість назви міста на ній зображене слово «yinz», що повинно означати «Піт-

сбург», напису на виході з кафе «The Subway Sandwich» в аеропорту Пітсбурга, на якому висловлена вдячність «yinz», тобто «вам, клієнтам», за відвідування. Соціальні практики варіативності використання «yinz», шляхом реалізації яких лексема «yinz» стала емблемою міста та робочого класу, були сформовані фізичною географією району. У XXI ст. лексема «yinz» – це особовий займенник другої особи множини, суфікс або префікс, а також іменник або прикметник. «Yinz» звучить некоректно, однак сьогодні це цілком пітсбургське слово. Різними категоріями населення міста воно сприймається по-різному, залежно від часу, соціального і фізичного простору, в якому знаходиться людина, та доступності інших значень слова [1, с. 238].

Минулі значення слова «yinz» іноді простежуються через новіші значення: «yinz» звучить як слово, що використовується робочим класом, тому що вимовляється неправильно, але воно звучить по-пітсбургськи. Інколи лексема «yinz» виступає як своєрідне вікно в минуле, оскільки її новіші значення розщеплюються на більш давні. Для деяких людей новий соціальний зміст лексеми замінює старі значення. Наприклад, студент з іншого штату використовує слово «yinz» для того, щоб вписатися в загальну атмосферу, сидячи зі своїм другом у барі. Він не має жодного уявлення про соціальний резонанс даного слова, в той час як його друг, місцевий житель, може сприйняти це як натяк на неосвіченість мешканців Пітсбурга в минулому [1, с. 239].

Подібна ситуація відбувається і з лексемою «yinzerg», на варіативність вживання якої теж вплинула поява певних нових соціальних значень. Наприклад, користувач Інтернету – геймер, який називає себе «Yinzer Slayer» –

«Той, хто нищить або вбиває yinzer (фактично – носіїв пітсбургського діалекту)» – мотивує свій нік тим, що він ненавидить тупість та неосвіченість людей, які регулярно виставляють себе напоказ у Пітсбурзі. Про інші значення слова «yinzerg» геймеру нічого не відомо, тобто він використовує дану лексему виключно для позначення неосвічених осіб із недостатнім рівнем інтелекту. Наведемо і зворотний приклад вживання «yinzerg». Пітсбургський ювелір Шарон Мессей, яка виготовляє ювелірні прикраси у вигляді написів специфічних пітсбургських слів, сприймає слово «yinzerg» у такому значенні: «той, хто пишається пітсбургським походженням і пишається бути yinzer («пітсбургцем»)» [4].

Висновки. Варіативність мовлення мешканців міста Пітсбург відіграє важливу роль в їх соціальному житті та повсякденному спілкуванні. Специфіка вживання окремих лексем, на які впливає вік, стать, соціальний статус та походження мовців, часом стає причиною розбіжностей та суперечностей, проте в XXI ст. вона залишається індикатором культурної та мовної унікальності міста.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Johnstone B. Speaking Pittsburghese: The Story of a Dialect / B. Johnstone. – Oxford : Oxford University Press, 2013.
2. Montgomery M. The structuralist or yofy'all, youallandyou'uns / M. Montgomery // Southern journal of linguistics. – 2002. – № 26.
3. Chapman J. «Yinzplay» : It's just 'Burghthing / J. Chapman // Postgazette. – January 29, 2010 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.postgazette.com/stories/sectionfront/life/yinzplayitsjustburghthing231029/#ixzz1zwVPY3Ys>.
4. Marssey S. Jewelryforher / S. Marssey // July 9, 2012. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.jewelrynat.com>.

УДК 8.80.800

ДО ПРОБЛЕМИ ВИЗНАЧЕННЯ МОВЛЕННЕВОЇ ДІЯЛЬНОСТІ**Гайденко Ю.О.,***аспірант кафедри теорії, практики та перекладу англійської мови**Національний технічний університет України**«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті розглядається мовленнєва діяльність та її мінімальна одиниця – мовленнєвий акт. Проаналізовано підходи до визначення терміна «мовленнєва діяльність», її взаємозв'язок із мовою і мовленням.

Ключові слова: мовленнєва діяльність, мовленнєвий акт, мова, мовлення, інтенційність, цілеспрямованість, конвенційність, ситуативність.

В статье рассматривается речевая деятельность и ее минимальная единица – речевой акт. Проанализированы подходы к определению термина «речевая деятельность», ее взаимосвязь с языком, а также речью.

Ключевые слова: речевая деятельность, речевой акт, язык, речь, интенциональность, целеустремленность, конвенциональность, ситуативность.

Gaidenko I.O. ON THE PROBLEM OF SPEECH ACTIVITY DEFINITION

The article takes up issue of speech activity and speech act as its minimal unit. Approaches to definition of term “speech activity”, interrelation between speech activity, speech and language are being analyzed.

Key words: speech activity, speech act, language, speech, intentionality, purposefulness, conventionality, situationality.

Постановка проблеми та аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідження терміна «мовленнєва діяльність», його співвідношення з мовою та мовленням має давні наукові традиції. У своїх працях його висвітлювало безліч вітчизняних (М.Ф. Алефіренко, Н.Д. Арутюнова, В.П. Глухов, М.І. Жинкін, В.А. Звегинцев, І.О. Зимня, О.С. Іссерс, В.П. Конецька, О.С. Кубрякова, О.М. Леонтьєв, О.О. Леонтьєв, Л.С. Рубінштейн, Н.С. Рябінська, З.С. Смелкова, Р.М. Фрумкіна, В.К. Церлюкевич, Л.В. Щерба та ін.) й іноземних (Т. Баллмер, К. Бах, В. Бренненштуль, Д. Вандервекен, Д. Вундерліх, Г. П. Грайс, А. Девісон, Дж. Ліч, Дж. Остін, У. Стайлз, Дж. Сьорль, М. Хелідей і ін.) науковців. Однак, не дивлячись на ґрунтовні дослідження в цій сфері лінгвістичного знання, уніфікованого визначення терміна «мовленнєва діяльність» навіть на сучасному етапі розвитку лінгвістичної науки не існує, а його зв'язок із поняттями «мова», «мовлення» та «комунікація» залишається дискусійним.

Постановка завдання. Мета цієї статті – охарактеризувати підходи до визначення терміна «мовленнєва діяльність», його співвідношення з поняттями «комунікація», «мовленнєвий акт», «мова», «мовлення».

Виклад основного матеріалу дослідження. Традиційно поняття «мовленнєва діяльність» пов'язують з іменем Ф. де

Соссюра, який, іноді вживаючи його синонімічно поняттю «мовлення», вбачав у мовленнєвій діяльності явище вищого ступеню абстрактності: *langage = langue + parole*. У вітчизняному мовознавстві цей термін асоціюється з іменем Л.В. Щерби, який у своїй праці «О трояком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании» протиставив поняття мовленнєвої діяльності (процеси говоріння та розуміння), мовного матеріалу (сукупність усього сказаного і написаного) та мовної системи (словники і граматики мов) у межах гіпероніма «мовні явища». Вказуючи на гетерогенність «мовних явищ», дослідник зосередив увагу на тому, що «мовна система та мовний матеріал – це лише різні аспекти єдиної даної в досвіді мовленнєвої діяльності» [15].

Однак існування явища мовленнєвої діяльності в деяких дослідженнях заперечують. Згідно з О.О. Леонтьєвим, фактично існує лише система мовленнєвих дій, яка входить у певну діяльність. Подібної точки зору дотримується В.К. Церлюкевич, стверджуючи, що «сама «мовленнєва діяльність» – це не більше, ніж характеристика конкретного виду діяльності людини» [14, с. 52]. Суплементарний характер мовленнєвої діяльності не визнає З.С. Смелкова, зазначаючи, що «головна особливість, яка відрізняє мовленнєву діяльність від інших видів діяльності, полягає в тому, що вона спрямо-

вана на спілкування, відповідає комунікативним потребам людини і, як правило, органічно поєднується, співфункціонує з іншими видами людської діяльності» [12], адже «якими б різноманітними та багатоплановими не були конкретні цілі актів мовлення, головним тут залишається одне – вступити в спілкування, передати іншому або іншим певну інформацію» [10, с. 7].

У більшості сучасних наукових досліджень трактування обговорюваного поняття спирається на аспект мотивованості: мовленнєву діяльність виділяють як окремий акт діяльності, якщо її мотиви не реалізуються іншими видами діяльності людини чи вбачають у ній мовленнєві дії, які входять у будь-яку немовну діяльність (В.П. Глухов, М.І. Жинкін, І.О. Зимня, О.М. Леонт'єв, О.О. Леонт'єв, Л.С. Рубінштейн, Р.М. Фрумкінай ін.).

У лінгвістичній літературі поняття «мовленнєва діяльність» вживається у двох значеннях. По-перше, її визначають як процес мовлення, а не його продукт; підготовку та здійснення процесу говоріння, включаючи не лише зовнішнє (усне й письмове), але і внутрішнє мовлення. Так, у монографії «О номинативном аспекте речевой деятельности» О.С. Кубрякова вживає терміни «мовлення» та «мовленнєва діяльність» як синонімічні, хоча не заперечує існування між ними суттєвої відмінності. По-друге, мовленнєва діяльність визначається як «загальне поняття для позначення явищ, що стосуються породження мовлення та його сприйняття, процесів говоріння і слухання, а також результату діяльності, вираженого у формі висловлювання, дискурсу, тексту. Із цього погляду, в корпусі мовленнєвої діяльності виділяють усну та письмову форми, а також продуктивні (орієнтовані на породження і повідомлення інформації) та рецептивні (орієнтовані на прийом інформації) види [1].

Згідно з О.С. Кубряковою мовленнєва діяльність – це така сукупність мовленнєвих дій та мовленнєвих операцій з боку мовця, який створює мовлення (мовленнєвий акт), і слухача, який його сприймає, що викликана певними потребами, ставить перед собою певну мету й здійснюється в конкретних умовах» [10, с. 10].

Мінімальною одиницею мовленнєвої діяльності вважають мовленнєвий акт, який є об'єктом досліджень у роботах таких мовознавців, як: Н.Д. Арутюнова, Т. Баллмер,

К. Бах, В. Бренненштуль, В.В. Богданов, Д. Вандервекен, Д. Вундерліх, В.Г. Гак, А. Девісон, В.З. Дем'янков, В.І. Карабан, Є.В. Ключев, І.М. Кобозєва, Дж. Ліч, Дж. Остін, Г.Г. Почепцов, Н.С. Рябінська, У. Стайлз, І.П. Сусов, Дж. Сьорль, М. Хелідейта ін.

Мовленнєвий акт – це цілеспрямована мовленнєва дія, що здійснюється згідно з принципами і правилами мовленнєвої поведінки, які прийнято в певній спільноті; одиниця нормативної соціомовленнєвої поведінки, яку розглядають у межах прагматичної ситуації [11, с. 412].

Поняття прагматичної ситуації, яке є продовженням термінів «прагматичне значення» та «прагматичне правило» Ч. Морріса, в науковий обіг було введено Н.Д. Арутюною, згідно з якою «за ситуацією комунікативного плану (мовець – повідомлення – слухач) приховується більш складна система поведінкових відносин, міжособистісних і соціальних» [3, с. 361]. Під час мовленнєвого акту адресат не лише виконує певну соціальну та комунікативну (говоріння, писання), але й прагматичну роль, яку дослідниця пов'язує зі «структурою внутрішньої людини», що формується під час спілкування (напр., роль людини, яка відчуває сором, щастя, роздратування тощо). Так, відчуття, наприклад, сорому, зумовлене різноманітними чинниками, поширюються на дискурс певного учасника мовленнєвого акту, який «змушує» адресата своїх повідомлень реагувати на це відчуття і перетворює його на учасника прагматичної ситуації сорому. Таким чином, під час мовленнєвого акту адресант спонукає його стати учасником не лише соціальної та комунікативної, але й прагматичної ситуації.

Основними особливостями мовленнєвого акту є інтенційність, цілеспрямованість і конвенційність [11, с. 412], на які вперше вказали засновники теорії мовленнєвих актів Дж. Остін та Дж. Сьорль, котрі пов'язували їх із явищем іллокуції. Так, аналізуючи мовленнєві акти, Дж. Остін зауважував, що будь-яке висловлювання вміщує одразу локуцію, іллокуцію та перлокуцію. Іллокутивний акт – інформаційний аспект висловлювання; дія, яку виконує адресат, промовляючи певну фразу, з метою досягнення впливу (напр., переконує, запитує тощо). Його слід відрізнити від локутивного акту – вимовляння звуків або запису знаків на папері, а також перлокутивного акту –

впливу висловлювання на думки чи емоції адресата.

Вважаючи, що основне призначення мови полягає не у звичайному описі об'єктів дійсності (локуції), а у виконанні цілеспрямованих дій (іллокуції), основою яких слугує інтенція, Дж. Сьорль зазначав, що «для здійснення інтенційної дії за допомогою певних звуків недостатньо єдиного наміру виконати цю дію [...], необхідно використати саме ті слова й висловлювання, які зазвичай використовуються для виконання таких дій» [13, с. 79], тобто дотримуватися певних мовних конвенцій. Подібну думку висловлював Л. Вітгенштейн, стверджуючи, що фраза «Тут холодно» в значенні «Тут тепло» не виконає інтенції адресата, адже «розходиться з конвенцією використання мови» [13, с. 79]. Отже, висловлювання, створювані в мовленнєвих актах, не лише інтенційні та цілеспрямовані, але й конвенційні.

Згідно з В.П. Конецькою саме механізм породження конвенцій якісно відрізняє терміни «мовленнева діяльність» та «комунікація», які вважають синонімічними з огляду на їх полісемантичний характер. Термін «комунікація» в науковій літературі з'явився на початку ХХ століття. У лінгвістику його було екстрапольовано з теорії інформації, адже мова є основним засобом її передачі. Використовуючи за основу лінійну модель «джерело – кодуєчий пристрій – повідомлення – декодуєчий пристрій – приймач», запропоновану американським математиком К. Шеноном, теорія інформації ототожнює мовленнєву комунікацію з процесом кодування-декодування повідомлень.

Зараз термін «комунікація» «має щонайменше три інтерпретації та розуміється, як: а) засіб зв'язку будь-яких об'єктів матеріального і духовного світу; б) спілкування, передача інформації людини людині; в) передача та обмін інформацією в суспільстві з метою впливу на нього. [...] Комунікація виступає посередником між індивідуальною і суспільно усвідомленою інформацією. Ключовою проблемою комунікації вважають механізм, який переводить індивідуальний процес передачі та сприйняття інформації в соціально значимий процес персонального й масового впливу. Цей механізм закладено в мовленнєвій діяльності людей, адже саме в ній реалізуються соціально обумовлені норми і правила спілкування» [9].

Мовленнева діяльність – механізм осмислення мовлення, адже під час актуалізації

мови в мовленні, «крім породження «правильних» (мовних) структур, відбувається формування смислу (у процесі побудови мовленнєвих структур)» [2, с. 58]. М.Ф. Алефіренко висловлює думку про те, що «речення як одиниця мови – це граматично, семантично та логічно «правильна» структура» [2, с. 60], що доводиться прикладом «Colorless green ideas sleep furiously», запропонованим Н. Хомським під час протиставлення категорій «драматичність – осмисленість», а «речення як одиниця мовлення – це цілеспрямоване, осмислене, ситуативно-орієнтоване утворення» [2, с. 60]; тому цілком справедливим виступає твердження В.А. Звєгінцева в праці «Язык и лингвистическая теория» [7] про те, що з семіотичної точки зору мові як знаковій системі притаманні синтагматика й семантика, а мовленню – синтагматика, семантика та прагматика.

Осмислені, цілеспрямовані, ситуативно-орієнтовані речення набувають об'єктивізації в актуальних мовленнєвих актах, перетворюючись на висловлювання. Вихідним моментом мовленнєвого акту виступає мовленнева ситуація (конситуація), тобто «сукупність обставин, в яких реалізується спілкування, система мовних і немовних умов спілкування, необхідних та достатніх для здійснення мовленнєвої дії» [1]. Виступаючи комплексом умов, що спонукають адресата до акту мовлення, мовленнева ситуація обумовлює формування комунікативної інтенції чи наміру, бажання адресата спілкуватися з потенційним адресантом, що втілюється в задумі висловлювання (інформації, яку адресат прагне повідомити) та формує його мотив, котрий виконує спонукальну функцію і, на відміну від цілей мовленнєвого акту, не завжди усвідомлюється. Цілі мовленнєвого акту, досягнення яких передусім передбачає спільність мовного коду адресата та адресанта, також обумовлюються мовленнєвою ситуацією.

Мовний код (мова) у мовленнєвому акті виступає засобом, а мовлення – способом продукування висловлювань, породжуваним у ньому. Спершу в мовленнєвих актах відбувається творення мовлення, сукупність фактів якого утворює мову, що надалі використовується у вигляді наявного об'єктивного знання для формування висловлювань. О.Р. Лурія виділяє чотири етапи породження мовлення. Спершу відбувається «породження мотиву та загального замислу (1 етап), потім – стадія внутрішнього мовлення, яка спирається на

схеми семантичного запису (2 етап). Після неї відбувається формування глибинної синтаксичної структури (3 етап). Завершується породження мовлення розгортанням зовнішнього мовленнєвого висловлювання (4 етап)» [2, с. 55]. Таким чином, формування думки учасників, актуалізація інформації в їх свідомості відбувається шляхом використання внутрішнього мовлення, тому мовленнєвий акт постає процесом переходу від внутрішнього мовлення до зовнішнього та навпаки.

Значним чином від мовленнєвої ситуації залежить планування мовленнєвого акту (довербальна стадія), що передує його фактичній реалізації (вербальній стадії). Згідно з О.С. Іссерс «...для того, щоб планувати будь-які мовленнєві дії, комуніканти повинні володіти певною когнітивною інформацією; мати уявлення про майбутню ситуацію спілкування, про адресата, володіти елементарним досвідом аналізу мовленнєвих дій тощо. Іншими словами, прогноз майбутньої вербальної комунікації будується на основі уявлень про мовленнєвий акт, комунікативну взаємодію (з урахуванням мотивів і цілей мовця та слухача, їх вербальних і невербальних дій) та всієї ситуації в цілому» [8].

Мовленнєва ситуація впливає на вибір жанру висловлювання, відбір адресатом мовних одиниць, граматичних форм і синтаксичних структур, що формують зміст висловлювання, забезпечуючи його зв'язність та цілісність. Складаючи висловлювання, слова не функціонують відокремлено одне від одного, а утворюють єдине ціле; їх значення «співіснують» одне з одним і формують актуальний смисл. Лексичні одиниці, граматичні форми та синтаксичні структури обираються не довільно, а лише на основі певних правил, тому реалізація мовленнєвого акту передбачає необхідність дотримання мовленнєвих правил та норм.

Мовленнєвий акт – ситуативний, розгортається в часі й просторі, тому висловлювання, створені у ньому, є прагматично зумовленими. Висловлювання – це комунікативна одиниця мови, яку включено в структуру актуального комунікативного акту (мовець – слухач – предмет мовлення). Висловлювання завершує мовленнєво-мисленнєве коло: віртуальне судження перетворюється на актуальне (темо-рематичне), а саме висловлювання передає конкретне повідомлення [2, с. 60]. Із формального погляду висловлювання – це мінімальне повідомлення, актуальне в конкретній ситуації мовлення, яке складається

з акустичного або графічного коду; сигнали акустичного коду розгортаються в часі, а сигнали графічного – в просторі.

Як будь-якій одиниці мовлення, висловлюванню притаманні цілеспрямованість та ситуативність, однак «мовлення – це не просто орієнтована на ситуацію мова. Ситуативність – це категоріальна (загальна, абстрактна) властивість мовлення. [...] Ситуативність мовлення (і одиниць мовлення) – це основа розуміння в процесі спілкування, оскільки включає в себе: а) екстралінгвістичні умови мовленнєвого акту; б) комунікативні пресупозиції; в) емоційний фон; г) прагматичний контекст [2, с. 59].

Комунікативні пресупозиції учасників мовленнєвого акту, спільність їх апперцепційних баз значним чином впливають на ефективність та структуру висловлювань. Як зазначає Т.В. Жеребило, пресупозиція – це фонові знання, передтекстова інформація, тобто довготривала пам'ять людини, що включає її знання про світ і власний індивідуальний досвід [6].

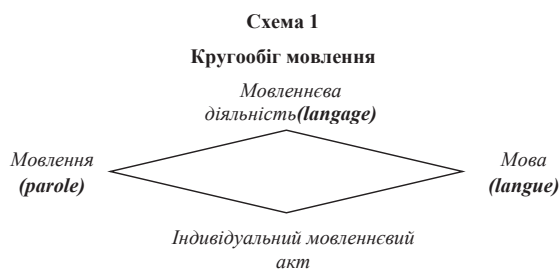
Згідно з Г.П. Грайсом [5] у висловлюванні слід розмежовувати те, про що говориться (saying), і те, що мається на увазі (implicating). Перше збігається з логічним змістом висловлювання, уяв інша частина інформації висловлювання – це «імплікатура», тобто вивідне значення. Отже, в будь-якому висловлюванні наявні два типи значень: 1) пряме, або власне семантичне (загальнономове значення компонентів висловлювання); 2) непряме, чи прагматичне значення (додатковий зміст висловлювання).

Сукупність імпліцитних та експліцитних смислів висловлювань, здатних експлікувати додаткові відтінки значень у залежності від прагматичних цілей учасників акту мовлення, можна адекватно інтерпретувати, володіючи інформацією про мовленнєву ситуацію, що зумовлено «ситуативним» розкриттям компонентів лексичного значення слів, котрі ці висловлювання складають. Оскільки будівельним матеріалом будь-якого висловлювання слугує слово як центральна одиниця мови, воно володіє комунікативно-прагматичним потенціалом, тобто «готовністю брати участь у спілкуванні в якості елемента висловлювання – носія певного «кванта» знання і прагматичного заряду» [4, с. 110].

Оскільки мова – це продукт та інструмент мовлення одночасно, слово створюється і відтворюється в ньому. З одного боку, проду-

куючи повідомлення, мовці використовують наявні мовні засоби, а з іншого – їх породження та затвердження відбувається в індивідуальних актах мовлення, тобто в мовленнєвій діяльності. Таким чином, мовленнєва діяльність – це засіб агрегування мови і мовлення як нерозривної діалектичної єдності, «вона спирається на одиничне (індивідуальні здібності мовця) та загальне (дану йому як члену колективу мову), що проявляється потім у говорінні (мовленні), яке складається з індивідуальних актів спілкування. [...] Тут зіштовхуються мовленнєві механізми (психофізичні та ін.) з власне мовними знаннями. Виникає явище своєрідного кругообігу мовлення (див. схему 1): щоб говорити, люди повинні володіти знаннями мови, але щоб володіти цими знаннями, необхідно «здобути» мову з матеріалу мовлення (фактів мовленнєвої діяльності, а відповідно, з того, що надається в індивідуальних актах мовлення) [10, с. 8].

Висновки. Мовленнєва діяльність – це сукупність мовленнєвих дій адресата й адресанта, які виконують соціальні, комунікативні та прагматичні ролі, зумовлені конкретними екстралінгвістичними чинниками, за допомогою суспільно затверджених засобів (мови) у мовленнєвій спосіб. Співфункціонуючи з іншими видами діяльності, мовленнєва діяльність є комунікативно спрямованою і відповідає комунікативним потребам людини, тому її основна мета полягає в передачі інформації. Мінімальною одиницею мовленнєвої діяльності вважають мовленнєвий акт, тобто цілеспрямовану, інтенційну, конвенційну мовленнєву дію, вихідним моментом якої виступає мовленнєва ситуація як сукупність екстралінгвістичних чинників, що спонукають мовців до спілкування. Мовленнєвий акт є складним процесом формування наміру, мотиву спілкування, усвідомлення його цілей, а також породження висловлювань (ситуативно-орієнтованих, актуальних для

конкретного мовленнєвого акту комунікативних одиниць). Оскільки під час мовленнєвої діяльності відбувається формування смислу логічно, семантично, граматично «правильних» структур мови, вона виступає механізмом їх осмислення. Мова породжується в мовленні та слугує засобом його породження, вона спершу «здобувається» з мовлення, тобто фактів мовленнєвої діяльності, які виступають сукупністю результатів індивідуальних мовленнєвих актів, а потім – використовується в ньому у вигляді знання. Мовленнєва діяльність не може здійснюватися в рамках одного висловлювання, вона складається з багатьох мовленнєвих актів, що належать різним мовцям, тому її вважають механізмом формування і реалізації соціально затверджених норм та правил спілкування.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Азимов Э.Г. Новый словарь методических терминов и понятий (теория и практика обучения языкам) / Э.Г. Азимов, А.Н. Щукин. – М. : Издательство ИКАР, 2009 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу : http://methodological_terms.academic.ru/1660; http://methodological_terms.academic.ru/1671.
2. Алефиренко Н.Ф. Современные проблемы науки о языке / Н.Ф. Алефиренко. – Москва : Флинта, 2014. – 416 с.
3. Арутюнова Н.Д. Фактор адресата / Н.Д. Арутюнова // Известия АН СССР. Сер.лит. и яз. – 1981. – Т. 40. – № 4. – [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : http://plr.iling-ran.ru/upload/book_files/arutyunova_n_d_faktor_adresata.pdf.
4. Гайденок Ю.О. Інформаційний потенціал слова / Ю.О. Гайденок // Науковий вісник Міжнародного гуманітарного університету. Серія: Філологія. – 2015. – Т.1. – № 18. – 240 с.
5. Грайс Г.П. Логика и речевое общение / Г.П. Грайс // Новое в зарубежной лингвистике: Вып. 16. Лингвистическая прагматика. – М. : Прогресс, 1985 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://kant.narod.ru/grice.htm>.
6. Жеребило Т.В. Термины и понятия: Методы исследования и анализа текста: Словарь-справочник / Т.В. Жеребило. – Назрань : ООО «Пилигрим», 2011 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : http://text_analysis.academic.ru/180/BF%D0%BF%D0%BE%D0%B7%D0%B8%D1%86%D0D1%8F.
7. Звегинцев В.А. Язык и лингвистическая теория / В.А. Звегинцев. – М. : Эдиториал УРСС, 2001 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : http://www.aelib.org.ua/texts/zvegintsev__language_and_linguistic_theory__ru.htm.
8. Иссерс О.С. Коммуникативные стратегии и тактики русской речи / О.С. Иссерс. – М. : Эдиториал УРСС, 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <https://ru.scribd.com/doc/215872326/Иссерс> –

- О-С-Коммуникативные-стратегии-и-тактики-русской-речи-2008.
9. Конецкая В.П. Социология коммуникации / В.П. Конецкая. – М. : Междунар. ун-т Бизнеса и Управления, 1997 [Электронный ресурс] – Режим доступа до ресурсу : http://society.polbu.ru/konetskaya_commsociology/ch01_i.html.
  10. Кубрякова Е.С. Номинативный аспект речевой деятельности / Е.С. Кубрякова. – Москва : Наука, 1986. – 159 с.
  11. Лингвистический энциклопедический словарь / под ред. В.Н. Ярцевой. – М. : Сов. Энциклопедия, 1990. – 685 с.
  12. Смелкова З.С. Риторические основы журналистики. Работа над жанрами газеты / З.С. Смелкова, Л.В. Ассуирова, М.Р. Савова, О.А. Сальникова. – М. : Флинта : Наука. – 2003 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://evartist.narod.ru/text3/87.htm>.
  13. Рябинская Н.С. Речь как социальное действие: основные понятия дискурсивного анализа / Н.С. Рябинская // Социологический журнал. – 2002. – 191 с.
  14. Церлюкевич В.К. О языке, речи и речевой деятельности / В.К. Церлюкевич. // Веснік БДУ. Серья 4, Філалогія. Журналістыка. Педагогіка. – 2009. – № 3. – 128 с.
  15. Щерба Л.В. О тройком аспекте языковых явлений и об эксперименте в языкознании / Л.В. Щерба // Языковая система и речевая деятельность. – 1974 [Электронный ресурс]. – Режим доступа до ресурсу : <http://www.philology.ru/linguistics1/shcherba-74a.htm>.

УДК 81'373+81'373.7

ЛЕКСИКО-ФРАЗЕОЛОГІЧНЕ РОЗМАЇТТЯ МОВИ СУЧАСНОГО МІСТА : СОЦІОЛІНГВІСТИЧНИЙ АСПЕКТ

**Гарлицька Т.С., к. філ. н., доцент,
доцент кафедри англійської мови з методикою викладання
Криворізький державний педагогічний університет
ДВНЗ «Криворізький національний університет»**

У статті розглядаються соціолінгвістичні характеристики сучасного міського мовлення на матеріалі української, російської та англійської мов. Подається класифікація лексико-фразеологічних одиниць мовного побуту міста за формами існування та семантичними ознаками; аналізується взаємовплив жаргонних лексико-фразеологічних одиниць різних країн.

Ключові слова: мова міста, жаргон, сленг, арг, просторіччя, сленгові урбаноніми.

В статье рассматриваются социолингвистические характеристики современной городской речи на материале украинского, русского и английского языков. Лексико-фразеологические единицы языкового быта города классифицированы по формам существования и семантическим признакам; анализируется взаимовлияние жаргонных лексико-фразеологических единиц разных стран.

Ключевые слова: язык города, жаргон, сленг, арг, просторечие, сленговые урбанонимы.

Harlytska T.S. LEXICO-PHRASEOLOGICAL VARIETY OF MODERN CITY LANGUAGE: SOCIOLINGUISTIC ASPECT

The article presents the sociolinguistic characteristics of the modern city speech on the material of the Ukrainian, Russian and English languages. Lexico-phraseological units are classified according to the forms of existing and semantic features; the interference of the slang lexico-phraseological units of different countries is also analyzed here.

Key words: city language, jargon, slang, argot, colloquial words, slanguy urbanonims.

Постановка проблеми. Дослідження мови сучасного міста важливе з багатьох причин, адже вона є престижною основою літературної мови – найвищої форми національної мови на кожному етапі її розвитку. Крім того, не знаючи мовного побуту міста, важко оцінити конкретний вклад кожної соціальної групи в розвиток сучасної мови, сучасної культури і через них – усієї сукупності соціальних установок загалом.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Актуальність роботи визначається й тим, що, незважаючи на відсутність чіткої дефініції з теоретичного погляду, поняття «мова міста» є об'єктом дослідження багатьох зарубіжних та вітчизняних мовознавців, починаючи ще з 20-х рр. ХХ ст. (Б. Ларін, В. Жирмунський, Б. Лихачов, Є. Поливанов, М. Фрідман, Л. Щерба, Л. Булаховський, В. Виноградов та ін.). Однак якщо на початку минулого століття поділ мови відбувався по межі: літературна мова – територіально-поділені діалекти суспільних груп (селян, міської буржуазії тощо), а в 50-60 рр. ХХ ст. чільне місце в лінгвістиці посідав інтерес до літературних мов (тому й розгляд усних форм мови відбувався лише з позиції відповід-

ності літературній мові), то лише у 70-80 рр. поживляється інтерес до вивчення «живого» розмовного мовлення, що пов'язано з акцентуванням уваги на соціальному аналізі життя міста. Учені, які раніше надавали перевагу теоретичним аспектам, почали приділяти більше уваги практичним описам мови конкретних міст, зокрема жаргонізації мови, що стала наслідком розмитості меж між літературним стандартом і ненормативною мовою з початку 90-х рр. ХХ ст. Серед мовознавців, які активно досліджують розширення структурних компонентів міської мови, зокрема її жаргонний, сленговий субстрат, варто назвати М. Китайгородську, М. Маковського, Т. Єрофєєву, О. Юнаковську, В. Колесова, О. Селіванову, Л. Ставицьку, С. Мартос, Л. Масенко, Т. Миколенко, Л. Педерсона, Л. Мамфорда, Е. Партриджа, Р. Макдевіда та інших.

Постановка завдання. Однак незважаючи на достатнє зацікавлення проблемою міського мовлення, ряд питань залишається недослідженим, а саме: взаємодія соціолектів із літературною мовою та територіальними діалектами; типологія семантичних, словотвірних процесів у різних соціолектах; жаргонна нео-

логія, пов'язана з іншомовним впливом за умов глобалізації. Мета нашої роботи полягає в представленні лексико-фразеологічного розмаїття мови міст різних країн, що дозволяє не лише визначити етноспецифічні варіанти їх жаргонно-сленгового вокабуляру, але й простежити міжмовні зв'язки та спільні тенденції розвитку міського мовлення. Поставлена мета передбачає розв'язання наступних завдань: класифікувати лексико-фразеологічні одиниці мовного побуту міста за формами існування та семантичними ознаками; визначити та порівняти соціолінгвістичні особливості українського, російського та англійського (британського варіанту) міського мовлення; простежити взаємовплив жаргонних лексико-фразеологічних одиниць різних країн.

Виклад основного матеріалу дослідження. Мовний побут великих міст традиційно пов'язується з виникненням та функціонуванням жаргонної лексики, адже, за словами Л. Ставицької, місто як культурний феномен породжує своєрідну модель поведінки і за своєю природою, як соціальний конгломерат, передбачає вербальну активність жителів, без якої в принципі не можна говорити про комунікативну потужність будь-якої мови. Така вербальна активність обов'язково перехрещується з феноменом розширеного жаргоновживання [6, с. 242]. Однак жаргон не є єдиним елементом міського мовлення, оскільки мовна структура урбаністичної комунікації – складна й неоднорідна.

Оскільки наша робота зорієнтована в напрямку соціолінгвістики, тому важливим елементом дослідження є форма існування мови, що є одиницею соціальної диференціації мови. Основними формами існування мови, які не викликають заперечень жодного із сучасних соціолінгвістів, є літературна мова, народно-розмовна мова і територіальні діалекти. У сучасному постіндустріальному суспільстві домінують становище в загальнонаціональному мовному житті посідають міські усно-розмовні форми спілкування, адже більшість населення розвинутих країн становлять мешканці міст. Дискусійним питанням залишається розмежування проміжних форм існування мови, соціальна причина появи яких зумовлена змішаним складом населення сучасного міста. До них зараховують різні проміжні перехідні типи мовлення, що використовуються в розмовно-побутовому спілкуванні, але не мають територіально обмеженого характеру (койне, просторіччя, інтердіалект, суржик, піджин,

креол), і різні соціальні діалекти (сленг, професійні, корпоративні жаргони, арго).

Термін *соціолект* є одним з основних у соціолінгвістиці й визначається як різновид мови, що характеризується її використанням у межах певної соціальної групи – станової, професійної, вікової тощо [5, с. 205]. За словами О. Селіванової, соціолект – це динамічна лексична система, яка характеризується нетривкістю в часі й може проникати до літературної мови через ЗМІ та тексти художньої літератури [4, с. 330]. Традиційно до соціолектів зараховують арго, жаргон та сленг. Більшість дослідників (Т. Кондратюк, Т. Миколенко, Л. Ставицька, С. Мартос, Є. Степанов, Н. Третяк) пропонують розмежовувати ці поняття. Адже жаргон відрізняється від арго відсутністю криптологічної функції, однак, на відміну від сленгу, жаргон не виходить за певні рамки групи, не набуває широкого поширення [3, с. 4]. Крім того, термін «сленг» походить з англійської мови і більш притаманний західній лінгвістичній традиції. Зважаючи на розмитість меж між сленгом та жаргоном, ми пропонуємо поділяти соціолекти на жаргони, ототожнюючи їх зі сленгом (особливо якщо йдеться про англійську мову), та арго (зашифрованою, таємною й умовною лексичною системою, налаштованою на повне соціальне відмежування).

Отже, сленг (жаргон у широкому розумінні) – це практично відкрита мовна підсистема ненормативних, стилістично знижених лексико-фразеологічних одиниць, які виконують експресивну, оцінну (звичайно негативну) та евфемістичну функції [6, с. 42]. Жаргон (у вузькому розумінні) – це напіввідкрита лексико-фразеологічна підсистема, яка застосовується тією чи іншою соціальною групою задля відособлення від решти мовної спільноти [8, с. 13].

Жаргон традиційно прийнято поділяти на загальний та спеціальний. Загальний жаргон (загальний сленг, жаргонізована розмовна мова, жаргонізована лексика, жаргонна лексика) – той шар сучасного жаргону, який не є належністю окремих соціальних груп, із достатньо високою частотністю трапляється в мові ЗМІ і який однаково використовують (або, принаймні, розуміють) усі жителі великого міста, зокрема освічені носії літературної мови [2, с. 4]. Як свідчить проведене дослідження, загальний сленг є досить поширеним мовним надбанням українського, російського та англійського міст, він зрозумілий для всіх соціальних верств населення, має яскраво

виражений емоційно-експресивний характер та є відносно стійким для визначеного періоду. Наприклад: *бандера* – мешканець Західної України, *бичок* – недопалок, *лимон* – мільйон грошових одиниць, *тачка* – легковий автомобіль, *чурка* – 1) недалеко, розумово відстала людина; 2) житель Кавказу, Середньої Азії, *ящик* – телевизор – в укр. мові; *башилять* – платити, *белка* – біла гарячка, *блатной* – людина, що має зв'язки в кримінальному світі, *борзый* – нахабний, *жара* – велика кількість справ, роботи, *клюв* – ніс, *ласты* – кінцівки, *облапошить* – пограбувати – в рос. мові; *askers* – гроші, *A.D. (adrugaddict)* – наркотично залежний, *alms(-house)* – грубий, зневажливий, *dun* – критикувати кого-небудь, *ha-ha* – марихуана або гашиш, *nugget* – монета вартістю в один фунт – в англ. мові. Як зазначає В. Гордієнко, поширенню сленгової лексики, її переходу до розрядзагального сленгу сприяють, насамперед, засоби масової комунікації, реклама, масова культура. Залучення носіїв мови різного віку та соціального стану до використання сленгу відбувається шляхом внутрішньо сімейної комунікації (вплив молодших членів родини на мову старшого покоління) і побутового міського спілкування [1, с. 12].

Спеціальний жаргон поділяється на професійний та груповий (корпоративний). Професійний жаргон – це образно-експресивні, лаконічні слова та вислови, що мають нейтральні відповідники і побутують переважно в усному мовленні людей певної професії чи роду занять, об'єднаних спільністю інтересів, звичок, соціального стану [6, с. 37]. Незважаючи на те, що не всі соціально-професійні групи здатні порушити професійно-групову замкненість і стати надбанням інтержаргону, розмовної мови, міського сленгу (наприклад, мова вуличних крамарів, банкірів, бухгалтерів, мисливців, рибалок тощо), роль професійного сленгу в мовному побуті міста надзвичайно важлива, адже ті слова, яким «судилося стати на «слуху», влитися в більш широкі страти (жаргон спортсменів, водіїв, журналістів, комп'ютерників, музикантів, бізнесменів, політиків)» [6, с. 229], мають можливість вийти за межі вузькопрофесійного середовища в галузь просторіччя та літературної мови.

Однією з основних цілей вживання професійного сленгу є створення емоційно-експресивного ефекту, що досягається за рахунок метафоричного переосмислення кодових слів та виразів, надання їм образного

смислу, наприклад: *могила* – автомобіль Jeep (автомоб.), *Лариса* – їжа, яку шахтарі беруть на роботу з дому (гірн.), *глухар* – нерозкритий злочин (міліц.), *шпаківня* – домбра, балалайка (муз.), *карасі* – брудні шкарпетки (мор.), *бублик* – оцінка «0» балів (спорт.), *персик* – персональний комп'ютер (комп.) – в укр. мові; *Шурочка* – шизофренія, *скрипач* – пацієнт із порізаними венами (мед.), *блоха* – дрібна помилка в перекладі (перекл.), *бандура (банка)* – комп'ютер, *мозги* – оперативна пам'ять, *тараканы* – мікросхеми (комп.), *пасажи́р* – покупець, *шило* – дуже поганий офісний об'єкт (ріелт.) – у рос. мові; *crumpet* – старі люди (мед.), *ontop* – на місці злочину, на гарячому (міліц.), *parlyaree (parliari)* – сильний італійський вплив у танцях, музиці (муз.), *rockie* – новачок (спорт.) – в англ. мові.

Ще однією характерною рисою професійних жаргонів є фразеологізми, однак вони більш властиві українській та російській мовам, що свідчить про більш широкий спектр мовних можливостей та про надзвичайно високий креативний потенціал українців та росіян, наприклад: *йти на банку* – йти випивати, *давати гусака* – вручати шахтарям гроші за те, що за домовленістю з адміністрацією вони перевиконали план видобутку вугілля, *день фантиків* – день, коли шахтарі отримують зарплату, *день шахтаря* – зарплата (гірн.), *бути на борту* – бути в складі програмно-технічного забезпечення комп'ютера, *важкий драйв* – жорсткий диск (комп.), *наукова дунька* – видавництво «Наукова думка» в м. Києві, *братська могила* – наукова праця багатьох авторів (наук.), *колгосп на колесах* – спільнота приватних водіїв (автомоб.), *грити лавку* – перебувати на лавці штрафників (спорт.), *травити тюльку (люльку)* – відпускати канат (мор.) – в укр. мові; *давить клопов* – працювати на комп'ютерній клавіатурі, *киллануть процес* – зняти програму в комп'ютері, *сидеть на машині (поразмити клавіатуру)* – працювати на комп'ютері (комп.), *закатать банку* – забити гол, *играть в воздухе* – у футболі грати головою – у рос. мові; *brownenvelope* – повне зізнання у скоєнні злочину, *putone'shandsup* – зізнаватися (міліц.), *Buffalo Bill* – каса, грошовий ящик (торг.), *slingone'shook* – йти, покидати (шахт.) – в англ. мові.

Корпоративний (груповий) жаргон – соціально зумовлений різновид національної мови, заснований на виокремленні людей за соціальними ознаками, віком, способом життя, за видами, не пов'язаними з профе-

сійною діяльністю, за спільністю інтересів; різновид соціальних діалектів [5, с. 50]. До групового жаргону належить молодіжний, військовий сленг, а також арго алкоголіків, наркоманів, сексуальних меншин тощо. Найчисленнішою групою жаргонізмів у сленговій системі будь-якої мови є молодіжний сленг, підвидами якого є сленг студентів та школярів. Прагнення молодих людей виділитися серед натовпу, бути дотепними, влучними та сучасними стало причиною виникнення надзвичайно великої кількості жаргонних слів та фразеологічних виразів, особливостями яких є створення гумористичного ефекту, високий емоційно-експресивний потенціал та розгалужена система дериваційних процесів (основоскладання, телескопія, скорочення слів, деабрєвіація, мовна гра тощо), що характеризує молодих людей як креативних, дотепних, кмітливих користувачів мовою. Наприклад: *засухарений* – пригнічений, *затихарити* – приховати щось, *мор допис* – обличчя, *понтотовоз* – фунікулер, *пішкарус* – ходіння пішки, *скотобус* – автобус, *керя* – класний керівник, *олдовий* – старий (від англ. old), *відфейсувати* – побити когось по обличчю (від англ. face), *дрінкати* (*дрінькати*) – пити ((частіше спиртні напої), від англ. drink), *ОБС* – ненадійне джерело інформації (Одна Баба Сказала), *постав кеди в куток* – вираження недовіри, *двинути стрілу* – не прийти на побачення – в укр. мові; *безвалетный* – недоумкуватий, *нахвостник* – шпилька для волосся, *шифроваться* – приховувати якусь інформацію про себе, *ветрогоны* – плавки, *булко тряс* – шейпінг, аеробіка, *тёмнолапость* (*тёмноухость*) – невіглас, *очкозавр* – трус, *битковоз* – переповнена маршрутка, *перенайтать* – переночувати (від англ. night), *ОРЗ* – той, хто кинув пити (ОРЗ – очень резко завязал), *забейся в тубик* – прохання замовкнути, *колхоз «40 лет без урожая»* – безнадійна справа – у рос. мові; *blotto, botto = bottle* – пляшка, *doggo, drinko, dumbo, eggo* – лиса людина, *beeswax* – справа, заняття, *brokenarm* – залишки їжі, недоїдки, *whitewash* – перемогти у грі, *mathemagician* – людина, яка дуже добре розуміється на математиці, *absotively* – дуже позитивно, *bo* – людина, хлопець (від bimbo), *FBI* (ФБР) – товстий, чорний невіглас (FBI – fat, blackandignorant), *SOS* – та сама старизна (SOS – thesameoldstuff), *excusemeforbreathing* (*living*) – сильний саркастичний докір, *towalkonsunshine* – бути дуже задоволеним, щасливим – в англ. мові.

Досить численними є військові жаргонізми, основними функціонально-стилістич-

ними рисами яких є перевага конотації над денотацією, дещо негативна спрямованість оціночної семантики окремих сленгізмів, прагнення до лаконічності, розгалужена внутрішня синонімія та багатозначність, наприклад: *баклан* – 1) солдат осіннього призову, 2) льотчики морської авіації, *беемпешка* – бойова машина піхоти БМП, *білуха* – натільна солдатська білизна, *підгузник* – солдат строкової служби першого півроку служби, *черпак* – солдат строкової служби, який відслужив рік – в укр. мові; *автострада* – майданчик для шиккування солдат, *бацильница* – загальний котел, із якого розливають суп солдатам, *взлётка* – коридор в казармі, *губарь* – порушник військової дисципліни, що знаходиться на гауптвахті, *дрыщ* – солдат-новобранець, *замнал* – замісник командира по політичній частині – у рос. мові; *camelmeat* – несмачна їжа, *monkeyclothes* – парадна форма одягу, *fruitsalad* – орденські стрічки, *ashandtrash* – тиловики, *ballgame* – маневри – в англ. мові.

Не менш важливим з-поміж інших соціолектів є також арго – один з різновидів соціальних діалектів, штучно створювана умовна говірка якої-небудь вузької замкненої соціальної або професійної групи, незрозуміла для сторонніх [7, с. 31], тобто мова «соціального дна», декласованих та антисоціальних елементів (рекетирів, злодіїв, жебраків, бомжів, картярів-шулерів тощо), яка використовується не лише для таємного спілкування, а й як засіб своєрідної мовної гри, розваги. У сучасному місті найбільш поширеним є кримінальне арго, яке, набуваючи різних семантичних відтінків, активно поповнює лексичні ряди інших видів соціолектів. У кожній із досліджуваних мов лише частина кримінальних арготизмів є утвореннями від іншомовних коренів, решту ж слів становлять загальновідомі слова із прозорою чи не зовсім ясною внутрішньою формою і своєрідною будовою, невідомими в загальнонародній мові, наприклад: *ботати* – говорити, *будка* (*наспорт*) – обличчя, *вакуум* – камера одиночка, *голуби* – гроші, *колеса* – чоботи, ноги, *мозоль* – людина із села, *тюлень* – п'яний, *фараон* – міліціонер; сторож – в укр. мові; *болт* – вираження захоплення, страху, *козырь* – начальник, *крест* – людина, що не знає злочинських законів, *масло* – мозок, *медуза* – нахабна людина, *полбаяна* – півлітра горілки, *трамвай* – новенький в камері, *щербёнка* – сухарі – у рос. мові; *agg* – агресія, *banged-up* – ув'язнений, *bar* – мільйон доларів, *gob-*

grabbing – передача незаконних предметів чи речовин із рук у руки, *knocker* – позичальник грошей, *lam* – втекти з тюрми, *milned-up* – той, хто перебуває в карцері, *porridge* – термін ув'язнення – в англ. мові. Слід зазначити, що арготизми стоять поза межами літературного вжитку і в письмовій формі можуть бути виправдані лише в мові персонажів художнього твору.

Ще одним типом мовлення, який активно обслуговує мовний побут українського, російського та англійського міст, є просторіччя (в англійській мові вони визначаються як “commoncol loquial vocabulary” – загальні розмовні слова) – один із структурно-функціональних різновидів загальнонародної мови, який, не маючи територіальних або вузькоспеціальних обмежень, разом з діалектами та жаргонами протистоїть літературній мові, її розмовному стилю [7, с. 536]. Просторіччя дуже часто важко відрізнити від сленгових слів, однак вони мають більш фамільярне забарвлення і частіше використовуються в усному мовленні. Найвизначальнішою ознакою просторіччя є усвідомлення його як соціально нижчого і «неправильного» різновиду загальнонародної мови; така анормативність виявляється на всіх мовних рівнях – фонетичному, морфологічному, лексичному, синтаксичному. Як і соціолекти, вони активно функціонують в усному мовному побуті містян, у публіцистиці, художніх текстах, рекламних оголошеннях, на радіо й телебаченні та завдяки своїй експресивності служать для оживлення тексту і встановлення контакту з масовою аудиторією, надають висловлюванню невимушеності та простоти, наприклад: *валом* – багато, *балдіти*, *відгамселити*, *капсу* – в укр. мові; *балдѣж*, *по-барбану*, *ахнуть*, *трѣшка* – трикімнатна квартира – у рос. мові; *s'mon(comeon)* – давай, ходімо, *manup* – ризикувати, *s'long (solong)* – так довго, *gimme (giveme)* – дай мені, *demo (demonstration)* – демонстрація – в англ. мові.

Ще однією складовою мовного життя будь-якого міста є його топоніміка, зокрема сленгові урбаноніми (неофіційні найменування урбаністичного простору). Урбаноніми – це вид топонімів, які позначають власне ім'я будь-якого внутрішньоміського топографічного об'єкта. У комплексі вони утворюють вербалізований знаковий код просторової організації міста. Міста різних країн мають певний набір неофіційних найменувань міських реалій, які відображають мовні та соціокультурні особливості окремої нації.

Розглянувши сленгові урбаноніми на прикладі Херсона, Омська та Лондона, ми визначили їх спільні риси, що мають яскравий вияв на рівні дериваційних процесів. Так, спільними способами словотворення сленгових урбанонімів є скорочення та «обігрування» форми слова, пов'язане з тенденцією до мовної економії, а також гра слів та інші лексичні модифікації, що служать для вираження іронії та задля створення комічного ефекту. Наприклад: *Перекопка* – вул. Перекопська, *Роза* – вул. Рози Люксембург, *Зьобра*, *Полосуха*, *Коні-зебри* – дискотека «Зебра», *Дані*, *Крячки*, *Макряк*, *Утьонок*, *Дочмак*, *Мудак* – ресторан «Мак Дак» (Херсон); *Будашка* – вул. Бударина, *Даман* – мікрорайон Даманський, *Голодний* – продуктовий магазин із бідним асортиментом, *Костыль*, *Эскимос* – кінотеатр «Космос» (Омськ); *Ally Pally* – Alexandra Palace, *BuckHouse* – Buckingham Palace, *Chinatown* – ChinesequarterofSoho (китайська частина Сохо у Лондоні), *Chepe* – Cheapside (вулиця) (Лондон).

Висновки. У сучасному мовному побуті міста важливе значення належить проміжним перехідним типам мовлення (соціальним діалектам, просторіччю, койне), які мають багато спільних рис у трьох досліджуваних мовах. Серед професійних лексичних та фразеологічних жаргонізмів в українській, російській та англійській мовах найбільш вагомими є спортивний, медичний, журналістський, комп'ютерний, музичний, політичний сленг, адже він має можливість вийти за межі вузькопрофесійного середовища в галузь просторіччя та літературної мови. Найчисленнішою групою корпоративних жаргонізмів є молодіжний сленг, особливостями якого є створення гумористичного ефекту, високий емоційно-експресивний потенціал та розгалужена система дериваційних процесів. Серед арго найбільш поширеними у трьох мовах є кримінальні арготизми, більшість з яких становлять загальновідомі слова із прозорою чи не зовсім ясною внутрішньою формою і своєрідною будовою, невідомими в загальнонародній мові. Просторіччя, характерні для російської та української мов, завдяки своїй експресивності служать для оживлення тексту, встановлення контакту з масовою аудиторією і надання висловлюванню невимушеності. Сленгові урбаноніми окремих міст України, Росії та Англії, засновані на скороченні та «обігруванні» форми слова, а також гри слів та інших лексичних модифікаціях, служать для вираження іронії та задля

створення комічного ефекту. Подальшими розвідками нашої роботи є дослідження міського мовлення крізь призму художніх текстів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гордієнко В.А. Формування загального сленгу в сучасній російській мові : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.02 «Російська мова» / В.А. Гордієнко. – К., 2006. – 19 с.
2. Ермакова О.П., Земская Е.А., Розина Р.И. Слова, с которыми мы все встречались: толковый словарь русского общего жаргона: Ок. 450 слов / под общим руководством Р.И. Розиной. – М. : Азбуковник, 1999. – 320 с.
3. Миколенко Т.М. Український міський сленг (на матеріалі усного мовлення тернопільців) : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філолог. наук : спец. 10.02.01 «Українська мова» / Т.М. Миколенко. – К., 2006. – 21 с.
4. Селіванова О.О. Сучасна лінгвістика : напрями та проблеми : Підручник. – Полтава : Довкілля-К, 2008. – 712 с.
5. Словарь социолингвистических терминов / [отв. ред. В.Ю. Михальченко]. – М. : Ин-т языкознания РАН, 2006. – 312 с.
6. Ставицька Л. Арго, жаргон, сленг: соціальна диференціація української мови / Л. Ставицька ; Укр. наук. ін.-т Гарвардського ун-ту, Ін-т Критики НАН України, ін.-т укр. мови. – К. : Критика, 2005. – 464 с.
7. Українська мова : Енциклопедія. – 2-е вид. – К. : Українська енциклопедія ім. М.П. Бажана, 2006. – 820 с.
8. Химик В.В. Поэтика низкого, или просторечие как культурный феномен / В.В. Химик. – СПб. : Филологический факультет СПбГУ, 2000. – 272 с.

УДК 316: 811.134.2

СПЕЦИФІКА ВИРАЖЕННЯ НЕВЕРБАЛЬНОГО ЗАПЕРЕЧЕННЯ В ІСПАНСЬКІЙ КОМУНІКАЦІЇ

Глуцук-Олея Г.І., к. філ. н.,
доцент кафедри романо-германських мов
Херсонський державний університет,
докторант кафедри іспанської та французької філології
Київський національний лінгвістичний університет

У статті розглядається функціонування невербального заперечення в іспанській культурі, надаються результати й приклади його вживання й інтерпретації. Як і вербальне заперечення, невербальне відображає суб'єктивне ставлення мовця й оцінювання ним інформації, а також фізичну реакцію на неї.

Ключові слова: заперечення, невербальна комунікація, жести, паралінгвістичні засоби.

В статье рассматривается функционирование невербального отрицания в испанской культуре, предоставляются результаты и примеры его использования и интерпретации. Как и вербальное отрицание, невербальное отражает субъективное отношение говорящего и оценивание им информации, а также физическую реакцию на неё.

Ключевые слова: отрицание, невербальная коммуникация, жесты, паралингвистические средства.

Glushchuk-Oleia G.I. SPECIFIC FEATURES OF NONVERBAL NEGATION EXPRESSION IN SPANISH COMMUNICATION

The article considers the function of nonverbal negation in Spanish culture and presents the results of its using and interpretation. As well as verbal negation nonverbal reflects the speaker's subjective attitude and evaluation of information and their physical reaction on it.

Key words: negation, nonverbal communication, gesturers, paralanguage.

Постановка проблеми. Спілкування представляє собою складну взаємодію власне мовленнєвих (вербальних) і немовленнєвих (невербальних) засобів. Цілком зрозуміло, що під вербальним запереченням розуміється сукупність мовних засобів різного лінгвістичного статусу, об'єднаних однією семантичною функцією і спрямованих на вираження певного змісту, в нашому випадку – мовний інструментарій вираження заперечення конкретної мови. Якщо мовному (вербальному) запереченню присвячено чимало праць і наукових доробок у мовознавстві, то невербальне (позамовне) заперечення, насамперед в іспанській мові, системно не описано, причому саме воно може переймати головні комунікативні функції в процесі спілкування.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивченню невербальної комунікації в сучасній лінгвістиці взагалі та іспаністиці зокрема, а також її значенню в міжкультурній комунікації значну увагу приділяють І.В. Ковалинська, А.Й. Паславська, І.І. Серякова, S. Ascaso, А. М. Cestero Mancera, F. Royatos та ін. Виділяють такі засоби реалізації невербальної комунікації, в тому числі заперечення: жести, погляд, міміка, моторика тіла (пози), дистанція, паралінгвістичні засоби тощо

[3; 5, с. 102; 7, с. 72–105; 16]. І.І. Серякова вдало порівнює функцію невербальних засобів, що завжди супроводжують вербальні та активізуються залежно від певних контекстуальних умов, а іноді переважають словесні дії за реактивністю, експресивністю та раціональністю в дискурсах різних жанрів, із роллю Санчо Панси поряд славетного Дона Кіхота [5, с. 7].

Постановка завдання. Актуальність студії зумовлена тим, що, незважаючи на достатню кількість наукових праць із невербального спілкування, належна увага вивченню невербального заперечення в іспанській мовній комунікації, яке відіграє провідну роль в іспанській комунікативній поведінці і є частиною іспанської мовної свідомості, не приділялася. **Мета статті** – визначення способів вираження невербального заперечення, конкретизація засобів його реалізації та їхня інтерпретація.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вивченням невербальних знаків спілкування займається невербалістика – комунікативний напрям лінгвістики, що студіює функціональну значимість невербальних дискурсивних практик у різних лінгвокультурних ситуаціях. Ця наука знаходиться на перетині

досліджень біологічної і соціальної природи людини, саме тому вивчення невербальної поведінки особистості сприяє розумінню таких сутностей буття, як мова і культура [5, с. 10–11]. У даному випадку можна говорити про «невербальну картину світу» [5, с. 64], що вміщує концепти «жест», «обличчя», «поза» тощо і являє собою цілісну систему суджень і знань про всі невербальні компоненти, які вживаються в комунікативному процесі. Нюанси, які надають оптико-кінетичні засоби, є неоднозначними в різних національних культурах, через це невербальну мову певної країни варто вивчати як і словесну, оскільки загальних норм невербальної комунікації для людства в цілому не існує [2, с. 14]. Неможливо точно підрахувати кількісно їхнє вживання, показники дослідників різняться, наведемо уніфіковані дані: на них припадає від 60 до 80% інформації, і лише 20-40% передається вербально [4, с. 496]. Саме залучення невербальних знаків, їхня частотність, нормативність, експресивність залежить від багатьох чинників, таких як: темперамент співрозмовників, їхній емоційний стан, близькість, динаміка стосунків, особистісні якості, комунікативні компетенції, соціальний статус, вікові особливості, місцевість проживання (місто або передмістя, столиця), належність до певної групи, субкультури чи сексуальних меншин.

Невербальну поведінку і взаємодію людей та невербальну комунікацію, яка в кожній культурі має свою специфіку, вивчає невербальна семіотика [2, с. 17], куди відносять такі розділи: аускультация (вчення про сприйняття звуків, аудіальне поведіння людей під час спілкування), гасстика (наука про споживання і приготування певних продуктів, харчову символіку, поведінку за столом, як, наприклад, облизування тарілок, пальців, сьорбання, відрижка тощо); ольфакція (вивчає мову запахів та їхню роль у процесі комунікації), системологія (наука про предмети / артефакти, якими оточують себе люди, аксесуари, макіяж, вбрання (колір, стиль) тощо та їхнє значення у комунікативному процесі). Нам видається доцільним приділити увагу невербальному вираженню заперечення в іспанській мові та суміжних із ним понять, таких як відраза, невдоволення, презирство, несхвалення, агресія, небажання тощо, і заповнити ті лакуни, які існують у сучасній іспаністиці. Мовлення іспаномовних народів, незважаючи на те, що воно є специфічним для кожного різновиду національних варіантів іспан-

ської мови, надзвичайно насичене жестами і мімікою, що зумовлено своєрідністю їхньої психіки [6, с. 20]. Характерні риси іспанців – особиста незалежність, індивідуалізм, войовничість (не мілітаризм), експансіонізм, вітальність (життєлюбність), фанатизм, що прослідковується в зовнішній історії і який є однією з частин національного духу; іспанець – тип пристрасної людини, чий фокус буття сконцентрований на ній самій, через що їй складно дається дискурсивне спілкування та систематичне мислення [7, с. 73–74].

Хронеміка – наука про час комунікації, його функції в різних культурах, продовження погляду, жесту [11, с. 75] тощо. Наприклад, в іспанській культурі прийнято довго прощатися, якщо буде навпаки – означатиме, що людина не зацікавлена в спілкуванні, а зустріч була неприємною. У нашій роботі ми концентруємося на дослідженнях іспанського культурного аспекту комунікації із вираженою національно-культурною семантикою. Так, А. М. Сестеро Мансера та Ф. Поятос розділяють такі різновиди часу [10, с. 131; 13, с. 15]: концептуальний, що представляє поєднання поведінкових звичок, пов'язаних із протіканням часу в певній культурі (цінують його чи ні, сприймають як конкретне чи абстрактне, вплив часу на людську діяльність: планування, виконання однієї / кількох дій – із цієї точки зору культури поділяються на монохронічні, на півночі Європи, та поліхронічні – на півдні, сюди ж відносять активність / пасивність, пунктуальність / запізнення, часи і тривалість прийняття їжі тощо); соціальний, який полягає в єдності культурних знаків, що регламентують час різних соціальних стосунків (збори, співбесіди, зустрічі); інтерактивний – указує на протікання знаків інших комунікативних систем, надаючи інформативне значення, посилюючи або змінюючи конотацію цих елементів (довгота складів, паузи, продовження обійм / потискання рук тощо). Так, мешканці Середземномор'я належать до поліхронічних культур, пунктуальність не є особливою рисою іспанців (нормальним вважається запізнення до 20 хвилин), у мові це виражається такими фразами (наприклад, під час угоди про зустріч [12, с. 3, с. 6]): *quedamos sobre las ocho / quedamos de ocho a ocho y cuarto en tu casa*; або аргументи продавця чи клерка, який не може вчасно обслуговувати (оскільки в цей час може розмовляти з іншим): *un minuto / un momento, ahora estoy con usted*. Навіть планування відпочинку або вільного часу вони залишають на

останній момент, неочікувано вигадують план дій та з легкістю змінюють його. За іспанцями спостерігається так зване часове зміщення, тобто час у них ніби розтягується на пізніше (*hacia un "más tarde"*) порівняно з іншими культурами. Варто згадати одну з найвідоміших картин С. Далі «Постійність пам'яті», або її народні назви «М'які годинники» (*Los relojes blandos / Los relojes derretidos*), «Плинність часу», «Профіль часу», в якій годинники розтікаються як плавлений сир. Так, ранок продовжується до сніданку, а снідати в Іспанії із легкістю можна після 13.00 [16, с. 205–206]. Цікаво, що коли пропонують зустріч опівдні (*a mediodía*), не варто сприймати її десь о 12.00, оскільки іспанці мають на увазі час обіду, а це приблизно з 14 до 15 години, тож певними словами це може уточнюватися (*en horas de comida*). Також існує негласний розпорядок телефонних дзвінків, щоб не турбувати під час сністи чи не переривати прийом їжі – *permisividad telefónica*, незнання або порушення якого може призвести до непорозуміння та означати невихованість і неповагу.

Проксеміка займається вивченням норм просторової та часової організації спілкування, відображає дистанцію (відстань, кут повороту, персональний простір), допоміжні засоби спілкування (особливості статури та особисті предмети, такі як окуляри, прикраси, сигарета тощо) [2, с. 172–173]. Іспанці належать до так званих контактних культур, вони характеризують себе «*muuy tocadores*», тобто дотики в іспанській комунікації постійно супроводжують розмову, що є типом надмірного тілесного контактування (*expletivo corporal*) [16, с. 201]. Тримання дистанції й уникнення дотиків може сприйматися негативно. Тактильна активність в Іспанії спостерігається більше в пересічних людей (*clases populares*) і жінок, оскільки, можливо, таким чином вони компенсують брак мовних експресивних засобів комунікації [16, с. 202]. Такесика / гаптика досліджують систему дотиків і торкань, які виконують у спілкуванні функції індикатора статусних і рольових взаємин, показують ступінь близькості співрозмовників більше, ніж інші невербальні засоби, а їхнє неадекватне використання може призвести до комунікативного непорозуміння, конфлікту і провалу в спілкуванні [2, с. 199]. Наприклад, іспанці при зустрічі як зі знайомими, так і незнайомими людьми супроводжують привітання двома поцілунками, що може насторожити чи шокувати представника

неконтактної культури. Це пов'язано з національною специфікою концептуалізації простору [2, с. 180].

Проксемічна поведінка може додатково реалізовуватися кінетичною або руховою активністю. Кінетика вивчає значення рухів та поз і їхню інформативність, що також передається виразом обличчя та корпоральними жестами. Не менш вагомим є візуальний контакт, що саме досліджує окулесика. У контактних культурах, якою є іспанська, уникнення погляду, відведення очей або розглядання якихось дрібничок під час спілкування може трактуватися як невихованість, незацікавленість, пасивність, неповага до співрозмовника, небажання вести чи продовжувати бесіду за певною темою. Натомість широко розплющені очі можуть сигналізувати про обурливість, незгоду, агресивне налаштування, відхилення, неприйняття [3, с. 142]. Погляд також є важливим передавачем інформації. В Іспанії довгий погляд або роздивляння співрозмовника не вважається образливим. Проте людина з північної Європи, США чи-то Брюсселя, особливо жінка, в Іспанії сприйматиме відкриті погляди незнайомих як нахабні, водночас іспанка на вулицях Нью-Йорка або Стокгольма відчуватиме свою незначущість і мізерність через відсутність таких в її бік [16, с. 200]. Стосовно жестів, то вони поділяються на вроджені / набуті, універсальні / культурно-специфічні. Поряд із традиційними комунікативними та інформативними жестами окремо виділяються так звані «жести-бур'яни» в кожній культурі, що не несуть смислового навантаження (заламування пальців, рук, поправлення одягу тощо), та інвективні (грубі ненормативні) жести, які мають на меті моральне приниження та образу співрозмовника [7, с. 23].

Дослідивши роботи з невербального спілкування [2; 3; 4; 7; 8; 13; 16], а також електронний словник іспанських жестів [15], ми зробили спробу скласти корпус невербального заперечення і суміжних із ним понять. Варто зазначити, що інтерпретація кожного окремого жесту залежить від різних чинників: мовного і позамовного контексту, статусу співрозмовників і їхніх стосунків. Широко зрозумілими і майже універсальними негативними і заперечними жестами, властивими також іспанській висококінетичній культурі [2, с. 93], є: показування середнього пальця; махання вказівним пальцем із боку в бік (непогодження, заборона чогось); позіхання (нудота, нудьга); затуляння очей, вух долонями чи пальцями

(небажання бачити / незмога повірити в щось, слухати); прикладання вказівного пальця до рота, висування правої руки долонею вперед, імітація застібання рота блискавкою (перебивання, заборона говорити); кулак великим пальцем донизу – римський жест (усе погано, провал); стискання плечима з певним виразом обличчя або нахилом голови вбік (незнання, невпевненість у чомусь); стискання плечима водночас із розкриттям долонь (невпевненість); насуплення і схрещення рук на грудях (образа, обурення, небажання спілкуватися); жест, який імітує виривання волосся із голови (крайні ступень обурення, злості, роздратування, відчаю тощо); споглядання годинника, стукання ногою по підлозі (нетерплячість, незацікавленість); крутити великим пальцем біля носа, плескати по верхній частині стегна (насміхатися); махання кулаком вверх-вниз біля грудей (обурення, роздратованість, невдоволення); рух руки зліва направо повернутою донизу долонею або великим пальцем (погроза, агресія, небажання контактувати); затуляння рота долонею (острах, що не слід було щось говорити); висування однієї / обох рук долонями вперед (небажання спілкуватися, застереження).

Цікавими з точки зору походження і виразності є жести, що передають презирство і зневагу та ступені їх градації. Презирство пов'язується з відразою, що є своєрідною за своєю природою: воно свідчить про щось гидливе на смак і може бути викликано таким же відчуттям через запах, зір і навіть дотик. Саме тому в жестах, що виражають це почуття, активно використовується міміка й асоціативні з певними діями жести: відмахуванні від чогось; спльовування або демонстрація язика; розтягування губ на кшталт посмішки; закочування очей, відведення погляду як демонстрація, що людина не варта нашого погляду; за допомогою активності м'яз носа та рота – верхня губа піднімається, м'язи носу скорочуються, носовий прохід звужується, що може супроводжуватися фирканням або іншими паралінгвістичними засобами, ніс при цьому може прикриватися долонею або затулятися пальцями (аналогічними діями людина намагається позбутися впливу неприємного запаху, тобто виражаючи зневагу таким жестом ми показуємо, що від іншої людини тхне [1, с. 237–238]). Пльовання також є свідченням презирства і зневаги (як намагання звільнитися від чогось неприємного [1, с. 243; 16, с. 198]).

Гидування як крайній ступінь презирства виражається активним рухом м'язів рота як

імітація випорожнення шлунка (ніби з'їли щось вкрай неприємне), цей жест (із додаванням пальців до рота) є дуже поширеним в Іспанії. Також іспанцям властивий жест – що інтерпретується як презирливий – роздавлювання паразита нігтями великих пальців [16, с. 198] та його варіанти – ляскання пальцями (що іноді трактується як незначущість, відсутність чогось, заперечення), катання або тримання ніби чогось крихітного між пальцями. Стомленість від чогось, пересиченість чимось іспанці теж показують своєрідно, прикладаючи пальці до Адамового яблука, до чола або торкаючись маківки з характерними звуками «*Uuff!*». Неповага і агресія, навіть погроза демонструються плесканням долонею по кулаку; небажання спілкуватися / бачити певну людину демонструє релігійний жест – хрест вказівними пальцями, або ж його варіант – «руки як ножиці», що символізує категоричне припинення якоїсь дії чи комунікації [4, с. 140]. Махання долонею паралельно тулуба свідчить про складність, безвихідь із якоїсь ситуації або вказівку на чиюсь помилку. Зрозумілим є жест демонстрації / вивертання порожніх кишень, що свідчить про нестачу чи брак грошей. Іспанці можуть показувати інші рухи: проводити пальцями однієї руки вздовж носу, із мовним відповідником *estar a dosvelas*.

Жести водіїв під час водіння вважаються різними й особливими, що пояснюється відчуттям власної території в кабіні і певною ілюзією захищеності. Це, наприклад, символічне показування рогів, крутити пальцем біля скроні, долонею плескати по щоді, що означає «нахаба», «шельма», показування долонями летючого птаха із значенням, що вказує на неможливість проїхати чи обігнати, наприклад, у загорі (*si quieres pasar delante de mí, vuela*) [16, с. 198].

Жести часто супроводжуються паралінгвістичними засобами – голосовими сигналами, які разом із кінетичними і, власне, вербальними утворюють основу комунікативної поведінки людини [14, с. 15]. Ці звукові коди є супровідними для процесу мовлення, вони відіграють вагомий роль у спілкуванні, зокрема забарвлюють, доповнюють і уточнюють інформацію, надають емотивності й експресивності, а також можуть реалізовувати протишумову програму і заповнювати лакуни між словами [4, с. 533; 16, с. 203]. Усі паралінгвістичні засоби можна умовно поділити на чотири категорії [2, с. 45; 9, с. 32, 11, с. 73–74]:

1) фонічні модифікатори / парамовні просодичні елементи: тон, інтенсивність, інтонація, висота, темп тощо;

2) звукові показники фізіологічних реакцій і емоцій: плач, сміх, покашлювання, свист, плювки, позіхання, крик, зойкання тощо;

3) квазілексичні елементи: вокалічні (*ay, eey*), консонантні (*mm, hm*), комбіновані (*uff, buaj*);

4) паузи і мовчання.

Актуалізацію заперечення може забезпечити будь-який перелічений вище засіб. Наприклад, навмисно довгу паузу, фиркання, покашлювання можна інтерпретувати як незгоду; мугикання із закритим ротом (*Mmmm*) – сумнів; зміна тону, інтонації тощо можуть свідчити про негативне ставлення мовця до чогось. Стосовно мовчання Ф. Поятос зауважує, що його слід вважати не комунікативною пустотою, а комунікативним дійством, починаючи з пауз, в яких задіяні невербальні знаки, оскільки відсутність іноді чогось може бути красномовнішою в спілкуванні порівняно зі словами [13, с. 81–82; 14, с. 170]. У західних культурах, до яких належить іспанська, є певний страх тиші, в мові це виражається так: *Ha pasado un ángel* – говориться в незручній ситуації, коли всі мовчать, або іронічно: *.....por favor, no hablemos todos al mismo tiempo, чи-to: Qué callados nos hemos quedado*, – все це пов'язано з порушенням правила постійно говорити в Іспанії [16, с. 204]. Ця «повинність» відчувається в барах, ресторанах, де всі говорять одночасно, лунає музика і ввімкнено телевізор, який ніхто не дивиться. В іспанській культурі на зборах чи асамблеях складно очікувати порядок отримання слова для виступу, не перебивати. Так, хто гучніше і більше говорить – той є важливішим. Мовчання в родинному колі, в різного типу стосунках вважається непристойним, неввічливим, є ознакою незацікавленості, неповаги.

Висновки. Нами було розглянуто способи вираження невербального заперечення в іспанській комунікативній поведінці та їхня специфіка, зумовлена культурними особливостями, а саме належність іспанської культури до поліхронічних, контактних та високінетичних, що зумовлює активне, а іноді й надмірне вживання жестів і паралінгвістичних засобів у процесі спілкування. Перспективним видається дослідження способів вираження афективного заперечення і його експліцитного й імпліцитного різновидів.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Дарвин Ч. О выражении эмоций у человека и животных / Ч. Дарвин. – СПб. : Питер, 2001. – 384 с.
2. Ковалинська І.В. Невербальна комунікація / І.В. Ковалинська. – К. : Вид-во «Освіта України», 2014. – 289 с.
3. Паславська А. Невербальне заперечення в міжнародній комунікації / А. Паславська // Теорія і практика викладання української мови як іноземної: Зб. наук. праць. – Львів, 2007. – Вип. 2. – С. 138–144 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.lnu.edu.ua/.../22.%20Paslavaska.pdf.
4. Селіванова О.О. Лінгвістична енциклопедія / О.О. Селіванова. – Полтава : Довкілля – К, 2010. – 843 с.
5. Серякова І.І. Невербальный знак коммуникации в англоязычных дискурсивных практиках / И.И. Серякова. – К : Изд. Центр КНЛУ, 2012. – 280 с.
6. Фирсова Н.М. Испанский речевой этикет / Н.М. Фирсова. – М. : Высшая школа, 1991. – 174 с.
7. Ю. Е.Д. Репрезентация невербальных средств коммуникации в современном испанском языке : дисс. ... канд. филол. наук. : 10.02.05 «Романские языки» / Е.Д. Ю. – Иркутск, 2009. – 222 с.
8. Ascaso S. Inventario de signos no verbales básicos españoles y alemanos: estudio comparativo / Samanta Ascaso. – Madrid : Universidad de Nebrija, 2014. – 313 p.
9. Cestero Mancera A. M. Comunicación no verbal y enseñanza de las lenguas extranjeras / Ana Ma Cestero Mancera. – Madrid : Arco Libros, 1999. – 80 p.
10. Cestero Mancera A. M. La comunicación no verbal y comunicación eficaz / Ana Ma Cestero Mancera // ELUA, 28 – Alicante : Universidad de Alicante, 2014. – P. 125–150.
11. Cestero Mancera A.M. La comunicación no verbal y el estudio de su incidencia en fenómenos discursivos como la ironía / Ana Ma Cestero Mancera // ELUA, 20. – Alicante : Universidad de Alicante, 2006. – P. 57–77.
12. López Fernández Ma. C. Reglas de “urbanidad” en España: la comunicación no verbal en el aula de E/LE / Cristina Ma. López Fernández // II Foro de profesores de E/LE. Universidad de Valencia. Experiencias prácticas. – 12 p. – [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті: www.uv.es/avales/Avaless/LopezII.pdf.
13. Poyatos F. Cultura, comunicación e interacción: hacia el contexto total del lenguaje y el hombre hispánicos // Fernando Poyatos // Yelmo: La Revista del Profesor de Español, 22, 1975. – P. 14–16.
14. Poyatos F. La comunicación no verbal. Tomo I. Cultura, lenguaje y conversación / Fernando Poyatos. Madrid : Istmo, 1994. – 297 p.
15. Rodríguez G. V. Diccionario de gestos españoles. [Електронний ресурс] / Gaviño Victoriano Rodríguez. – 2012 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://coloquial.es/es/diccionario-de-gestos-espanoles/>.
16. Soler-Espiauba D. Lo no verbal como un componente más de la lengua / Dolores Soler-Espiauba [Електронний ресурс]. – Режим доступу до статті : cvc.cervantes.es/ensenanza/biblioteca_ele/.../07_soler.pdf.

УДК 821.133.1.09 (045)

СЮЖЕТНО-КОМПОЗИЦІЙНІ ОСОБЛИВОСТІ АНТИУТОПІЇ У ТВОРЧОСТІ БЕРНАРА ВЕРБЕРА

Кривенець І.В.,

*викладач кафедри теорії, практики та перекладу французької мови
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут імені Ігоря Сікорського»*

У статті розкриваються сюжетно-композиційні особливості жанру антиутопії та описано їх втілення в художньому просторі письменника-фантаста Бернара Вербера. Розглядаються вже існуючі характерні риси жанру антиутопії, запропоновано сюжетно-композиційні антиутопічні характеристики, які актуалізуються у фентезійних романах Б. Вербера.

Ключові слова: антиутопія, фентезі, сюжетно-композиційні особливості, художній простір.

В статье описаны сюжетно-композиционные особенности жанра антиутопии, а также их реализация в художественном пространстве писателя-фантаста Бернара Вербера. Рассматриваются уже существующие характерные черты жанра антиутопии и предлагаются сюжетно-композиционные антиутопические характеристики, которые актуализируются в фэнтезийных романах Б. Вербера.

Ключевые слова: антиутопия, фэнтези, сюжетно-композиционные особенности, художественное пространство.

Kryvenets I.V. PLOT AND COMPOSITIONAL FEATURES OF ANTI-UTOPIA IN THE OEUVRE OF BERNARD WERBER

This article described the plot-compositional features of dystopian genre, as well as their implementation in art science fiction space of writer Bernard Werber. We consider the existing features of the genre of dystopia and proposed plot-compositional characteristics of the anti-utopian, which are updated in fantasy novels of B. Werber.

Key words: dystopia, fantasy, plot and compositional features, art space.

Постановка проблеми. У фентезійних романах ХХІ століття дедалі частіше розкривається тема антиутопічного суспільства, яке бореться за свої права та прагне здолати усталений, часто деспотичний, політичний устрій. Такі сучасні письменники, як С'юзен Коллінз, Джеймс Дашнер, Вероніка Рот, Бернар Вербер долучаються до теми антиутопії у своїх творах. Прагнення свободи, вільного самовираження та своєї ідентифікації як особистості або як народу є актуальною темою на політичній арені сьогодення і має своє відображення в сучасній літературі.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Багато вітчизняних та іноземних мовознавців дедалі частіше звертаються у своїх дослідженнях до понять утопії та антиутопії, які розуміють як протилежні за значенням (О.В. Євченко, А.Н. Воробьева, Б.А. Ланин, А.Ф. Любимова, М. Booker, L. Mumford, E. Rothstein, L. Sargent та інші). Жанри утопії та антиутопії у світовій літературі розглядали Г.Й. Давиденко, І.І. Пархоменко, у російській літературі ХХ–ХХІ ст. – Б.А. Ланин, С.В. Безчотникова, В.О. Пигулевский («Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму»), в англійській та

американській – О.Б. Сабинина, Н.В. Маркина («Художественный мир Рэя Брэдрери: традиции и новаторство»). Вагомим внеском у дослідження антиутопії як літературного жанру є робота М. Шадурського «Литературная утопия от Мора до Хаксли: проблема жанровой поэтики и семиосферы. Обретение острова» (2007), яка базується на матеріалах європейських та американських досліджень і розкриває історичну динаміку розвитку жанрів утопії та антиутопії, розглядає їх семіотичний простір. Отже, вважаємо, що саме така лінгвістична направленість сучасних мовознавчих праць зумовлює актуальність нашого дослідження.

Постановка завдання. Метою роботи є визначення сюжетно-композиційних особливостей жанру антиутопії у творчості французького письменника-фантаста Бернара Вербера.

Об'єктом дослідження виступають сюжетні риси та композиційна структура жанру антиутопії, реалізовані в художньому просторі фентезійних романів Б. Вербера.

Виклад основного матеріалу дослідження. Користуючись визначенням «Української літературної енциклопедії», термін

«антиутопія» розуміємо як «різновид сучасного роману, в якому окремі тенденції розвитку суспільства подаються в негативній історичній перспективі» [1, с. 69]. Російський мовознавець В.О. Пігулевський теж погоджується з цим тлумаченням та висловлює думку, що антиутопія є певним попередженням для суспільства, адже висміює утопію прогресу, виступаючи «протестом проти технократичної ейфорії» [4]. Він зосереджує увагу на тяжінні людства до технократії та «тріумфі машинного порядку і контролю над людиною», яка вже не є «метою суспільного розвитку».

З античності антиутопія існувала як явище філософсько-художньої думки, критичне зображення державної системи, де було виражено «протест проти насильства, абсурдного соціального устрою, безправного становища людини» [2, с. 148]. У ХХ столітті антиутопія сформувалась у літературний напрям із притаманними йому сюжетно-композиційними особливостями та набула значного поширення. Г.Й. Давиденко підкреслює наявність в антиутопічному сюжеті опису трагічного сьогодення та змалювання ще гіршого становища у світі в майбутньому, що надає йому прогнозуємого характеру. Сюжет апокаліптичного майбутнього часто зустрічається у фантастиці, яка, на думку мовознавця, «становила основу поезики антиутопії» [там само]. Виходячи з цього, мовознавець виділяє наступні різновиди жанру антиутопії:

- 1) науково-фантастична антиутопія;
- 2) антиутопія-алегорія;
- 3) історико-фантастична антиутопія;
- 4) антиутопія-пародія;
- 5) роман-попередження.

Науковець зазначає, що ці різновиди є умовними, адже в текстовій площині одного твору можуть існувати елементи декількох видів антиутопій. Але водночас Г.Й. Давиденко пропонує наступні ознаки антиутопії як літературного жанру:

- 1) змалювання певного суспільства або держави, їх політичної структури;
- 2) зображення дії в далекому майбутньому (передбачалося майбутнє);
- 3) розкриття світу зсередини, через бачення його окремими мешканцями, що відчували на собі його закони і були представлені в якості ближніх;
- 4) показ негативних явищ у житті соціалістичного суспільства, класової моралі, нівелювання особистості;
- 5) розповідь від імені героїв у формі щоденника, нотаток;

6) відсутність опису домашнього житла і родини як місця, де панували свої принципи і духовна атмосфера;

7) притаманність мешканцям антиутопічних міст рис раціоналізму й запрограмованості [2, с. 150].

У статті Ю.А. Жаданова «Антиутопия второй половины XX века: творческий поиск новых перспектив жанра» автор наводить інші сюжетно-композиційні особливості жанру антиутопії, які запропонували Е. Замятін та О. Хакслі, що стисло можна окреслити наступним чином:

1) зображення традиційного ідеального суспільства, в якому автор реалізує основні положення утопії, надаючи їм абсурдного виду;

2) переорієнтація з умовно-позитивного ідеалу на умовно-негативний;

3) пародіювання традиційних утопічних ідеалів;

4) художнє зображення життя людини в суспільстві майбутнього, її почуттів, переживань;

5) на перше місце висувається конфлікт між особистістю та системою;

6) значне розширення системи образів, зі складними взаємовідносинами героїв;

7) на зміну герою-мандрівнику (утопія) з ідеального світу майбутнього приходять герой-бунтівник;

8) головне місце займає проблема щастя та свободи людської особистості [3].

У нашій роботі ми беремо за основу обидві розглянуті вище класифікації та запропонуємо власну, побудовану безпосередньо на матеріалі романів Бернара Вербера.

Французький письменник-фантаст Б. Вербер у своїх творах описує проблеми сучасного суспільства, яке є частиною як реального світу («Troisième humanité», «Les micro humains»), так і вигаданого, фентезійного («L'empire des anges», «Nous, les dieux»). Б. Вербер звертається до проблеми міжособистісного співіснування, критично висвітлює вади суспільства та політичного устрою, в якому потрібно виборювати свої права на гідне життя та визнання. Так, наприклад, у романах «Troisième humanité» та «Les micro humains» зображено створення нового виду людей, так званого «третього людства», істот, які фізіологічно та ментально ідентичні з людьми, проте в десять разів менші за розміром (*homo metamorphosis*). У романі «Troisième humanité» переважають риси утопічного жанру, оскільки описано іде-

альні умови життя новоствореного суспільства, члени якого не прагнуть ні свободи, ні визнання їх прав. Вони живуть в ізолюваному просторі (в лабораторії), де для них створені ідеальні умови життя. Проте згодом люди вирішують використовувати істот Емче (*les Emachs*), 90% з яких – жіночої статі та мають однакове ім'я Емма, для виконання небезпечних місій. З цього моменту роман набуває антиутопічних рис, адже з'являється чітке розмежування між домінуючим суспільством та підпорядкованим.

Спираючись на класифікацію характерних особливостей антиутопії Г.Й. Давиденка, романи «Troisième humanité» та «Les micro humains» можна віднести до антиутопічних, адже вони мають такі риси: змалювання певного суспільства або держави, їх політичної структури (в тексті описується суспільство Емче, інтегроване в суспільство людей); розкриття світу зсередини, через бачення його окремими мешканцями (частково оповідачем виступає представник пригнобленого суспільства Емче – Емма 109); показ негативних явищ у житті соціалістичного суспільства, класової моралі, нівелювання особистості (автор детально описує вади сучасного людства, позбавленого толерантності та сповненого жорстокості до слабшого суспільства чи окремої особистості).

Беручи за основу перелік рис, притаманних жанру антиутопії, запропонований Е. Замятінін та О. Хакслі, досліджувані твори мають наступні особливості: на перше місце висувається конфлікт між особистістю та системою (вимога народу Емче визнання їхніх прав); наявність героя-бунтівника (Емма 109); головне місце займає проблема щастя та свободи людської особистості (боротьба народу Емче за рівноправ'я).

Важливою ознакою жанру антиутопії, яку виділяють усі вищезгадані мовознавці, є зображення людського суспільства в майбутньому, яке відображає наслідки недосконалого суспільно-політичного ладу сьогодення та наслідки технологічного прогресу, який витіснив людину на другий план. Цієї особливості не знаходимо в досліджуваному нами художньому просторі Б. Вербера. Проте романи «L'empire des anges» та «Nous, les dieux» розповідають про життя людини після смерті, що є свого роду майбутнім. Головний герой цих творів – Мішель Пенсон, він мандрує потойбіччям спочатку як ангел («L'empire des anges»), який допомагає в житті трьом людям, потім як бог («Nous,

les dieux»), який навчається в школі богів та намагається створити свій світ. Часовий простір обох романів є бінарним, адже, з одного боку, дія відбувається в теперішньому часі, в паралельно існуючому просторі, а з іншого, – описується життя людини в майбутньому, після смерті.

Роман «Nous, les dieux» відповідає майже всім ознакам жанру антиутопії, а за класифікацією Г.Й. Давиденко, – антиутопії-алегорії. Топос твору надзвичайно складний, адже просторово-часові межі є розмитими, нечіткими. Дія відбувається у фантастичному, «можливому світі», Олімпії (Olympie), що розкриває завісу невідомого в майбутньому житті людини після смерті, але оповідачем виступає головний герой, який у теперішньому часі переживає всі події. Б. Вербер створює багатогранну систему образів, яку складають дійові особи, втілені в особистості давно померлих людей, богів з античної міфології та людей сучасності, які померли відносно недавно.

У романах «Les micro humains» та «Troisième humanité» чітко прослідковуються риси антиутопічного жанру. Тоталітарну владу представляють спочатку науковці, які створили маленьких Емче та тримають їх в лабораторії під скляною кришкою (*une cage de verre*), а потім – усе людство планети, яке відмовляється визнавати новостворених істот як наступний після *homo sapiens* вид – *homo metamorphosis*. Просторові межі твору (нарації) дуже чітко розділено, адже в тексті паралельно існують два суспільства, що протиставляються, – людське та Емче.

У вищезгаданих романах героєм-лідером виступає вигаданий персонаж – Емма 109, яка першою задумується над поняттями свободи особистості, усвідомлює невільницьке становище свого народу та виявляє бажання боротьби за рівноправ'я. Вона підбурює інших членів суспільства Емче до рішучих дій та повстання проти людського свавілля.

Таким чином, фактологічний матеріал надав нам змогу виділити 4 основні сюжетні риси антиутопічного роману:

- 1) домінування авторитарної, часто тоталітарної, влади;
- 2) пригноблення свобод особистості, перешкоджання культурному чи освітньому розвитку, порушення прав людини (а в жанрі фентезі – будь-якої реальної чи ірреальної істоти/створіння природного чи штучного походження, але наділеної інтелектом);
- 3) наявність героя-лідера (декількох героїв-лідерів), який першим виражає своє невдо-

волення існуючим режимом, заохочує інших до змін;

4) повстання або інші рішучі дії, які протирічають встановленим законам, але сприяють досягненню поставленої мети героя-лідера.

Отримані результати ми згрупували у таблиці (див. табл. 1)

Виявлені сюжетні особливості антиутопічних творів актуалізуються в таких композиційних елементах текстів досліджуваного жанру, як заголовок, вступ, основна частина та кінцівка. Наприклад, реалізація рис жанру антиутопії в заголовку відбувається, насамперед, на лексико-семантичному рівні. Заголовок роману «L'empire des anges» (Імперія ангелів) відносить читача в ірреальну неіснуючу країну, де панують ангели, і саме їм там належить влада. Такого висновку можна дійти, розглянувши визначення лексеми *empire* за словником Larousse: «Régime autoritaire de type monarchique ou césariste, dans lequel le pouvoir est détenu par un empereur» [6].

Основна частина тексту включає в себе такий сюжетний елемент, як зав'язка. Вона передбачає, насамперед, опис часу та простору розгортання подій; змалювання суспільно-політичного (іноді – ідеального, утопічного) устрою; презентацію негативних рис існуючого режиму. На наступному етапі анти-

утопічного тексту з'являється герой-лідер, який сам чи разом з іншими «невдоволеними» намагаються змінити усталений порядок. Кінцівка роману досліджуваного жанру, як правило, описує перемогу чи поразку героїв твору в боротьбі.

Описані нами сюжетні риси антиутопічного роману, які актуалізуються в конкретних композиційних елементах тексту, можуть видозмінюватись. Наприклад, у зав'язці роману «Les micro humains» зображено топос твору, а саме його часова складова: *Cette histoire se déroule dans un temps relatif et non un temps absolu. Elle se passe précisément dix ans, jour pour jour, après l'instant où vous ouvrirez ce roman et commencerez à le lire* (4, с. 3). За задумом автора розвиток подій відбувається у відносному часі (*un temps relatif*), хоча за сюжетом твору зрозуміло, що йдеться про сьогодення. Презентація негативних рис існуючого режиму відбувається на рівні локусу, тобто в межах лабораторії, де було створено істот Емче, влада над якими належить ученим. Саме науковці, які спочатку створили ідеальні умови для життя та розвитку Емче (утопічне суспільство), потім покажуть свої негативні якості. Жага до слави, визнання, матеріальної вигоди (надання Емче в оренду) та інше матиме катастрофічні наслідки для маленьких істот, які пізнають людську жор-

Таблиця № 1

Сюжетно-композиційна особливість	«Troisième humanité»	«Les micro humains»	«L'empire des anges»	«Nous, les dieux»
1. Домінування авторитарної влади	Вчені лабораторії Пігмей-Прод	Людство в цілому та сучасне суспільство Франції зокрема	Архангели в Раю	Боги-вчителі
2. Пригноблення свобод особистості, перешкодження культурному чи освітньому розвитку, порушення прав людини	Пригноблення прав новоствореного народу Емче	Пригноблення свобод народу Емче, невизнання їх як особистостей	Обмежена свобода ангелів та перешкодження їхнім пошукам нових світів	Обмежена свобода богів-учнів та перешкодження їхнім спробам у пошуках, мандрівках
3. Наявність героя-лідера	Емма 109	Емма 109 та Давід Уелс	Мішель Пенсон	Мішель Пенсон та компанія його друзів
4. Повстання або інші рішучі дії, які протирічають встановленим законам	Роман закінчується рішучим бажанням Емми 109 врятувати світ	Повстання народу Емче під керівництвом їх лідера Емми 109	Незважаючи на заборону Мішель Пенсон та його друзі здійснювали мандрівки у пошуках нових світів	Порушуючи правила країни Олімпії Мішель Пенсон та його друзі ходять на заборонену територію у пошуках відповіді, хто «очолоює» цю країну

стокість та свавілля. Саме ці події стануть потім поштовхом для Емми 109 (герой-лідер) до повстання проти людства, боротьби за визнання прав свого народу. Кінцівка твору описує перемогу суспільства Емче, визнання їх як особистостей, наділених свідомістю, розумом, почуттями, єдиною відмінністю яких є маленький розмір.

Висновки. Отже, аналіз теоретичних напрацювань вітчизняних та закордонних мовознавців щодо проблеми визначення антиутопії як літературного жанру та притаманних йому особливостей дозволив нам на матеріалі романів Бернара Вербера виявити сюжетні риси, які актуалізуються в певних композиційних елементах тексту. Було визначено, що у вступі антиутопічного твору автор описує устрій держави (реальної чи ірреальної), домінування авторитарної, часто тоталітарної, влади. Основна частина тексту розкриває негативні сторони цього устрою, відображає пригноблення свобод особистості, перешкоджання культурному чи освітньому розвитку, порушення прав людини (а в жанрі фантази – будь-якої реальної чи ірреальної істоти/створіння природного чи штучного походження, але наділеної інтелектом). Важливою сюжетною рисою антиутопічного роману є наявність героя-лідера (декількох героїв-лідерів), який першим виражає своє невдоволення існуючим режимом, заохочує інших до змін. Кінцівка роману досліджуваного напряму описує повстання або інші рішучі дії, які протирічать встановленим законам, але сприяють досягненню поставленої мети героя-лідера.

Перспективним для подальшого дослідження вважаємо вивчення художнього про-

стору письменника-фантаста Б. Вербера, зокрема в ракурсі нарративних особливостей його ідіостилю.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Білий О.В. Антиутопія / О.В. Білий // Українська літературна енциклопедія: В 5 т. – К.: Голов. ред. УРЕ ім. М. П. Бажана, 1988. – Т. 1. – 69 с.
2. Давиденко Г.Й. Історія зарубіжної літератури XIX – початку XX ст.: навчальний посібник / Г.Й. Давиденко, О.М. Чайка. – К.: Центр учбової літератури, 2007.
3. Жаданов Ю.А. Антиутопія второй половины XX века: творческий поиск новых перспектив жанра / Ю.А. Жаданов [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://www.nbu.gov.ua/old_jrn/natural/Vsntu/2010/filolog/102-SevNTU/102-06.pdf.
4. Пигулевский В.О. Ирония и вымысел: от романтизма к постмодернизму / В.О. Пигулевский. – Ростов-на-Дону: «Фолиант», 2002. – 418 с. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.urgj.info/urgjinfofiles/sites/pigulevsky-ironiya/>.
5. Щелок Е.А. Пособие по французской лексикологии для институтов и факультетов иностранных языков / Е.А. Щелок, Д.В. Комарев. – М.: Высшая школа, 1970. – 120 с.
6. Словник Larousse [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.larousse.fr>.

ДЖЕРЕЛА ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ:

1. Werber B. L'Empire des anges / Bernard Werber [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://knigger.org/b.werber/about/lempire-des-anges?hl=fr>.
2. Werber B. Les micro humains / Bernard Werber [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ebookgratuit.co/bernard-werber-les-micro-humains/>.
3. Werber B. Nous, les dieux.
4. Werber B. Troisième humanité / Bernard Werber [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <https://sites.google.com/site/andrerecommendedbookstoreads/download-or-read-online-troisieme-humanite-by-bernard-werber-book-in-pdf-mobi-or-epub>.

УДК 811.111'244:34

АКСІОЛОГІЧНІ СТРАТЕГІЇ ТА ТАКТИКИ В УПЕРЕДЖЕНОМУ МОВЛЕННІ АМЕРИКАНСЬКИХ І РОСІЙСЬКИХ ПОЛІТИКІВ

Кушч Е.О., к. філ. н., доцент,
доцент кафедри теорії та практики перекладу
Запорізький національний технічний університет

Статтю присвячено дослідженню особливостей стратегічної організації упередженого мовлення американських і російських політиків. У статті аналізуються ті аксіологічні стратегії та тактики, що є засобами вираження етнічних упереджень у мовленні політичних діячів.

Ключові слова: аксіологічні стратегії та тактики, етнічні упередження, комунікативні засоби вираження, стратегічна організація, упереджене мовлення.

Статья посвящена исследованию особенностей стратегической организации предубежденных речей американских и российских политиков. В статье анализируются те аксиологические стратегии и тактики, которые являются коммуникативными средствами выражения этнических предубеждений в речах политических деятелей.

Ключевые слова: аксиологические стратегии и тактики, этнические предубеждения, коммуникативные средства выражения, стратегическая организация, предубежденные речи.

Kushch E.O. AXIOLOGICAL STRATEGIES AND TACTICS IN THE PREJUDICED SPEECHES OF AMERICAN AND RUSSIAN POLITICIANS

The article is devoted to the investigation of peculiarities of strategic organization of American and Russian politicians' prejudiced speeches. Those axiological strategies and tactics that are viewed as communicative means of expressing ethnic prejudices in the speeches of political leaders are analyzed in it.

Key words: axiological strategies and tactics, ethnic prejudices, communicative means of expressing, strategic organization, prejudiced speeches.

Постановка проблеми. Проблема упередженого мовлення політиків привертає увагу не тільки лінгвістів, але й фахівців інших галузей гуманітарних наук: конфліктологів, політологів, соціологів тощо. Ставлячи за мету визначити способи та засоби подолання різноманітних упереджень, що існують у сучасних політиків і вербалізуються в їх мовленні, науковці говорять про те, що поряд із засобами масової інформації мовлення політичних діячів є одним із найголовніших засобів впливу на свідомість людини, одним із важелів формування переконань та укорінення упереджених поглядів у сучасних суспільствах та світовій спільноті загалом [1, с. 13].

Етнічні упередження існували в США з часів заснування цієї країни. В її етнічний склад входять не тільки білошкірі та темношкірі американці, але й вихідці з країн Азії, індіанці, латиноамериканці тощо. У зв'язку із цим існує велика кількість метафоричних назв на позначення США: *melting pot, mosaic, salad bowl, pizza, rainbow, kaleidoscope, symphony*. На думку Т. ван Дейка, якому належить провідна роль у дослідженні етнічних упереджень у лінгвістиці, упереджене ставлення до чужоземців в європейських державах та США базується вже не на ідеї расової нерівності, що

зумовлювала дискримінацію за етнічними та расовими ознаками на початку та в середині минулого століття, а на етноцентричних переконаннях про соціокультурну вищість своєї нації, хибному уявленні політиків про те, що іноземці не здатні до інтеграції і загрожують культурній ідентичності країн [3, с. 112]. Так, наприклад, упередженому ставленню американських політиків до представників ісламських країн сприяла війна з Іраком, численні теракти, що відбулися в США. Представлене, зокрема, публічними виступами мовлення політичних діячів стає потужним засобом розповсюдження упередженого сприйняття цих іноземців у країні. Упереджене ставлення до представників чужих націй, зокрема українців, характерне і для мовлення російських політиків.

Постановка завдання. Упередженість щодо іноземців виявляється, насамперед, у стратегічній організації мовлення політичних діячів. У зв'язку із цим метою статті є дослідження особливостей стратегічної організації упередженого мовлення американських і російських політиків, а її завдання полягають у виявленні стратегій і тактик вираження упередженості політичних діячів цих країн щодо представників певних націй. Оскільки під упереджен-

нями розуміють «негативні та стереотипні уявлення та переконаннями, ворожі, необ'єктивні судження представників однієї соціальної, етнічної, політичної єдності про іншу» [2, с. 187], засобами вираження упередженості у мовленні політиків США та Росії є, насамперед, аксіологічні стратегії та тактики, які виявляють систему ціннісних переконань та орієнтацій політичних діячів щодо чужинців.

Виклад основного матеріалу. Характеризуючи іноземців як представників чужих «вони-груп», американські політики використовують стратегію ціннісної диференціації. Зорієнтована на ідентифікацію та розмежування іноземців, дана стратегія передбачає зображення відмінностей між ними з можливим наданням негативних і стереотипних характеристик. Диференціація чужинців відбувається з позицій «Ми-групи», що експлікує етноцентричні погляди та переконання політичних діячів. Здійснення їх стратегічного задуму вимагає вибору та застосування оцінно-характеризуючих комунікативних тактик:

- 1) ідентифікації іноземців;
- 2) контрастування.

За допомогою тактики ідентифікації політики розрізняють іммігрантів не лише за їх етнічною приналежністю, але й, передусім, за їх легальним / нелегальним статусом. Тактика ідентифікації іноземців використовується політичними діячами США для позначення нелегального статусу перебування чужинців у країні. Це вказує на стереотипні та негативні уявлення політиків про них як правопорушників імміграційних законів. Засобами реалізації ідентифікаційної тактики в мовленні американських політиків виступають, насамперед, різнорівневі мовні одиниці, що маркують нелегальний статус іноземців, які прибувають до США, наприклад:

(1) *Vast majority of claimants enter America by circumventing controls, either completely or by deception* [7].

(2) *A lot of people stay here after their visas expire* [9].

(3) *Many people claiming asylum are not genuine refugees* [13].

У наведених прикладах ідентифікаційна тактика реалізується за допомогою речень і словосполучень, що визначають нелегальний статус чужоземців *claimants enter America by circumventing controls, either completely or by deception; people stay here after their visas expire; people claiming asylum are not genuine refugees*. Вживаючи у своєму мовленні лек-

сичні одиниці із семантикою «більшість, велика кількість» (*vast majority, a lot of, many*), американські політики намагаються створити ілюзію масової навали іноземців до країни задля формування негативних уявлень про них в американській спільноті.

Втілення стратегічного задуму ціннісної диференціації іноземців здійснюється і шляхом протиставлення їх представникам своєї нації. Саме тому в упередженому мовленні політичних діячів США застосовується тактика контрастування. Спрямована, передусім, на визначення розбіжностей між іммігрантами та американцями, зазначена тактика експлікує контрарні відношення, представлені опозиціями «своє–чуже», де чужі є носіями негативних стереотипів, а своїм приписуються позитивні якості.

Фактичний матеріал демонструє, що стереотипні характеристики чужинців надаються шляхом їх протиставлення американським пенсіонерам, а тактика контрастування, базуючись на риторичному прийомі антитези, реалізується в мовленні політиків США за допомогою паралельних конструкцій, хізмів, антонімів, наприклад:

(4) *American pensioners are on the modest incomes. Many of them are elderly, managing on their state pension and perhaps also a little pension from their work. They pay their full rent and for all their own expenses. Now they are going to be asked to pay 35\$ to able-bodied males who have come over here on a prolonged holiday and now claim that the American taxpayer should support them* [10].

Засобами реалізації тактики контрастування в дискурсі американського політика слугують речення, що містять антитезу. Вживаючи речення позитивно-оцінної семантики, він не лише характеризує американських пенсіонерів позитивно – *American pensioners are on the modest incomes. Many of them are elderly, managing on their state pension and perhaps also a little pension from their work. They pay their full rent and for all their own expenses*, – але й протиставляє їх чужинцям. Характеристика останніх здійснюється реченням *able-bodied males who have come over here on a prolonged holiday and now claim that the American taxpayer should support them*, негативно-оцінне значення якого є контекстуально зумовленим. Тактика контрастування виявляється й у використанні контекстуальних антонімів на позначення представників своєї (*American pensioners*) та чужих (*able-bodied males*) націй.

Вербалізація етнічних упереджень у мовленні американських політиків здійснюється і за допомогою **стратегії дистанціювання** іноземців. Результатом використання цієї стратегії є відчуження представників іноетнічних спільнот, виведення їх за межі кола «своїх», що відбувається шляхом висловлення зневаги та презирства, зазначення фактів неприйняття їх самими політиками та всією американською спільнотою. Як свідчить фактичний матеріал, стратегія дистанціювання знаходить своє відображення в тактиках **відчуження іноземців і применшення їх значущості**.

Застосовуючи тактику відчуження, політики характеризують іноземців як представників чужого світу, які ніколи не будуть належати до американської нації, є небажаними та непотрібними їй, наприклад:

(5) *Those foreigners who stay here will have American ID and will be protected by our laws, but they will be regarded as permanent guests, not as Americans, because such status springs from blood and not from printers' ink* [14].

У наведеному прикладі тактика відчуження актуалізована не лише засобами номінації іноземців *those foreigners*, алей, передусім, реченням *they will be regarded as permanent guests, not as Americans, because such status springs from blood and not from printers' ink*, що вказує на упереджене ставлення американського політика до іноземців.

Застосування тактики применшення значущості свідчить про презирство іншого американського політика до іммігрантів із країн Третього світу:

(6) *It is easy to jump to the conclusion that the urge of so-called 'asylum seekers', most of whom are from distant and poor countries like Afganistan, Somalia and Zimbabwe, is caused by level of benefits that are waiting for them in America* [6].

Втілення обраної тактики у мовленні політичного діяча відбувається реченням *the urge of so-called 'asylum seekers'... is caused by level of benefits that are waiting for them in America*. Засобом експлікації презирливого та упередженого ставлення у вказаному реченні слугує номінативне словосполучення на позначення іммігрантів *so-called 'asylum seekers'*. Етнонаціональна приналежність і причина залишення останніх у країні уточнюється ним за допомогою одиниць пропозитивної номінації *most of whom are from distant and poor countries like Afganistan, Somalia and Zimbabwe; is caused by level of benefits that are waiting for them in America*.

Провідною у вираженні упереджень у мовленні американських політиків виступає **стратегія дискредитації чужоземців**. Спрямована на пониження авторитету, підрив довіри, компрометування та створення їх негативного образу, дана стратегія передається тактиками:

- 1) зазначення нижчого статусу іммігрантів;
- 2) стигматизації іноземців;
- 3) наведення негативних прикладів.

Тактика зазначення нижчого статусу іммігрантів використовується політичними діячами США для формування негативних уявлень про представників іноетнічних спільнот як неосвічених, примітивних, низько кваліфікованих, нижчих за рівнем розвитку порівняно з американцями. Використання вказаної тактики спостерігаємо в наступному прикладі:

(7) *We have an underclass of people, uneducated and ignorant, who should be supported because of their refugee status* [14].

Вказана тактика передається номінативною одиницею на позначення низького соціального статусу іммігрантів *underclass of people*; лексемами, що характеризують цих осіб негативно *uneducated, ignorant and uncultured*; реченням *who should be supported because of their refugee status*, що вказує на причину необхідності їх підтримання американцями.

Для втілення стратегічного задуму американські політики звертаються і до тактики стигматизації. Ця тактика зорієнтована на надання негативних та упереджених характеристик іноземців, позначення їх як декласованих, ворожих та небезпечних осіб, що несуть загрозу американському суспільству. Термін «стигма» походить від давньогрецького слова «*stigma, stigmatos*» зі значенням «клеймо на тілі раба чи злочинця» [244, с. 156]. Саме тому стигматизованій особі або групі завжди приписуються негативні якості та соціальні вади. Такі особи / соціальні групи зазвичай викликають страх та агресію. Поняття «стигматизованості» не є універсальним. Воно зумовлене ідеологічно, етносоціально та історично, а також варіюється залежно від норм культури та моралі певного соціуму чи групи.

Стигматизація чужоземців може відбуватися шляхом встановлення негативних асоціативних семантичних зв'язків, що здійснюється за моделями:

$A \in B (A=B)$;

A має відношення до B.

Для з'ясування особливостей встановлення негативних асоціативних семантичних

зв'язків за вказаними моделями звертаємося до аналізу прикладів:

(8) *I could give enough examples, where people have been granted political asylum, but afterwards it was turned out, that these are members of international criminal organizations, belonging to drug rings and the like* [12].

(9) *We must also face the fact that, even in the case of brutal dictatorship such as Iraq, we cannot take people pretending or perhaps changing their minds later* [11].

У прикладі 8 стигматизація відбувається за моделлю «А є В» (*people have been granted political asylum ... are members of international criminal organizations, belonging to drug rings and the like*). У прикладі 9 встановлення негативних семантичних асоціативних зв'язків відбувається згідно з моделлю «А має відношення до В». Автор даного висловлювання вказує на неможливість прийняти до країни тих, хто жив при диктаторському режимі в Іраку і тому відрізняється своїм світоглядом (*even in the case of brutal dictatorship such as Iraq, we cannot take people pretending or perhaps changing their minds later*).

Реалізація стратегії дискредитації чужоземців в упередженому мовленні американських політиків відбувається і тактикою наведення негативних прикладів. Використання цієї тактики спрямоване на унаочнення, наведення доказів того, що чужинці чинять злочини, порушують закони та створюють проблеми для американців. Тактика наведення негативних прикладів передається в мовленні політиків етнонімічними назвами на позначення чужинців та різнорівневими негативно-оцінними одиницями, що характеризують їх як злочинців та правопорушників закону. Особливо це стосується представників ісламського світу:

(10) *Two Iranian asylum seekers were caught smuggling opium worth 37000\$ into America. Customs officers discovered the opium in searches at Hartsfield-Jackson Atlanta International Airport* [11].

Негативна репрезентація референтів, позначених словосполученням з етнонімічною назвою *Two Iranian asylum seekers*, відбувається за допомогою предикативної конструкції *smuggling opium worth 37000\$ into America*. Її вживання дає змогу політику охарактеризувати іранців як наркоділців і контрабандистів та зазначити, що вони на велику суму ввозять у країну наркотики.

Для унаочнення та наведення доказів злочинного факту ввезення опіуму американський політик застосовує і речення *Customs officers discovered the opium in searches at Hartsfield-Jackson Atlanta International Airport*.

Упереджене мовлення російських політиків характеризується поєднанням **стратегії позитивної репрезентації представників своєї нації та дискредитації чужих націй**, української, зокрема. Про це свідчить наступний приклад:

Мы шли навстречу Украине не только по Крыму, но и по такой сложнейшей теме, как разграничение акватории Азовского моря и Керченского пролива. Из чего мы тогда исходили? Исходили из того, что хорошие отношения с Украиной для нас – главное, и они не должны быть заложником тупиковых территориальных споров. Но при этом, конечно, рассчитывали, что Украина будет нашим добрым соседом, что русские и русскоязычные граждане на Украине, особенно на её юго-востоке и в Крыму, будут жить в условиях дружественного, демократического, цивилизованного государства, что их законные интересы будут обеспечены в соответствии с нормами международного права. Однако ситуация стала развиваться по-другому. Раз за разом предпринимались попытки лишить русских исторической памяти, а подчас и родного языка, сделать объектом принудительной ассимиляции... [5].

У наведеному прикладі представники російської нації, їхні дії та думки характеризуються за допомогою позитивно-оцінних речень *Мы шли навстречу Украине...; Исходили из того, что хорошие отношения с Украиной для нас – главное...; Но при этом, конечно, рассчитывали, что Украина будет нашим добрым соседом*. Представники української нації водночас характеризуються негативно: *Раз за разом предпринимались попытки лишить русских исторической памяти, а подчас и родного языка, сделать объектом принудительной ассимиляции*. Зазначені одиниці є засобом актуалізації стратегії дискредитації представників української нації.

Висновки. Перспективу подальших досліджень вбачаємо у порівняльному аналізі упередженого дискурсу політиків різних країн, розробці методик корегування та усунення упередженості в інституційних типах дискурсу.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Гасанов И.Б. Национальные стереотипы и образ врага / И.Б. Гасанов. – М. : Прогресс, 1994. – 39 с.
2. Кон И.С. Психология предрассудка. О социально-психологических корнях этнических предрассудков / И.С. Кон // Новый мир. – 1966. – № 9. – С. 187–201.
3. Dijk T. A. van. Ideology: a Multidisciplinary Approach / T. A. vanDijk. – L. : Sage Publications, 1998. – 374 p.
4. Goffman E. Stigma. Notes on the Management of Spoiled Identity / E. Goffman. – Touchstone : Trade Paperback, 1986. – 168 p.
5. Путин В. Обращение к Генеральному собранию о воссоединении с Крымом / В. Путин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.km.ru/v-rossii/2014/03/18/vladimir-putin/734940-obrashchenie-vladimira-putina-k-federalnomu-sobraniyu-o-vo>.
6. Burn B. No Truth / В. Burn [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72225&speeches=1>.
7. Davis D. Balancing free demand security – A Modern British Bill of Rights / D. Davis [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72231&speeches=1>.
8. Gorman T. Third Immigration: Importing Poverty, not Prosperity / T. Gorman [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72234&speeches=1>.
9. Humbley M. Immigration and Asylum / M. Humbley [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72242&speeches=1>.
10. Lelie P. We should do something / P. Lelie. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72242&speeches=1>.
11. Lilly N. Islamic Threat / N. Lilly [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hot.com.politica.usa=72227&speeches=1>.
12. Smith D. Why Should We Say No / D. Smith [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://hot.com.politica.usa=72223&speeches=1>.
13. Tirkophore E. Asylum and Immigration / E. Tirkophore [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72229&speeches=1>.
14. Tirkophore E. Vast Majority Against / E. Tirkophore [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72230&speeches=1>.

СПИСОК ДЖЕРЕЛ ІЛЮСТРАТИВНОГО МАТЕРІАЛУ

5. Путин В. Обращение к Генеральному собранию о воссоединении с Крымом / В. Путин [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.km.ru/v-rossii/2014/03/18/vladimir-putin/734940-obrashchenie-vladimira-putina-k-federalnomu-sobraniyu-o-vo>.
6. Burn B. No Truth / В. Burn [Электронный ресурс]. – Режим доступа : <http://www.hot.com.politica.usa=72225&speeches=1>.
7. Davis D. Balancing free demand security – A Modern British Bill of Rights / D. Davis [Электронный ресурс]. –

УДК 811.581.11'367.7 (045)

СУБПОЛЕ ДОСТОВІРНОСТІ В СКЛАДІ ФСП МОДАЛЬНОСТІ В СУЧАСНІЙ КИТАЙСЬКІЙ МОВІ

Любимова Ю.С.,
аспірант кафедри східної філології
Київський національний лінгвістичний університет

У статті представлено аналіз засобів і способів реалізації модальності достовірності в сучасній китайській мові. Було обґрунтовано, що семантична категорія достовірності в китайській мові становить інтерес для дослідження. На основі цієї семантичної категорії було виокремлено субполе достовірності, а також проаналізовано його константи – ядро субполя та його периферію.

Ключові слова: модальність, китайська мова, функціонально-семантичне поле, субполе достовірності.

В статье представлен анализ средств и способов реализации модальности достоверности в современном китайском языке. Было обосновано, что семантическая категория достоверности представляет интерес для исследования. На основе этой семантической категории выделено субполе достоверности, а также проанализированы его конститuenty – ядро субполя и его периферия.

Ключевые слова: модальность, китайский язык, функционально-семантическое поле, субполе достоверности.

Lyubymova I.S. SUBFIELD OF VERACITY IN THE FUNCTIONAL-SEMANTIC FIELD OF MODALITY IN MODERN CHINESE

The article presents an analysis of the means and methods of implementation of modality veracity in modern Chinese. It has been proved that the semantic category of veracity has to be deeply researched. The subfield of veracity has been distinguished on the basis of the semantic category, as well as its constituents – the core zone and its peripherals – have been analyzed.

Key words: modality, Chinese, functional-semantic field, subfield of veracity.

Постановка проблеми. Китайська історія налічує тисячі років, має автентичну традицію ієрогліфічного письма і, як результат, світосприйняття. Дослідження мови як системного явища не завжди знаходило своє відображення в лінгвістичних розвідках у Китаї, і лише наприкінці ХІХ століття проблематика граматичної почала цікавити китайських науковців, а згодом й іноземних. Праці таких учених, як Ван Ляо-І, Люй Шусян, Чжао Юаньжень, Лі Цзіньсі, Лю Шижун, М. А. К Халлідей, Ч. Лі, С. Томпсон, О.О. Драгунов, В.М. Солнцев, Н.В. Солнцева, В.І. Горелов, Є.Д. Поліванов, М.В. Софронов, С.Є. Яхонтов, В.А. Курдюмов, Н.В. Конрад, Тань Аошуан та інших мовознавців у різних аспектах висвітлюють актуальні для китайського мовознавства проблеми граматики, а, отже, й проблеми вивчення цієї мови для здійснення міжкультурної комунікації.

Головним питанням було й залишається визначення доцільного підходу щодо вивчення китайської мови. На наше переконання, функціональний підхід до аналізу такої складної системи може задовольнити наші потреби у відповідях на численні запитання і подолати той бар'єр, ту вузькість підходу, що існує на сучасному етапі досліджень у сфері китай-

ської мови. Ми розуміємо функціональний підхід як такий, що зумовлює вивчення об'єкта з погляду його функцій, закономірностей його функціонування, його зв'язків із навколишнім середовищем, а структура об'єкта при цьому досліджується під особливим кутом зору: як ця структура слугує функції [1, с. 492].

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Ми переконані в тому, що мовне значення є етноцентричним [2, с. 7], тому можемо казати про те, що воно орієнтоване на певний етнос, і в мовній свідомості носія мови буде зафіксований свій спосіб мислення. За допомогою функціонального підходу ми маємо змогу побачити та дослідити варіативність засобів і способів реалізації того, про що мислить людина, і те, яким саме чином вона хоче це передати в комунікації. Для дослідження комунікативних явищ важливими є такі аспекти, як ставлення мовця до предмета висловлення, його інтерпретація явищ і фактів навколишньої дійсності й вибір відповідних формальних засобів для вербалізації певних фрагментів екстралінгвальної дійсності відповідно до закріплених у його когнітивному просторі фреймів і концептів [3, с. 32]. Зазначені аспекти характеризують таку семантичну категорію, як модальність.

Для дослідження модальності не останню роль відіграє «антропоцентричний чинник», а також наявність вказівки на прямий зв'язок мови і мислення через вибір мовцем того чи іншого засобу чи способу для реалізації в мовленні своїх думок, суджень, оцінки, наміру тощо. Ми розуміємо модальність як поле, в межах якого існують функціонально-семантичні субполя, зумовлені різними доміантними категорійними значеннями. Наше дослідження орієнтується на угруповання різних мовних засобів зі спільними семантичними функціями, що базується на системній основі для аналізу функцій різнорівневих одиниць, – функціонально-семантичне поле, а також на дослідження та опис реалізації елементів цього поля у висловленні. Після ретельного аналізу ФСП модальності було виокремлено такі субполя, як субполе можливості, необхідності, достовірності, оптимістичності й імперативності.

Субполе достовірності становить систему мовних засобів, що реалізують ступінь відповідності змісту висловлення дійсності, який визначається з точки зору мовця [4, с. 157]. Деякими вченими [5, с. 39] достовірність визначається як окрема категорія, що висловлює оцінку з боку мовця ступеню обізнаності цих зв'язків, вказує на ступінь достовірності думки, що відбиває певну ситуацію, і включає проблематичну, просту й категоричну достовірності – персуазивну модальність. Деякі [6, с. 6] називають її епістемічною модальністю – такою, що за основу бере судження правдивості пропозиції, тобто модель знання. Фактично категорія достовірності перебуває у взаємозв'язку з категоріями можливості і необхідності, оскільки визначає ситуацію за ступенем її вірогідності й істинності, адже речення так чи інакше не може зводитися до представлення лише об'єктивної ситуації, – воно також виражає оцінку, судження, почуття та волю мовця. Тому думку, що виражається в реченні, треба обов'язково розглядати за участю активної діяльності суб'єкта, що мислить [7, с. 681].

У китайському мовознавстві вперше термін «повідомлення про достовірне» було введено Ма Цзянчжуном. Пізніше піднімається питання взаємозв'язку достовірності і сумнівності, а також розглядається система модальних часток і питальних речень на позначення ситуації достовірності через асоціацію бажання мовця оцінити ситуацію з точки зору достовірності [8, с. 271–307; 9, с. 91–95]. На нашу думку, арсенал засобів

і способів реалізації цієї семантики набагато ширший та включає в себе мовні засоби, які напряму вказують на ступінь достовірності тієї чи іншої ситуації.

Спираючись на думку Виноградова В.В. про те, що семантика достовірності може накладатися на «граматичний ґрунт речення, який вже має модальне значення» [10, с. 59], ми розуміємо модальність достовірності як «модальну рамку», «надбудовану» над основною пропозицією, яка може містити іншу базову модальність. Модальність достовірності з найбільшою регулярністю виявляється в реченнях із пропозитивним значенням, тобто таких, що описують певний стан речей, і може модифікувати початкове модальне значення [4, с. 158]. Згідно з Панфіловим В.З., якщо судження як пропозиційна функція відбиває характер об'єктивних зв'язків у дійсності, то судження як суб'єктно-предикатна структура зумовлена спрямованістю самого пізнавального процесу і формується залежно від того, який саме з компонентів ситуації, на яку спрямований пізнавальний акт, виділяється як предмет думки, а який – як його ознака [5, с. 38]. Отже, модальність достовірності накладає ще один «шар» і додає нового значення пропозиції. Вона присутня в ситуаціях, в яких існує той чи інший ступінь вірогідності й істинності того, що відбувається. Такі пропозиції постають у вигляді суджень, міркувань, питань, в яких наявна оцінка через суб'єктивну призму мовця та які експліцитно чи імпліцитно містять пропозитивну частину, висновки, в основі яких лежать власні знання і відчуття або свідчення інших людей.

Постановка завдання. Отже, мета представленої статті полягає в аналізі засобів і способів реалізації модальності достовірності в складі субполя достовірності в сучасній китайській мові.

Виклад основного матеріалу. Враховуючи те, що під модальністю взагалі ми розуміємо епістемічну модальність, модальність достовірності – це, фактично, епістемічна можливість і необхідність, які із суб'єктивної точки зору оцінюють ситуацію як вірогідну чи істинну. Втім, згідно з американськими мовознавцями, епістемічна модальність також може містити як суб'єктивні, так і об'єктивні риси [11].

В центрі субполя достовірності в китайській мові перебувають такі модальні модифікатори, як модальні прислівники. Модальні прислівники можуть реалізовувати семантику достовірності як через ситуації вірогідності,

так і через ситуації істинності. Існують такі модальні прислівники, що вказують на оцінку мовцем ситуації з точки зору її вірогідності:

— 明明 míngmíng / 分明 fēnmíng – дійсно, точно, насправді; 无疑 wúyí – без сумніву, точно; 肯定 kěndìng / 必定 bìdìng, 必定 dìngbì / 必然 bìrán / 准保 zhǔnbǎo / 定可 dìngkě / 铁定 tiědìng / 稳情 wěnqíng / 稳稳当当地 wěndāng dāng / 敢情 gǎnqíng – безсумнівно, точно;

— 大概 dàgài / 想必 xiǎngbì / 大约 dà yuē / 多半 duōbàn – напевно, скоріше за все;

— 也许 yěxǔ / 或许 huòxǔ, 定许 dìng xǔ / 可能 kěnéng / 没准 méizhǔn / 恐怕 kǒngpà / 未必 wèibì – напевно, можливо, мабуть тощо. Наведемо приклад: 他可能不知道今天一定要办所有的手续。 tā kěnéng bù zhīdào jīntiān yídìng yào bàn suǒyǒu de shǒuxù – Можливо, він не знає, що сьогодні треба владнати всі формальності.

До групи модальних прислівників, які використовуються мовцем для підкреслення істинності, належать такі: 理所当然 lǐ suǒ dāng rán / 当然 dāngrán / 显然 xiǎn rán / 自然 zì rán – само собою, вочевидь, звичайно; 确实 quèshí / 真的 zhēn de – дійсно, 实在 shízài / 的确 díquè / 当真 dàngzhēn / 果然 guǒrán – дійсно, точно, істинно. Наприклад, 如果他们能得工人人们的信仰, 他们当然就有力量。 rúguǒ tāmen néng dé gōng rén men de xìn yǎng, tāmen dāng rán jiù yǒu lì liàng – Якщо їм вдасться заслужити довіру робочих, то вони дійсно досить впливові [12].

Наведені вище модальні прислівники в реченні зараховуються до групи предикату, а при перекладі можуть використовуватися в якості вставного слова чи головного речення в складнопідрядному з'ясувальному, на зразок «можливо, що...», «мабуть, що...», «вочевидь, що...», «звичайно, що...». Наприклад, 大概三先生也很知道, 空招牌虽然是空招牌, 却也有几分麻醉的作用。 dàgài sān xiānshēng yě hěn zhīdào, kōng zhāopái suīrán shì kōng zhāopái, què yěyǒu jǐ fēn mázui de zuòyòng – Здається, що пан Сань теж багато чого знає, і хоча роль номінального керівника так і залишається роллю номінального керівника, але ж від думки про неї в голові все паморочиться [12].

Модальність імовірності також реалізується за допомогою цілої низки модальних дієслів, що виражають можливість, необхідність та оптативність. Зауважимо, що модальні дієслова нас цікавлять в їхній вторинній функції, коли вони саме реалізують

модальність достовірності. Серед модальних дієслів можливості зазначимо 能 néng – могли, 会 huì – могли, вміти щось робити, 可以 (可) kěyǐ (kě) – можна; серед модальних дієслів необхідності зазначимо 应该 yīnggāi / 该 gāi – необхідно, слід, потрібно. У випадку реалізації своїх вторинних функцій модальні модифікатори можна трансформувати в модальні вставні фрази, що реалізують значення достовірності. Виконуючи вторинну функцію, зазначені модальні дієслова надають пропозиції значення припущення. Наприклад, 他应该知道的, 你最好问问他吧。 tā yīnggāi zhīdào de, nǐ zuì hǎo wèn wèn tā ba – Він має знати, тобі б краще звернутися до нього та запитати.

Про наявність суб'єктивної оцінки з боку мовця також свідчать модальні фрази, що суб'єктивно й експліцитно вказують на певний ступінь достовірності, являють собою головне речення у складнопідрядному з'ясувальному і вказують навіть не на те, про що прямо йдеться в реченні, а на те, як саме мовець розуміє, що відбувається. Це такі фрази, як 我看 wǒ kàn / 我想 wǒ xiǎng / 我觉得 wǒ juéde / 我认为 wǒ rènwéi / 我以为 wǒ yǐwéi / 我算 wǒ suàn / 我说 wǒ shuō – я думаю, я вважаю, мені здається; 我嫌 wǒ xián / 我猜想 wǒ cāixiǎng – я сподіваюся, я думаю (високий ступінь невпевненості).

Про об'єктивний початок оцінки ступеню достовірності свідчать сталі фрази, які в реченні постають як вставні й здебільшого використовуються в розмовній мові. Про той чи інший ступінь вірогідності в пропозиції свідчать такі фрази:

— 有把握 yǒu bǎwò – точно; 100 відсотків, я впевнений; 铁铁儿 tiě tiēr – «залізно», точно, без сумнівів; 毫无疑问 háowú yíwèn / 毫无疑问 háowúyíyì – без сумні в у; 不骗你 bú piàn nǐ – кажу тобі, не брешу тобі;

— 十拿九稳 shí nájiǔwěn / 十有八九 shí yǒu bājiǔ / 八九 bājiǔ / 八成 bāchéng / 很有可能 hěn yǒu kěnéng / 不成问题 bùchéng wèntí / 想必是 xiǎngbì shì – напевно, швидше за все, я майже впевнений, що..., досить ймовірно, що...;

— 不一定 bù yídìng / 未必 wèibì / 说不定 shuō bu dìng / 难保 nánbǎo / 成问题 chéng wèntí / 那可没准儿 nà kě méizhǔnr – напевно, можливо, навряд чи; 有望 yǒuwàng – сподіваюся; 不见得 bújiàn dé / 够呛 gòuqiàng / 不至于 bú zhīyú / 不大可能 bú dà kěnéng / 不太可能 bú tài kěnéng / 不能确定 bù néng quèdìng / 不敢肯定 bù gǎn kěndìng / 不敢说 wǒ bù gǎn shuō – не певен, що..., не можу стверджувати,

не обов'язково, навряд чи; 万一 wàn yī / 哪怕 nǎpà – навіть якщо... тощо. Наприклад, 而他这理想未必完全是架空的。ér tā zhè lǐxiǎng wèibì wánquán shì jiàkōng de – Але ж напевно ці його мрії не так вже й фантастичні [12].

Достовірність також може виражатися через низку модальних фраз, за допомогою яких мовець висуває певне судження на основі побаченого чи почутого, виражає невпевненість, сумнів або, навпаки, підкреслює достовірність ситуації. Зазвичай такі фрази використовуються як головне речення із сурядним з'ясувальним і можуть підкреслюватися за допомогою прислівника 居然 jū rán – раптом, несподівано. Це такі модальні фрази, як:

– 如此看来 rúcǐ kàn lái / 如此说来 rúcǐ shuō lái / 看样子 kàn yàngzi / 看起来 kàn qǐ lái / 猜情度理 cāi qíng dù lǐ / 猜情度势 cāi qíng dù shì / 审时度势 shěnshí dù shì / 可见 kě jiàn – судячи з усього..., стало бути, напевно, мабуть, таким чином;

– 谁知 shuí zhī / 谁知道 shuí zhī dào / 没想到 méi xiǎng dào / 岂知 qǐ shí / 出乎意料 chū hū yì liào – хто б міг подумати; ніколи б не здогадався; попри всі очікування;

– 好像 hǎo xiàng / 似乎 sì hū / 仿佛 fǎng fú – здається, що..., ніби-то..., схоже на те, що...;

– 听说 tīng shuō / 据说 jù shuō – чув, що... – використовуються, коли істинність ситуації під сумнівом, а отже, і все судження, яке зазвичай використовується після самої фрази, також підпадає під сумнів;

– 看怎么说了 kàn zěnme shuō le – ну це ще як подивитися, це дивлячись з якої точки зору / 话不能真么说 huà bù néng zhè me shuō – це не зовсім вірно, я б так не казав – використовуються в тих ситуаціях, коли існує певний сумнів у словах мовця, і йдеться про те, що ситуація доволі неоднозначна, так само як і оцінка мовця;

– 怪不得 guài bù de / 难怪 nán guài – недивно, що... (показують, що мовець зрозумів, що сталося, і, зробивши певні висновки, підкреслює істинність ситуації, що може підкріплюватися вказівкою на причини зміни думки в конструкції 原来... 难怪 / 怪不得... yuán lái... nán guài / guài bù de... – виходить так, що..., недивно, що...).

Наведемо декілька прикладів: 我听说有人在那里设法把你和小珊撮合起来呢! wǒ tīng shuō yǒu rén zài nàlǐ shè fǎ bǎ nǐ hé xiǎo shān cuō hé qǐ lái ne! – Чув, що дехто там таки знайшов спосіб зісватати вас з Сяо Шань [12]; 他那态度, 就好像一点心事也没有, 专在那里享清福。tā nà tài dù, jiù hǎo xiàng yí diǎn xīn shì yě méi yǒu, zhuān zài nàlǐ xiǎng qīng fú – Те, як він

поводився, начебто говорило про те, що він взагалі ні про що не турбується, ніби як спеціально тільки й робить, що насолоджується життям [12].

На нашу думку, окрему групу становлять фрази на позначення згоди з думкою співрозмовника й підтвердження того, що ситуація достовірна, а також цілком імовірна: 可不是嘛 kě bú shì ma / 可不是 kě bú shì / 可不是 kě bù / 那倒 (也) 是 nà dào (yě) shì / 可也是 kě yě shì / 说的 (也) 是 shuō de (yě) shì / 就是 jiù shì / 你猜得没错 nǐ cāi de méi cuò / 没错 méi cuò / 是呀 shì ya / 说得对 shuō de duì / 眼是 gén shì / 就算是吧 jiù suàn shì ba / 宜乎 yí hū (вживається в письмовій мові, в усному мовленні його не використовують) – так і є, дійсно, насправді, справді, точно тощо. Наприклад, 这就是顶厉害的煽动力量! zhè jiù shì tǐng li hai de shān dòng lì liàng! – Оце і є найпотужніша сила підбурювання! [12]

Окрім модальних модифікаторів і фраз, які були проаналізовані вище, до периферії засобів реалізації семантики достовірності ми відносимо різні типи запитання, як-от: згоду з думкою співрозмовника й підтвердження того, що ситуація достовірна. Наприклад, за допомогою стверджувально-заперечної форми 是不是 shì bú shì / 是否 shì fǒu – так чи ні, яку фактично можна перекласти за допомогою української частки чи. Така форма запитання виконує уточнювальну функцію в реченні як допоміжний зворот за наявності основного предиката, показує сумнів, невпевненість мовця в достовірності певної ситуації. Іноді така форма використовується в кінці речення. Форма риторичного питання так само використовується в тих випадках, коли треба показати сумнів і невпевненість мовця. Звичайно використовуються рамкові форми 不就是... 吗? bú jiù shì... ma? / 不是... 吗? bú shì... ma? – хіба не...? чи не...? / 怎么能...? zěnme néng...? – хіба може бути так, що...?, а в деяких контекстуальних умовах аналогічну функцію виконує і сама по собі питальна частка 吗 ma. Наприклад, 不就是妈妈要送她去医院吗? bú jiù shì mā mā yào sòng tā qù yī yuàn ma? – Хіба не мама повинна була повести її до лікарні?; 您是不是也要填好申请表? nín shì bú shì yě yào tián hǎo shēn qǐng biǎo? – Вам також треба заповнити заяву, чи не так?

Крім зазначених вище засобів реалізації модальності достовірності, ми відносимо до периферії субполя достовірності певні модальні частки. Важливу роль відіграє модальна частка 的 de, яка, згідно з твердженням Драгунова О.О., може виконувати

як часові, так і модальні функції [13, с. 140]. Спектр використання модальної частки 呢 не доволі широкий – за її допомогою мовець вказує на очевидність того, що відбувається, і має на меті переконати співрозмовника. Люй Шусян пояснює таку універсальність частки 呢 не тим, що «не існує жодного речення, яке не можна було б оформити за допомогою частки 呢 не» [8, с. 240–243]. Модальна частка 吧 ba реалізує значення припущення, показуючи, що мовець не впевнений у достовірності певної ситуації. Припущення також реалізується за допомогою модальної частки 吧了 ba liao – і все, лише; за допомогою неї підкреслюється достовірність певної ситуації, хоча її значущість припинюється порівняно з 呢 ne

Певною мірою достовірність реалізується за допомогою модальної частки 了 le, яка виражає визначеність: може підкреслювати достовірність того, що дія вже відбулася, або впевненість у тому, що дія відбудеться. Іноді модальні частки 啊 a та її інваріанти 呀 ya, 哇 wa, 哪 na вказують на те, що мовець переконаний у тому, що він каже, і хоче переконати в цьому свого співрозмовника. Модальна частка 么 (末) me (mo) реалізує функцію риторичного запитання зі значенням «чи не так?», «хіба не?», в якому мовець хоче дізнатися, чи дійсно ситуація насправді така.

Серед часток мови вень янь ми вирізняємо такі: 矣 (已) yì (yì) (підсилення достовірності), 而已 éryì (надає категоричності висловленню), 也 ye (підкреслює впевненість мовця в тому, що він говорить, і є універсальною в мові веньянь, не має аналогу в мові байхуа), 焉 yan (підкреслює впевненість мовця).

Висновки. Ми можемо зробити висновок, що в основі субполя достовірності лежить семантика епістемічної можливості і необхідності, зумовлені недостовірністю знань мовця про ситуацію. Серед основних засобів та способів реалізації семантики достовірності виокремлюємо модальні прислівники зі значенням суб'єктивної можливості і необхідності, низку модальних дієслів можливості і необхідності в їхній вторинній функції, модальні фрази, що суб'єктивно чи об'єктивно

вказують на певний ступінь достовірності, сталі фрази для вираження погодження, сумніву, стверджувально-заперечну та риторичну форми питання, низку модальних часток для підкреслення достовірності.

Перспектива подальших досліджень полягає у вдосконаленні класифікації засобів та способів реалізації семантики достовірності, а також встановлення зв'язків цього субполя з іншими субполями в межах ФСП модальності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бондарко А.В. О грамматике функционально-семантических полей / А.В. Бондарко // Известия Академии наук СССР. Серия литературы и языка. – М. : Наука, 1984. – Т. 43. – № 6. – С. 492–503.
2. Тань Аошуан. Китайская картина мира. Язык, культура, ментальность / Аошуан Тань. — М. : Языки славянской культуры, 2004. – 240 с.
3. Сорокін С.В. Турецька й українська мови в системі координат «ВИД – ЧАС – МОДАЛЬНІСТЬ» / С.В. Сорокін. — К. : Вид.центр КНЛУ, 2009. – 341 с.
4. Теория функциональной грамматики. Темпоральность. Модальность / А.В. Бондарко, Е.И. Беляева, Л.А. Бирюлин, Е.Е. Корди; под ред. А.В. Бондарко. – Л. : Наука, 1990. – 264 с.
5. Панфилов В.З. Категория модальности и ее роль в контитуировании структуры предложения и суждения / В.З. Панфилов // Вопросы языкознания, 1977. – № 4. – С. 36–48.
6. Белошаркова В.А. Современный русский язык : [учеб. для филол. спец. ун-тов. 2-е изд., испр. и доп.] / [В.А. Белошаркова, Е.А. Брызгунова, Е.А. Земская и др.] ; под ред. В.А. Белошарковой. — М. : Высшая школа, 1989. – 800 с.
7. Palmer F.R. Modality and the English Modals / Robert Frank Palmer. – Routledge, 1990. – 220 p.
8. Люй Шусян. Очерк грамматики китайского языка. Часть первая. Категории / Шусян Люй. – М. : Наука, 1965. – 349 с.
9. Ван Ляо-И. Основы китайской грамматики / Ляо-И Ван. – М. : Изд-во иностранной литературы, 1954. – 261 с.
10. Виноградов В.В. О категории модальности и модальных словах в русском языке / В.В. Виноградов // Исследования по русской грамматике. – М. : Наука, 1975. – С. 53–88.
11. Lyons John Semantics. Volume 2 / John Lyons. — Cambridge University Press, 1977. – 897 p.
12. 茅盾. 子夜 [Електронний ресурс] / 茅盾. – Режим доступу: <http://www.dushu369.com/zhongguomingzhu/zy/>.
13. Драгунов А.А. Грамматическая система современного китайского разговорного языка / А.А. Драгунов. – Л. : Изд. ЛГУ, 1962. – 270 с.

НОТАТКИ

Наукове періодичне видання

**НАУКОВИЙ ВІСНИК
ХЕРСОНСЬКОГО ДЕРЖАВНОГО УНІВЕРСИТЕТУ**

**Серія ПЕРЕКЛАДОЗНАВСТВО
ТА МІЖКУЛЬТУРНА КОМУНІКАЦІЯ**

Випуск 3

Коректура • *О.А. Скрипченко*

Комп'ютерна верстка • *Н.М. Ковальчук*

Формат 64x90/8. Гарнітура Times New Roman.
Папір офсет. Цифровий друк. Ум.-друк. арк. 12,56
Замов. № 18/16. Наклад 100 прим.

Видавничий дім «Гельветика»
E-mail: mailbox@helvetica.com.ua
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи
ДК № 4392 від 20.08.2012 р.